

תשורה

משמחת הנישואין של
יהושע זעליג וברכה שיחיו
פלדמן

י"ז שבט, ה'תשפ"ג
שנת הקהל את העם

מוסקבא, רוסיא

פתח דבר

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו, החתן התמים **יהושע זעליג** והכלה מרת **ברכה** שיחיו.

התודה והברכה לכל קרובי המשפחה, ידידים ומכירים, שהואילו לבוא לשמוח אתנו ביום שמחת לבבנו, ולברך את החתן והכלה שיחיו, ואותנו כולנו, בברכת מזל טוב וחיים מאושרים בגשמיות וברוחניות.

בשמחה ובטוב לבב הננו בזה לכבד את המשתתפים בשמחתנו - על יסוד הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בחתונת כ"ק אדמו"ר והרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא זי"ע - בתשורה מיוחדת: פרק כ"ד מהספר 'בית רבי' - תדפיס מתוך מהדורה חדשה ומורחבת של הספר בההדרת סב הכלה הרב יהושע מונדשיין ע"ה.

'בית רבי' - ספרו של ר' חיים מאיר היילמן נדפס לראשונה בשנת תרס"ב, והינו אחד המקורות הראשוניים והחשובים לתולדות רבותינו נשיאנו ותלמידיהם.

משאת נפשו של ר' יהושע היתה להוציא לאור מהדורה מורחבת של ספר זה, כאשר במשך עשרות שנים עסק בהוספת ביאורים, הערות, השוואות ותוספות שונות בבירור ופיענוח צפונות ורזי חיבור זה. על ה'בית רבי' העיד בעצמו אשר "ספר זה הוא המלווה הקבוע שלי במשך למעלה משלושים שנות כתיבה בשטח תולדות חב"ד, ולעולם לא זזה ידי מתוך ידו".

תדפיס זה מהווה בשורה לכל חובבי חקר תולדות רבותינו נשיאנו, ותקוותנו שבקרוב נוכל לברך על המוגמר ולבשר על הוצאתו לאור של הספר השלם בע"ה.

תודתנו נתונה להר"ר הלל מונדשיין, הר"ר מנחם מענדל מונדשיין, הר"ר משה לינק והר"ר יוסף צבי לידר על סיועם בעריכת החומרים, ולהר"ר לוי יצחק הולצמן על עריכת הדברים לדפוס.

זיקה מיוחדת יש לה לשמחת הנישואין לפרק כ"ד הנדפס להלן. הפרק עוסק בבני משפחתו של רבינו הזקן, והחתן שי' הינו מגזע שלשלת היוחסין של הרה"ג רבי מרדכי פוזנער, אחיו של רבינו הזקן:

[א] רבי מרדכי פוזנער - אחי רבינו הזקן.

[ב] הר"ר משה דוב בער.

[ג] הר"ר שניאור זלמן.

[ד] הר"ר מרדכי פּעוּזנער, ואשתו מרת מאשה מאלה בת הר"ר ברוך צדוק בן רבי מרדכי.

[ה] מרת אסתר הדסה ובעלה הר"ר שלמה חיים פלדמן.

[ו] הר"ר שניאור זלמן פלדמן, ואשתו מרת פרלה בת מרת שיינא באשא (אשת הר"ר יהושע זעליג ריבקין) בת הר"ר מרדכי פּעוּזנער.

[ז] הר"ר יהושע זעליג פלדמן.

[ח] הר"ר שלמה חיים פלדמן - אב החתן שי'.

[ט] הת' יהושע זעליג פלדמן - החתן שי'.

האל הטוב, הוא יתברך, יברך אתכם ואותנו, בתוך כלל אחינו בני יחיו, בברכות מאליפות מנפש ועד בשר, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו בקרוב ממש.

מוקיריהם ומכבדיהם

משפחת מונדשיין

משפחת פלדמן

י"ז שבט, ה'תשפ"ג

שנת הקהל את העם

מוסקבא, רוסיא

ספר
בית רבי

מאת הר"ר חיים מאיר היילמן ז"ל

מהדורה מורחבת

פרק כד

משפחת רבינו. אביו ואמו. חותנו וחמותו
ואשתו. אחיו וגיסיו. בניו ובנותיו וחתניו ונכדיו

תדפיס

מאת
יהושע מונדשיין

יוצא לאור ע"י

כרמי

כתובת: רחוב תחכמוני 39 ירושלים
דוא"ל: kitveiry@gmail.com
אתר אינטרנט: www.kramim.info

© כל הזכויות שמורות
אין לאחסן במאגר מידע כלשהו ללא אישור
מפורש מהמכון

מקרא

אופיייה ומעלותיה של המהדורה החדשה יתבארו בהרחבה בספר השלם בעז"ה, אך לתועלת הקורא נציין 'מקרא' לתוכן הדברים:

בית רבי – גוף דבריו של הר"ר חיים מאיר היילמאן, 'המחבר'.

הערות המהדיר – הערותיו והוספותיו של ר' יהושע מונדשיין, 'המהדיר'.

השלמות המו"ל – הוספות והשלמות ע"י המו"ל.

בסיום הפרק באו: [א] נספחים [ב] 'חסידים מספרים' [ג] הוספות:

[א] **נספחים** – מאת המהדיר, כוללים נושאים שחורגים באורכם או בתוכנם ממסגרת הספר עצמו.

[ב] **חסידים מספרים** – מדור שביקש המהדיר להציב בסוף הספר ובו סיפורים שיש להם זיקה לדמויות ולתולדות שב'בית רבי', וידוע מקור חשוב להם.

[ג] **הוספות** – מאת המו"ל, בנושאים בהם ביקש המהדיר לעסוק ולא עלה בידו להשלימם (כך לדוגמה בפרק הנוכחי באה רשימה קצרה וראשונית של צאצאי אחיו של רבינו הזקן, על פי מגמתו של המהדיר להשלים את פרטי הצאצאים שנרשמו ע"י ה'בית רבי').

ממעלותיה של המהדורה החדשה היא מלאכת ההשוואה שערך המהדיר לכתבייד המהווים יסוד לדברי ה'בית רבי', ולעיתים יש בהם תוספות ושינויים הראויים לתשומת לב. כתבים אלו מצויים ברובם בספריית אגודת חסידי חב"ד וחלקם בספריות נוספות, ונחלקים לשני סוגים:

(א) מצויים כיום כתבייד רבים שנכתבו והועתקו זה מזה על ידי חסידים במרוצת הדורות, שכותרתם "תולדות אדמו"ר הזקן" וכיו"ב.

המהדיר השתמש בארבעה כתבים עיקריים וסימנם באותיות א-ד.

(ב) ישנם כתבייד נוספים של רשימות סיפורי חסידים, אשר שימשו אף הם יסוד לסיפורי ה'בית רבי' (בייחוד במקומות בהם מביא שמועות מ"אחד מנכדי רבינו").

המהדיר סימן את ארבעת הכתבים העיקריים מסוג זה במספרים 1-4.

תודתנו נתונה להר"ר שלום דובער לוין והר"ר יצחק וילהלם על סיועם הרב מאוצר ספריית אגודת חסידי חב"ד.

פרק כד

**משפחת רבינו. אביו ואמו. חותנו וחמותו ואשתו.
אחיו וגיסי. בניו ובנותיו וחתניו ונכדיו¹**

[אביו הר"ר ברוך]

אביו הר"ר ברוך, בְּרוּך ה', כי זכה לזרע בְּרַךְ ה' אשר יתברכו בם כל הארץ. מקור יחוסו הוא מהגאון הקדוש מהר"ל מפראג זצוק"ל (כמ"ש

א. לבד מרבינו היו לו שלושה בנים, כולם גדולי ישראל, ויוזכרו בסמוך לפי סדר לידתם. ושמענו מאחד מהרבנים שגדולתם היתה כסדר לידתם כו'.

צ"צ נ"ע שמה דבורה לאה. גם בת היתה לו שהייתה זוגתו [של] הר"א שיינש ז"ל. חתנו הר"א [שיינ]ש היה חתנו זמן מועט. הר"ר שלום שכנא אבי אדמו"ר נ"ע.

אחיו, אחד הרה"ג ר"ל מיאנעוויץ שחיבר 'שארית יהודה', והוא כתב ה'תורה אור', והיו ענינים רבים של אדמו"ר על ידו כו' כידוע. הר"ר מרדכי אחיו, נזכר בהקדמת 'שולחן ערוך' שהוא הגיה. ומנחתו כבוד בקאפוסט. ג' הר"ר משה, היה רב איזה שנים בליעפליע, מנחתו כבוד ברודניע.

גיסו הר"ר ישראל קאזיק הנ"ל.

מחותנו הוא הרה"ק מבארדיטשוב ז"ל, גם הרה"ק מטשארנאבל ז"ל.

1. בכת"י ד נכתב כל הפרק הזה בקיצור: משפחת אדמו"ר וצאצאיו ואחיו בקצרה; אביו הוא הר"ר ברוך, מקור יחוסו נעתק לעיל. שם אמו מרת רבקה. חותנו הוא הר"ל סג"ל מוויטעבסק, היה גביר מפורסם. אשתו מרת סטערנע היתה אשה צנועה וחשובה, וכמה יסורים קבלה מאביה ואמה להתגרש ממנו, והיא לא רצתה, כי היא ידעה מגדולתו. והיא [סייע]תו ע"ד נסיעתו למעזריטש.

בניו הק' אחד אדמו"ר האמצעי ר' דוב בער נ"ע. ב' הר"ר ר' חיים אברהם נ"ע. ג' הר"ר משה ז"ל (והנעשה עמו ידוע, וגם הסוף ממנו ידוע וד"ל). בנותיו, בתו מרת פריידא, ידוע לכל. אם אדמו"ר

בית רבי

לעיל בפרק א יעו"ש^[1]). בסיפורים הנדפסים² כתוב שנפטר בהיות רבינו קטן בשנים, אבל אין זה אמת, כי הוא ראה את יקר תפארת גדולת רבינו בימי רבנותו.³ ושמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו, שמתחילה היה הר"ר ברוך דר בעיר לאזני מקום תחנות רבינו, והנה כשהיה נכנס הר"ר ברוך לרבינו היה רבינו קם לפניו, ולא היה הר"ר ברוך יכול לסבול זאת, ואמר: היתכן שאיש ששכינה מדברת מתוך גרונו יעמוד מִפְּנֵי! על־כן החליט בדעתו לעזוב את מקום תחנות רבינו, וכן עשה, והרחיק נדוד והיה גולה מעיר לעיר.^[2] ובכל מקום בואו היה בא לבית־הכנסת, והכל הכירו בו שהוא אינו איש עני פשוט המסבב לצבור הון, והיו אנשי בית־הכנסת מבקשים אותו שילך לסעוד אצלם.

וכן הלך למסעיו עד שבא למדינת אונגריין לעיר אחת ששמה סולת,³ נכנס לבית־הכנסת כדרכו, ובקשו איש אחד עשיר שילך לסעוד אצלו, וסעד אצלו ביום וגם בלילה. והנה עסק האיש היה זאוואד מיי"ש [=בית־מלאכה לייצור יין־שרף], וביום ההוא מצא ברכה במלאכת היי"ש שלא בערך, נתפלא האיש ועלה בדעתו שזהו לרגלי האורח. על־כן אמרה לו אשתו שיבקשו שיסעוד אצלו גם ביום המחרת וכן היה, וגם ביום השני מצא ברכה ביי"ש. אז הבין ברור שלרגלי האורח שלח לו השי"ת את ברכתו, ועל־כן אמר האיש להר"ר ברוך: הנה אני רואה שהסיבוב שלכם הוא לא בשביל לצבור הון, על־כן אבקש אתכם שתהיו אצלי בתמידות וכל מחסורכם עלי. נתרצה הר"ר ברוך לזה ויואל לשבת את האיש, ונתן לו האיש חדר מיוחד והספיק לו את כל הצטרכויותיו.

ב. עיין לעיל (בפרק יא) במכתב רבינו לאנ"ש דאושאן בערך בשנת תק"מ, ובמכתבו להר"ר ישראל הכהן זלה"ה מביחוב, ובמכתבו לאנ"ש דביחוב – שכולם נעתקו מגוף כתיבת יד קדשו של רבינו – ובכולם חותם את עצמו במ"ו ברוך שיחי'.

2. 'שבחי הרב', עמ' 3. 3. היא סעליש (סעווליש), Nagyszollos (וכיום: Vinogradov).

[1] עוד על תולדותיו ויחוסו של הר"ר ברוך, ראה בהרחבה במאמר "לבירור שלשלת יחוסו של הגה"ק אדמו"ר הזקן בעל התניא (א)", מאת הרב שלמה אנגלארד, 'אור ישראל', לג (תשס"ד), עמ' קכח־קמד.
[2] עוד אודות מסעו של הר"ר ברוך להונגריה ומנוחתו כבוד < נספח א

אדמו"ר הזקן

ויהי הר"ר ברוך שם כמה שנים, עד שהגיעה עת פטירתו ונתקבצו אליו גדולי וחשובי העיר – כי היה נחשב בעיניהם מאוד – ושאלו אותו אם יש לו בנים ואיה מקומם כדי להודיע להם. ואמר להם הר"ר ברוך, שיש לו במדינת רוסיה ארבעה בנים, וכולם רבנים. (ואחד מרבתינו סיפר שאמר בזה הלשון: לשנים צריך להודיע, לאחד צריך רק לרמז כו', ולאחד אין צריך להודיע כלל וידע מעצמו). ואחר שנפטר קברוהו בכבוד גדול ונתנו לו מקום חשוב, וגם החברה־קדישא הציבו מציבה על קברו.^[3]

וכשנתוודע לרבינו מפטירת אביו, שלח שליח מיוחד למדינת אונגריה לעיר הנ"ל עם סך רב של מעות, שימסור לאיש עבור ההחזקה שהחזיק את אביו, ולחברה־קדישא עבור המקום והמציבה. האיש בא לשם ורצה למסור להם את המעות, ולא רצו האיש והחברה־קדישא לקבל. ואמר להם האיש השליח, הנה רבינו הוא איש אלקי והוא קפדן וקפידתו בוודאי תעשה רושם, על־כן תראו לקיים דבריו כו'. ונשאר הדבר שיהיה דין־תורה ביניהם, והיה דין־תורה ויצא הפסק שהחברה־קדישא מחוייבים לקבל, אבל האיש עבור ההחזקה אינו מחוייב לקבל. וסיים נכדו הרב בדבריו, שהר"ר ברוך היה אדם גדול, ויש סברא שהיה איש רוחני. תנצב"ה.

ג. שמענו מהרב הנ"ל נכד רבינו, שְׁפָעַת פטירת הר"ר ברוך היתה אשת בעל־הבית בהריון, וביקש הר"ר ברוך שכשתלד יקראו את הילד על שמו. וכן היה, שהולידה בן וקראו שמו בישראל בשם ברוך. ועתה יש שם נכד הנולד הנ"ל, ונקרא גם־כן בשם ברוך. ואנשי העיר קוראים אותם בשם "נכדי הר"ר ברוך" – שכולם נקראים על שמו של הר"ר ברוך אבי רבינו נ"ע.^[4]

[3] ראה בנספחים אודות המצבה המצויה בבית החיים בעיר סעליש, עליה נחקק: "פ"נ איש תם וישר הרבני המ' והמופלג מ' ישראל ברוך ב"מ אברהם ז"ל, נפ' ח' לחדש תשרי שנ' תקנ"ב לפ"ק תנצב"ה". וראה לעיל פרק א הערה ב אודות שם אביו של הר"ר ברוך.

[4] 'אור ישראל' עמ' קמ הובאה מסורת משפחת ברוין מסעליש, לפיה שמו של בעל־הבית היה ר' צבי, ונולד לו בן שנקרא ר' ישראל ברוך כשמו של הר"ר ברוך, 'וניבא עליו שיהא יר"ש גדול וכן היה, אדם יקר ועשיר גדול והתענה משבת לשבת, ונפטר ח"י שבט תרי"ג". בנו של ר' ישראל ברוך היה ר' חיים מאיר ברוין מסעליש, ובנו היה ר' ישראל ברוך ברוין מסעליש שכפי הנראה הוא המוזכר כאן "ועתה יש שם נכד הנולד הנ"ל". (לפי דברי בניו של ר' ישראל ברוך האחרון - ר' חנניה יו"ט ליפא ברוין, 'זכור לאברהם', מרגהיטא תש"ד [ת"ש], עמ' ג; ר' חיים מאיר ברוין, 'תולדות חיים', ירושלים תשכ"ג, בהקדמה עמ' י).

[אמו הרבנית רבקה]

אמו היה שמה רבקה (שם אביה לא נתברר לנו^[5]). עיין בפנים [בפרק טו הערה ו] מ"ש שם בדבר ה"פדיון נפש" שאמר רבינו לשלוח עבורו אל הרה"ק מברדיצ'וב נ"ע, שלא ידע השליח את שם אמו של רבינו, ופתח הרה"ק חומש ונפתח בפסוק "כי יש שבר במצרים", ואמר הרה"ק: "שבר" ראשיתיות שניאור בן רבקה. ועיין [בפרק י] במכתב רבינו אל הרה"ק בעל ה'הפלאה' נ"ע שחתם רבינו את עצמו שם על שם אמו שניאור זלמן בן רבקה.⁴

[חותנו הר"ר יהודה ליב סג"ל]

חותנו הנגיד ר' יהודה ליב סג"ל זלה"ה מוויטבסק⁵, היה איש נכבד ומפורסם, ולקח את רבינו להיות סמוך על שולחנו. אך מפני שדרך רבינו היה מוזר בעיניו, על-כן סבל רבינו ובתו – אשת רבינו – עגמת-נפש הרבה ממנו (כמ"ש לעיל [בפרק א]). בסוף ימיו, כשבא רבינו ממיזעריטש, ירד הר"ר יהודה ליב ממעמדו, ונפטר בזמן קריב.

[חמותו מרת ביילא]

חמותו היה שמה ביילא. היא ראתה את יקר תפארת גדולת רבינו בימי רבנותו, והתחרטה מאוד על העגמת-נפש שקיבל רבינו מהם. היא נתעשרה אחר-כך, ובקשה את רבינו שישוב לוויטבסק לשכון כבוד בביתה והיא תספיק לו את כל צרכיו, וגם לחסידים תעזור. אך רבינו לא רצה בזה, ואמר לה בדרך בדיחותא: הנה התינוק כשהוא בבטן האם טוב לו שם מאוד, נר

4. ב'ספר השיחות – תש"ד' (עמ' 59) נאמר, שהיא האריכה ימים וחייתה עוד בתקופת נכדה אדמו"ר ה'צמח צדק'. [וראה גם 'המסע האחרון', עמ' 20 הערה 155, בו הובאו אפשרויות הזיהוי של 'אמנו הזקנה' המוזכרת במכתב אדמו"ר

5. ברשימות הרה"ח ר' יחיאל היילפרין (הובאו בנספחים לפרק א), ששם משפחתו היה "פוסארעווסקי".

[5] ראה לעיל פרק א הערה ב.

אדמו"ר הזקן

דלוק כו' ולומד כל התורה כולה ואוכל ממה שאמו אוכלת כו', ואחר-כך כשיוצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו כו', ואעפ"כ אם יאמרו לו לחזור לשם לא ירצה בשום אופן, מצד שני טעמים: דער ארט ווערט קלענער אונג דער מענטש ווערט גרעסער כו' [=המקום קטן והאדם גדל].⁶

[אשתו הרבנית סטערנא]

אשתו הרבנית מרת סטערנא ע"ה היתה אשה גדולה, צנועה וחשובה, ובעלת חכמה ודעת חזקה, ודברי חכמה היו נשמעים ממנה. היתה לה מסירות-נפש רבה על רבינו: מתחילה בבית אביה, ואחר-כך קודם רבנותו בהיותם במוהילוב (שעל הדניסטר). אחר-כך בימי רבנותו היתה לה מסירות-נפש עליו תמיד, ובפרט כשלקחוהו לפטרבורג (כמ"ש מכל זאת בפנים באריכות^[6]). ורבינו היה מכבדה מאד עבור זה, ובפרט אחר בואו מפטרבורג.

ושמענו שכשבא רבינו ללאזני והתחילו לנסוע אליו, ראה רבינו דרך החלון שנוסעים המונים המונים, נפל לארץ והתחיל להתגולל וצעק בקול "מה רוצים ממני, מה נוסעים אלי, מה ראו בי כו'". ונכנסה היא אליו ואמרה, לא אליך הם נוסעים, אלא באשר שאתה היית אצל הרב המגיד נ"ע, על-כן מבקשים אותך שתספר להם מה ששמעת ממנו. אמר לה רבינו, אם רק את זאת הם מבקשים אמלא בקשתם, אספר אספר! ומאז התחיל לספר עד כי חדל לספור כו'.^[7]

אחד מהרבנים נכדי רבינו סיפר, שאם לפעמים היתה מקנטת את רבינו

6. בכת"י 2-1 (נעתק בשלמותו לעיל פרק א): מאוד יותר מכשיוצא לאויר העולם, כי שם נר דלוק ולומד כל התורה כו', ואחר-כך בא מלאך וסטרו כו'. ועם כל זאת, אם יאמרו לו לילך בחזרה לבטן האם לא ירצה בשום אופן כו'. [וראה שם בנספחים].

6. בכת"י 2-1 (נעתק בשלמותו לעיל פרק א): בעת שנתפרסם אדמו"ר נפטר חותנו, וחמותו מרת ביילא היתה עשירה, וביקשה את אדמו"ר שיהיה אצלה, והיא תספק לו כל צרכיו בכבוד, וגם את החסידים תחזיק ותעזור כו'. והשיב לה אדמו"ר: התינוק כשהוא בבטן האם טוב לו שם

[6] 'בבית אביה' - בפרקים א'ב; 'בהיותם במוהילוב' - בפרק ח; 'כשלקחוהו לפטרבורג' - בפרק טו.
[7] ראה גם 'ספר השיחות תרצ"ו' - ה'ת"ש' עמ' 337 [בהוצאת תשע"ד: עמ' 382]. 'רשימת היומן', עמ' ריא. 'תורת מנחם' - התוועדות', ח, עמ' 215. ושם מסופר, שבאו ללאזני חסידים רבים מטערקיש מוהילוב לחג השבועות ורבינו אמר לפנייהם דרוש המתחיל "החליל מכה לפנייהם".

בית רבי

היתה לה קדחת שלושה ימים. פעם אחת אמרה לרבינו: הלא "גם ענוש – לצדיק לא טוב" כו',⁷ והשיב לה רבינו בבדיחותא: חלילה! אני איני מעניש אותך, אם אני הייתי מענישך היתה לך הקדחת תשעה ימים...

אחר פטירת רבינו, שמילא אחריו בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע בליבאוויטש, קבעה גם היא את דירתה שם,⁸ וקבעו לה חלק גדול מההכנסה.⁹ והנה נכדה אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע היה אז בעוני גדול כי מעותיו אבדו לגמרי,¹⁰ וחלק ההכנסה שקבעו לו לא הספיק לו על הוצאותיו. ובאשר שאדמו"ר בעל ה'צמח צדק' היה יקר מאוד אצל רבינו וזוגתו הרבנית, ונתגדל אצלם כבן ממש (כמו שנספר לקמן אי"ה), על-כן בחרה להיות ביחד עמו ואז חלקו וחלקה יספיק לו.

פעם אחת היה לה איזה סכסוך עם בנה אדמו"ר האמצעי נ"ע, והיו לה תרעומות עליו, והלך בנה אדמו"ר הנ"ל לפייסה. והוכיחה אותו בדברים חידודים (משא רבינו אשר יסרתו אמו מה ברי כו'): רוחניות יש לך! הנה מרוחניות אני יודעת יותר, אני הייתי עם רבינו חמישים שנה כו', איך וועל נאך מאכין איין "פדיון" אויך בעסער פון דיר כו' [=גם "פדיון" אעשה טוב ממך].¹¹ מנוחתה כבוד בליבאוויטש. תנצב"ה.

ד. ויש בזה סיפור ארוך בענין אבדן המעות, ואין כאן מקומו.¹⁰ [9]

7. פסוק הוא במשלי (יז, כו), ועל-פי הגמ' בברכות (דף ז, א).
8. ראה: מכתבי הרבנית אשת אדמו"ר הזקן ('המסע האחרון', עמ' 47-53).
9. ראה ב'מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי', עמ' יד-טז.^[8]
10. והוא ב'סיפורים נוראים' (עמ' צב), בתרגום ה'בית רבי' ליידיש (עמ' 78) וב'לשמע און' (עמ' 49-50) – נעתקו להלן בנספחים.
11. ב'בטאון חב"ד' גל' 34-35 (מנ"א תשל"א, עמ' 10) נדפס מכתבה הבא של הרבנית,^[10] וגם בו ניכר שהיתה מתפללת עבור דורשיה כדרך הצדיקים:
בעזהשי"ת. יום ג' שהוכפל בו כי טוב, י"ד לספירה [כ"ט ניסן] תקעזיי"ן לפ"ק. ליובאוויטש.
ברך לקחתי ולו אשיבנו, לאו"נ וידידי ה"ה הרבני

[8] נדפס ב'אגרות קודש - אדמו"ר האמצעי', עמ' כט.

[9] מעשה אבדן המעות של אדמו"ר ה'צמח צדק' < נספח ב.

[10] ב'ספר, סופר וסיפור' עמ' 551-552, נידונה מידת הדיוק בהעתקת המכתב. ולהעיר מסיום מכתב הרבנית אל המושל הצבאי (הנ"ל הערה 00, בתרגום מרוסית): היות שאמי אינה יודעת קרוא וכתוב, אני, בנה דובער, רבה של העיר ליובאוויץ, חותם במקומה בשפה היהודית.

אדמו"ר הזקן

"פ"נ איש תם וישר

הרבני המ' והמופלג מ' ישראל ברוך ב"מ אברהם ז"ל"
המצבה בסעליש המיוחסת לאביו של רבינו
(ראה נספח א)

"מנוחתה כבוד בליבאוויטש"

אהל הרבניות בליובאוויטש כיום

אָחִיו שֶׁל רַבִּינוּ

[א. אחיו הר"ר יהודה ליב]

האחד המיוחד הוא הרב הגדול בישראל, ירא וחרד לדבר ה', מוהר"ר יהודה ליב מִינוּבֵיטֶשׁ זְצֵלָה"ה (הנקרא בעולם בשם "דודינו ר' יהודה ליב"), בעל-המחבר ספר 'שארית יהודה' על הלכות מליחה, ובסופו שאלות-ותשובות הרבה, ובהם נמצאים ביאורים הרבה על דברי מר אחיו רבינו הקדוש נ"ע, וגם הרבה דברים ששמע ממנו בעצמו.¹²

הוא היה בן משק ביתו של רבינו, ורוב ענייני רבינו היו נחתכים על פיו. הוא כתב את דרושי ה'תורה אור' רובם – ועוד הרבה דרושים – בלשונו הזהב של רבינו, ורבינו בכבודו ובעצמו הגיהם¹³ והעיד שרשימותיו מכוונות

וכו' כמוה' יצחק נ"י, עם כל בני ביתו, כולם יעמדו על הברכה.

דברי או"נ וידידכם לנצח, הרבנית שטערנע מליובאוויטש.

12. הספר נדפס לראשונה בוילנא בשנת תר"א, ובשנת תשי"ז נדפס פעמיים בברוקלין, עם הוספות בכל מהדורה ומהדורה.

שמועות בשם רבינו מובאות שם בדפים: יח, ג-ד. כא. א. כג. א. כד. ג. כה. ד. כז. כח. כח. ב. כח. ד. ל. א. לט. ג. מה. א. נג. ב. נד. ג. נה, ג. נח. ג. נט. ב. סח. ב. עא. ג. פד. ד. צא. ב. קא, ד. קה. א"ב.^[11]

13. ככתוב בשער ה'תורה אור' (שהדפיס אדמו"ר ה'צמח צדק' בשנת תקצ"ז): וְנִתְּנוּ לְכַתּוּב רֹב הַדְּרוּשִׁים, עַל יְדֵי אַחִיו תַּלְמִידוֹ הַרַב הַגְּדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל, יֵרָא וְחָרַד לְדַבֵּר ה' מוהר"ר

אתנו החיים והשלום, כה לחי, עד ביאת גואל המושיע אמן סלה. קבלתי מכתבו עם הכ"ה רובל כסף.. וחלקתי לעניים, וברכנו ברכת ההודאה שנודה לה' על אשר לא עזב אותנו עד הנה, ואתכם בארץ נכריה. וְלֹאֵי שֶׁעַל לְהַבֵּא כְמוֹ כֵן, שְׁלֵא יִסּוּר חֲסֵדוֹ הַגְּדוֹל מֵאֲתָנוּ וּמְכַל יְדִידֵינוּ. וּבּוֹדָאֵי הִיָּה לְנוּ לְנַחַת רוּחַ גְּדוֹל מִכְתָּבוֹ, וּבּוֹדָאֵי אֲנִי מֵתַפְלֶלֶת בְּעַד כָּל אֲהוּבֵינוּ, רַק שְׁאֵי אֵינִי יוֹדַעַת שֵׁם אֲמַכֶּם, לְכֵן תִּכְתְּבוּ לִי שֵׁם אֲמַכֶּם, וְאִם יִרְצֵה הַשֵּׁם כְּשִׁיכְתּוֹב לְנוּ עוֹד אִי"ה, תּוֹדִיעוּנוּ מֵאֲמַכֶּם. וְיֹתֵר אֵין לְהֵאָרֶךְ, כִּי ב"ה אֲצַלְנוּ הַכֹּל עַל נְכוּן. וְגַם בְּנֵי הַרַב הַמְּפּוֹרָסִם מוהר"ר מִשֵּׁה שִׁיחֵי ב"ה חָזַר לְאִיתָנוּ כְּמַקְדָּם, וְכֹל בְּנֵי בֵיתוֹ כּוֹלֵם בְּחַיִּים וְשִׁלּוֹם, וְקִבַּע דִּירְתוֹ בְּאוֹלַע.

[11] "הוצאה חדשה מוגהת ומושלמת מכת"ק עם הוספת תשובות רבות ועם מראי מקומות וציונים על הגליון" נדפסה בשנת תשס"ט בברוקלין. כל השמועות מפי רבינו נסמנו במפתח ענינים ערך 'שניאור זלמן, אדמו"ר הזקן' (עמ' תרסט). וע"ע במפתח שמות עמ' תשג). עוד על מעמדו ועיסוקו ההלכתי במחיצת אחיו הגדול רבינו, ראה במאמרו של הרב נחום גרינוואלד, "דמותו של ר"ל מיאנאוויטש בצילו של אחיו אדמוה"ז", 'היכל הבעש"ט', מב, עמ' רכג'רנו.

אדמו"ר הזקן

מאוד ממש כמו שנאמרו,¹⁴ ורבינו פקד עליו להגיה גם רשימות של אחרים (כמבואר במכתב מרבינו לאנ"ש הנקרא בשם "תקנות דלאזני").¹⁵

כשהדפיס רבינו את 'סדר התפילה' שלו הוסיף הוא שם איזה דברים,¹⁶ ויש דברים שהקפיד רבינו עליו על שהוסיפם. אחד מהרבנים מנכדי רבינו

וראה ב'ביאורי הזהר' לאדמו"ר הצ"צ (עמ' תנד ואילך): כתב הרי"ל מפי רבינו.

וב'אור התורה' (בראשית ח"ז, דף תתרעז, א): נ"ל שזהו שפת יתר, ולא נמצא דקדוק זה בשני כתבים הא' דודי הרי"ל והב' הר"פ משקלאב.¹⁵ עוד אודות ה"הנחות" שלו ממאמרי אדמו"ר הזקן, ראה: 'כרם חב"ד', 4, עמ' 349.

15. ב'אגרות קודש' (עמ' רנד-רנה): כל הנערים הנוסעים למחננו מהיום והלאה, יביאו עמם הכתבים והעתקות מד"ח חדשים גם ישנים, ואפילו ההעתקות מד"ח שכתב אחי נ"י, להיות כי רבה בהם השיבושים העצומים.. וימסור ליד אחי נ"י ויגיה אותם, בצירוף מגיהים אחרים דקהלתנו דוקא בהשגחת אחי עליהם להגיה.. וכל מי שלא יביא את הכתבים למסור ליד אחי כנ"ל, לא יניחו לו בשום אופן לכנוס כנ"ל.

(לעיל בפרק יח הע' יא משער המחבר שתקנות אלו נקבעו בין השנים תקנ"ט-תקס"א, ועל-פי זה כתב גם ב'אגרות קודש' (שם).

יהודא ליב זצ"ל.. ועפ"י צווי כ"ק אדמו"ר נשמטו עדן כתבם כתיבה תמה ומאושרה, ורובם סדרם לפני אחיו אדמו"ר נ"ע והוא הגיה אותם בכבודו ובעצמו, בכתבו ובלשונו.¹²

ויש בו גם הגהות ממהרי"ל (בדף סו, ד: מהרי"ל),¹³ וכן בעוד דרושים שכתב, כגון האמור בדברי אדמו"ר הצ"צ: נ"ל שהגהה זו היא מהכותב הה"ג מוהרי"ל מייאנעוויץ ז"ל ('אור התורה', בראשית, עמ' 2256).. גם זו הגהה הה"ג ז"ל הנ"ל (שם, עמ' תתשכט).

וראה עוד להלן בפרק כז [ובהערה יז].

14. כמובא להלן (בחלק שלישי, פרק ב, הע' ג), שרבינו אמר בזה הלשון: אחי יהודא ליב שרייבט ווי איך זאָג [=כותב הדברים כאמירתן].

בס' השיחות 'תורת שלום' (עמ' 86) אומר אדמו"ר הרשב"ב: מצאתי כתוב בכ"ק כ"ק אאזמו"ר [הצ"צ].. בזה"ל: "והוא הנחת דודי הרי"ל אות באות מפי קדשו".¹⁴ הרי מכאן משמע שגם מהרי"ל דייק מאד בלשון כ"ק רבינו הגדול.

[12] בידינו מצוי דרוש ש"פ וארא תקנ"ד, הידוע בשם "דער פרומער וארא" המיוחס ככתי"ק מהרי"ל, מוגה בכתי"ק רבינו הזקן. נדפס עם צילומו ב'כרם חב"ד' גליון 2, עמ' 4 ואילך. מאמרי אדה"ז בראשית-שמות (ברוקלין תשמ"ט, עמ' 28-30; 44-48).

בשו"ת 'צמח צדק' חושן משפט, סי' ע ס"ט, נאמר שרבינו היה משלם לאחיו עבור כתיבת הדרושים: "אדמו"ר נ"ע דרשותיו הי' כותב אחיו הרי"ל ז"ל והוא הי' משלם לו, להפיצם בישראל לכל השומעים". וראה להלן פרק כז.

[13] הגהות נוספות ב'תורה אור' שייחס ה'צמח צדק' למהרי"ל: בדף כו, ג ('אור התורה', בראשית, עמ' 502); בדף נג, ד (שם, שמות, עמ' צא).

[14] שמה הכוונה לדרוש חנוכה תקע"א (ראה רשימת מאמרי תקע"א עמ' שי), הובא ב'אור התורה' שמות ח"ד, עמ' אר"פ: עכ"ל מכת"י דו"ז הרה"ג מוהרי"ל ז"ל אות באות כפי אמרי קודש נ"ע ז"ע.

[15] נדפס תחילה ב'לקוטי תורה לג' פרשיות' (ווילנא, תרמ"ד), פה, ג.

[16] בכמה ממדורות הסיודור נוסף קודם 'הלל' 'והיחיד אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף כך שמעתי מפיו הק"ו". וראה 'תורת חב"ד' ב: ספרי ההלכה של אדמו"ר הזקן, עמ' נח (וכע"ז ב'הסידור', עמ' פה), שדברי ה'צמח צדק' "שכמדומה לו שכוונת המדפיס על דודינו מהרי"ל נ"ע מייאנעוויטש", פירושם שהמדפיס שמע זאת ממהרי"ל ולא מרבינו הזקן. אבל ראה דברי הר"ב אבערלאנדער ב'היכל הבעש"ט', כט, עמ' מח הע' 14.

אדמו"ר הזקן

סיפר¹⁶ שְׁמָה שכתוב בסידור בענין ספירת העומר "שהבאים בסוד ה' יספרו ספירת העומר אחר הסדר" – זהו ממה שהוסיף הוא, ורבינו הקפיד על כך, ועונשו על זה היה שאם היה רבינו אומר ד"ח בליל שני של פסח לא היה מניח אותו לשמוע.¹⁷

אחר פטירת רבינו הגיה הוא את ספר ה'שולחן ערוך' של רבינו, כמו שכתב אדמו"ר האמצעי נ"ע בהקדמתו לספר ה'שולחן ערוך'.¹⁸ ב'סידור' שנדפס בשנת תקפ"ב על-ידי המדפיס דקאפוסט הר"ר ישראל יפה זלה"ה, נתן הוא את הסכמתו אז על ההדפסה, ונדפסה שם.¹⁹ אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע

ה. רק להשמיט זה מהסידור לא רצה מחמת כבוד אחיו הרה"ג זלה"ה, על-כן בהדפסה השניה הוסיף רבינו מה שכתוב שם "והמקדים לברך ולספור מיד אחר התפילה מוקדם לברכה" כו'.

שמעתי מהרב כו' מהר"ש זלה"ה בנו של אדמו"ר זלה"ה מחבר צ"צ, שזקינו מחבר שע"ה [=שו"ע הרב] זלה"ה הקפיד מאוד על אחיו, שנהג פעם אחת כמו הרמ"ע בזה [לספור ספירת-העומר אחר כלות ה'סדר'].¹⁷

18. הקדמה זו נדפסה לראשונה בכרך הראשון של חלק אורח-חיים, קאפוסט תקע"ו. ושם: כל ההלכות כסדרן בחלק או"ח, כמעט מראשו לסופו, מוגהים, ובמראי-מקומות, על-פי השגחת דודי הרב המפורסם מהור"ר יהודא ליב מ"ץ דיאנעוויץ, וגם דודי הרב המופלג מוהר"ר מרדכי הגיה כפי כחו, ודאי שלא יצא מתח"י דבר שאינו מתוקן.^[17]

19. ומשם לסידור 'תורה אור' (וילנא תרמ"ז ואילך). ברוקלין תשמ"ז ואילך), וכן ל'סידור עם דא"ח' (ברוקלין תשכ"ה ואילך, עמ' 646). בכל הסידורים הללו ניתנה ההסכמה בקיצור לשון; כיום לא ידוע עותק מהסידור המקורי דשנת תקפ"ב שבו נדפסה ההסכמה בשלימותה.

16. הוא בעל ה'מגן אבות' מקאפוסט, בדיבוריו בפסח תרמ"ה אחר הסדר השני.

17. בכת"י 4: פסח תרמ"ה אחר הסדר השני אמר, שְׁמָה שכתוב בסידור שהבאים בסוד ה' יספרו ספירת-העומר אחר הסדר – זה כתב דודינו מהרי"ל. ואדמו"ר הזקן נ"ע רגז על זה, והיה עונשו שאם נאמרו דא"ח בליל שני של פסח לא הניחו אותו.

בישער הכולל' (פרק מט, ב): נתברר בבירור גמור, ששמעו מאדמו"ר בעל צ"צ ז"ל, שמ"ש בסדר "אך יש מי שאומר שהבא בסוד ה' יספור אחר הסדר" כו', נדפס שלא על-פי אדמו"ר הזקן, רק על-פי אחיו בעל 'שארית יהודה' ז"ל. וכשראה [אדמו"ר] זה אחר ההדפסה, הקפיד עליו עד מאוד [לראשונה נדפסה שמועה זו בהוספות ל'שערי תפלה' שבסידור 'תורה אור' מהדורת תרמ"ט].

הרה"ח ר' דוב בער קרסיק כותב בחיבורו 'פתחי עולם ומטעמי השלחן' (או"ח סי' תפט, א): וכן

[17] גם בחיי רבינו עסק בליבון הלכותיו, כפי שנראה מרשימתו "מה שיש לעיין בדברי הרב בהלכות פסח שלו, נכתב כדי להראות לפניו" (נדפס ב'שארית יהודה', חלק או"ח סי' כה ואילך).

בית רבי

מביא בתשובותיו הרבה דברים ממנו.²⁰ מכתב ממנו לאדמו"ר הנ"ל נמצא אצלינו לבאר את דברי קדשו של רבינו במה שכתב ב"תיקון המקוה" שלו ששיעור הרימון הוא פחות מטפח על טפח מרובע, שהרב דווייעטקא חלק על זה והוא האריך להצדיק את הצדיק דמעיקרא, וידבר שם הרבה מגדולת רבינו (ואי"ה לקמן בפרק כז נעתיקנו יעו"ש).

בעת ההתחלקות שנעשתה אחר פטירת רבינו נ"ע בין בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע עם תלמידו הרה"ק [ר' אהרן הלוי] מסטראשיעליע נ"ע, עמד הוא לימין צדקו של בן אחיו הנ"ל, וכתב מכתב חזק להרא"ה נ"ע בתוכחת מגולה מאהבה מסותרת, והרבה שם להפליג בגדולת בן אחיו אדמו"ר הנ"ל – מה ששמע בעצמו מפי מר אחיו רבינו הקדוש נ"ע [ראה להלן בחלק שני פרק ב].

מנוחתו כבוד בעיר ינוביטש,²¹ ואנשי העיר רועדים לשמו ולזכרו. לזכר עולם יהיה צדיק, תנצב"ה.²²

ו. בן היה לו והיה נקרא הר"ר ישעיה זלה"ה,²³ והוא אביו של הר"ר זאב וואלף זלה"ה²⁴ שהוציא לאור הדפוס מפתב"ד את הספר 'שארית יהודה' עם השאלות-ותשובות מזקיננו זלה"ה.^[23]

20. בחלק אורח-חיים: סי' כח (אות ג); סג. בחלק יורה-דעה: סי' קיב (אות ו); קנד (אות ד); ריח; רכט; השמטה ב. בחלק אבן-העזר: סי' א; יד (אות א); מט (אות ה); סג (אות ב); סח (אות ד); סט. ע (אות ו); עז (אות ג); רב. ריט. שז (אות ח). בחלק חושן-משפט: סי' לא (אות ז). ב'פסקי דינים' חלק אורח-חיים: סי' רמג. חלק יורה-דעה: סי' לה (אות ח); סי' נ (עמ' 262).

21. נפטר כנראה בשנת תקפ"ה או בסמוך לה.^[18] שהרי ב"ז תמוז תקפ"ד היה עדיין בין החיים (ראה קובץ 'יגדיל תורה' נ.י., גל' ו, עמ' כז), ואילו בשלהי אדר א' תקפ"ו כבר מכונה "הרב המפורסם המנוח ז"ל מיאנוויטש" (ראה הערות לצמח צדק' שער המילואים חלק ד סי' ח, ועיי"ש היטב).^[20]

[18] במפתחות לצמח צדק' (ברוקלין תשנ"ט), מפתח גדולי התורה שבדור בערכו, עמ' קסא, נסמנו כל השמועות שמביא מפיו בספרי 'צמח צדק' הנדפסים.

ב'צמח צדק' שער המילואים חלק ה (ברוקלין תשס"ט), נדפסה מכת"ק בסי' א שאלתו "לדודי ידידי הרב המפו' וכו' מוהרי"ל נ"י" (חזרה ונדפסה במהדורה החדשה לשו"ת 'צמח צדק' או"ח, השלמות לסי' טו).

[19] ב'תולדות חב"ד ברוסיה הצארית' עמ' יא, מאחר תאריך פטירתו בין שלהי תקפ"ה לאדר א' תקפ"ו.

[20] במהדורה החדשה לשו"ת 'צמח צדק' או"ח, השלמות לסי' כו.

[21] במהדורה החדשה: אבן העזר סי' כג.

[23] רשימת צאצאים ומשפחות המתייחסות למהרי"ל < הוספות 1.

◌ אדמו"ר הזקן ◌

בית עלמין.. לעדת החסידים אנ"ש כולל חב"ד במרום הר הזיתים.. נרשם, בתאריך ו' אלול תרמב: הרב ר' זאב וואלף בהרב ישעי' נכד אחי אדמו"ר מייאנאוויץ.

[ב'כפר חב"ד' (גל' 1026, עמ' 54) מסופר על ר' יונה מז'יטומיר ממשפחת ה'שארית יהודה', שהתגורר בחברון בימי הר"ר שמעון מנשה חייקין. וכנראה שהשם נשתבש, מפני שר' יונה מז'יטומיר היה חתנו של אדמו"ר האמצעי והתגורר בליובאוויטש (ראה להלן בחלק שלישי פרק ז)].

בהוספות לשו"ת 'שארית יהודה' סי' כא^[21] נדפסת תשובת המהרי"ל משנת 'עומד"ת לע"ד' [=תרכ"ד!], אך זו טעות הדפוס: האות מ"ם אינה עולה למנין, והשנה היא תקפ"ד.

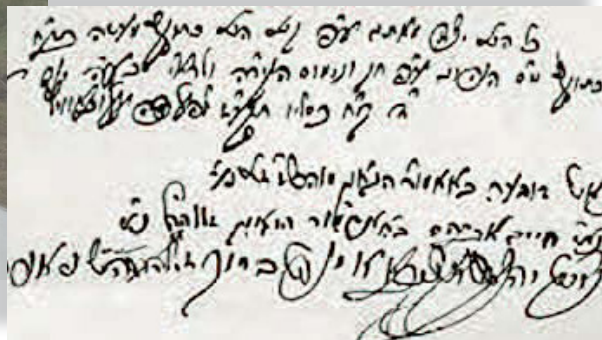
22. הרב מוהרי"ל נרשם ב'אנשי שם' (עמ' מו) וב'נחלת אבות' (עמ' 68).

23. בשנת תר"א כבר לא היה הר"ר ישעיה בין החיים (שכך הוא נזכר בשער הספר שנדפס אז: "המנוח מוה' ישעי' ז"ל בן כבוד הרב הג' המחבר ז"ל").

24. ב'אבני זכרון' (חלק יב; רשימת ישני-עפר

מצבת הרי"ל בבית החיים ביאנוביץ (הוקמה ע"י 'אהלי צדיקים')

"נאום יהודה ליבא"א מו"ה ברוך זלה"ה שניאורי"
חתימת מהרי"ל המורה כי קבע שם משפחתו על שם אחיו רבינו

בית רבי

ויבטל מלבי הרבה המורה נבוכים / ואלו / אלה
 עראשונה -
 זאת בואם שלם ז' נקבות וא אחרים שלם
 אבותם אלה . זאת ה אבות שלם
 נביבות הוול נ' עם האת נב' איתא שלם
 הטוב - נג איתא אלא ונמ אלה טאלו
 ונמ בל בעליל יי . עבד ונתן הבל שלם
 אית . שוב האת ונמ ונמ א' בעמ ואית
 לשל של אית - עוב זאת הוית נב' של
 ה וסעא וסל של איתא בקוב , עכ איתא שלם
 אית אית יגד נב' על ונמ שלם או אית
 על ונמ הית כבוד אית טב' ונמ אית שלם אית
 אית ונמ שלם

ויבטל מלבי הרבה המורה נבוכים / ואלו / אלה
 עראשונה -
 זאת בואם שלם ז' נקבות וא אחרים שלם
 אבותם אלה . זאת ה אבות שלם
 נביבות הוול נ' עם האת נב' איתא שלם
 הטוב - נג איתא אלא ונמ אלה טאלו
 ונמ בל בעליל יי . עבד ונתן הבל שלם
 אית . שוב האת ונמ ונמ א' בעמ ואית
 לשל של אית - עוב זאת הוית נב' של
 ה וסעא וסל של איתא בקוב , עכ איתא שלם
 אית אית יגד נב' על ונמ שלם או אית
 על ונמ הית כבוד אית טב' ונמ אית שלם אית
 אית ונמ שלם

"לידיד נפשי דודי הרב המפורסם וכו' מוה' יהודא ליב",
 "ידיד עליון ויראיו וידיד נפשי יתיב בתוונא דלבאי.. מוהר"ר מנחם מענדל".
 שאלת היצמח צדק' ותשובת דודו מהרי"ל

[ב. אחיו הר"ר מרדכי]

אחיו השני של רבינו, הרה"ג ר' מרדכי זלה"ה שהיה רב באורשא.¹ הוא גם כן עזר בהגהת ה'שולחן ערוך' אחר פטירת רבינו נ"ע (כמו שכתוב בהקדמת ה'שולחן ערוך').²⁶ מנוחתו כבוד בקאפוסט, ושם נמצאו איזה אנשים שהכירו

ז. כינוי משפחתו נשאר בשם פוזנער, שזה היה כינוי משפחתם עד רבינו (שאחר-כך החליפו את כינוי משפחתם בשם "שניאורסאן" להתייחס על רבינו), וכל צאצאיו יכנו את עצמם בכינוי זה.²⁵ [24]

25. מצאצאיו של הר"ר מרדכי: של הרה"ח ר"ז זעזמיר, שאמו - של הכותב - היתה נכדתו של ר' שמעון הנ"ל).

[ג] בישיבת 'תומכי תמימים' בליובאוויטש למד הרה"ת ר' שמואל פּעוּזוּנער מקלימוביץ (נספה על קידוש ה', בפאָטשעפּ, כ"ט אדר תש"ב. זוג' מרת אסתר הדסה בת ר' יצחק נספתה שם בכ"ח אדר תש"ב), בן הר"ר מרדכי. והם בן אחר בן להר"ר מרדכי פּוּזנער (ראה: 'ליובאוויטש וחיליה', עמ' 383. קונטרס 'הקיצו ורננו שוכני עפר', אות פ).

26. ראה לעיל הע' 00. כמו-כן עסק - בשליחותו של רבינו - בהדפסת ספרי הטורים והש"ס בסלױטא (בצוותא עם הר"ר שלום שכנא חתנו של רבינו ואביו של אדמו"ר ה'צמח צדק').

בשערי ההוצאה הראשונה לא נתפרש שם, אך נזכרו בהסכמתו של הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב שנכתבה ב"ג תמוז תק"ס: העיר ה' רוח טהרה להני שני אנשים אפרתים, ה"ה הרבני המופלג הותיק מוה' מרדכי במוה' ברוך מאורשא, ודעימיה ה"ה הרבני המופלג הותיק מוה' שלום שכנא במוה' נח משטאלין, להביא על מכבש הדפוס בסלאוויטא.. ש"ס תלמוד בבלי.. גם ספרי רבינו יעקב בעל הטורים.

בהדפסת הש"ס השניה בסלאוויטא - בשנת

25. מצאצאיו של הר"ר מרדכי:

[א] בין השנים תרנ"ז-תרס"ה נתפרסמו בקובץ 'המאסף' חידושי-תורה מאת ר' משה ישראל פּוּזנער מדוברובנא (מעט זמן התגורר גם בחלאפעניץ), ועל-פי האמור שם (שנה ג' גל' מת, שנה ד' גל' א) הוא בנו של הר"ר מרדכי שמעון נ"י, בן הגביר הנכבד ר' אברהם פּוּזנער ז"ל (נפטר א' אלול תרל"ט), בנו של הרב"ש ז"ל, בן הרה"ח ר' שמעון ז"ל, בן הרב הגאון המפורסם ר' מרדכי זצ"ל אחי אדמו"ר הגר"ז נבג"מ ז"ע בעל השו"ע והתניא.

אמו היתה בת הגביר המפורסם במדותיו התרומיות, בר אוריין ובר אבהן, ר' מנחם נחום פרומקין ז"ל (נפטר ט' אייר תר"מ), בן הרה"ח ר' משה פרומקין ז"ל, בן איש חי הרב הצדיק החסיד המפורסם ר' מנחם נחום פרומקין זצ"ל משקלוב⁽⁸⁾ (שם, שנה ג', גל' ב).

[ב] משפחת הר"ר שמעון גינצבורג (דיין באמציסטלאוו) קשורה גם היא למשפחת הר"ר מרדכי פּוּזנער (רשימות ר' ליפמן שאול נכדו

⁽⁸⁾ אביו של ר' אלכסנדר סענדר חתנו של הרה"ק ר' אהרן הלוי הורביץ מסטרושילא (ראה להלן בפרק כו).

[24] רשימת צאצאים ומשפחות המתייחסות אל הר"ר מרדכי < הוספות 2.

בית רבי

אותו ואמרו שתוארו היה דומה הרבה מאוד לתואר אחיו רבינו נ"ע כפי שראו בתמונה. נפטר י"א אדר תקפ"ג. תנצב"ה.²⁸

[ג. אחיו הר"ר משה]

אחיו השלישי של רבינו, הר"ר משה זלה"ה. היה רב בבאייעב וגם בליעפלי איזה שנים, ואחר-כך היה ברודניא הסמוכה לליבאוויטש ומנוחתו כבוד שם. ושמענו שנפטר בימי רבינו, ורבינו לא ידע מפטירתו זמן רב. תנצב"ה.²⁸

ח. הרה"ג ר' דובער [ליפשיץ] זלה"ה בעל-המחבר ספר 'גלות עליונות' על מקוואות – שהיה רב בווייעטקא – כותב על רבינו "דודי זקני", ושמענו שהיה נכד להר"ר מרדכי הנ"ל.²⁷

קצו, א: "ושיעור פרס.. קבלתי בשם ד"ז רבינו הגאון החסיד מלאדי נ"ע שזה שיעור שמונה מינוטין מששים לשעה, ששיער הוא ז"ל שיעור אכילת ביצה באדם בינוני שני מינוטין".

ב'המליץ' (כז כסלו תרמ"ח) נדפסה ידיעה מווייעטקא (פלך מוהילוב): לפני ימים אחדים גוע וימת המו"ץ בעיר, המופלג בתורה ויראת ה' אוצרו, ר' דובער ב"ר שמעון ליפשיץ ז"ל, בשנת החמשים ושמונה לימי חייו. כשלשים שנה ישב על כסא הרבנות. המנוח היה אהוב וחביב לכל יודעיו ומכיריו, כי מלבד גדלו בתורה חננו ה' בלב טוב ויהי משען לדל ומחסה לאביון. תנצב"ה.

28. יתכן שהר"ר משה בן רבינו – שנולד בשנת תקמ"ד בערך – קרוי על-שמו.^[25]

תקס"ח – התפרסם לראשונה מכתב-הודעתו של רבינו אודות השניים הללו: שלוחי מהימני דידי, ה"ה האחד ומיוחד אחי הרבני המופ' הנגיד מו' מרדכי נ"י, וחד דעמיה הרבני המופ' המנוח מהרש"ש ז"ל, כידוע לכל וכאשר יש בידי כתוב וחתום שהיו שלוחים וכו'.

מכתבי רבינו בזה נדפסו ב'אגרות-קודש', עמ' רמט"רב; שנא-שנז. וראה גם 'מסע ברדיטשוב', עמ' 75-77.

27. הס' 'גלות עליונות' נדפס בווארשא (תרמ"ז), ורבינו נזכר שם פעמים רבות. כגון: בהוספה שלאחר ההקדמה: "ד"ז רבינו הגאון נ"ע שכתב כן בא"ח סי' שמ"ט"; בדף נט, א: "עתה שכבר נתייסדו בכל ערי ישראל בניני התיבות בהמקואות שכתב ד"ז רבינו הגאון נ"ע"; בדף

[25] לע"ע לא נודע על צאצאיו, אך ב'אגרות קודש' אדמו"ר הריי"ץ ישנם מכתבים לאחת מצאצאיו ברוסיה (בלי שם הנמענת), משנת תרצ"ו: "מאד אתענין לדעת איזה פרטים בהנוגע לכ"ק דודנו הזקן הרה"ג ר' משה זצוק"ל אחי אדמו"ר הזקן, ואם היא יודעת איזה ענינים מימי חייו" (ח"א, עמ' רנד), "אפשר יודעת היא אצל מי נמצא מהגזע איזה כתבים או מכתבים מזקנה כבוד ד"ז הרה"ג ר' משה זצ"ל בבקשה להודיע" (שם, עמ' רצו).

אדמו"ר הזקן

ה' חפץ אמן צדקו יביל מורה ויעיר זמן נביה הה הרב
 הוא הדין היותו קדוה ויראתו אורו כן לא נכנס כלל אורה
 שיה ל' אבד בל' סלמנטא אגור להכריס הלם בלי נדט בקרס
 האטובח שלו המעלה על הדכרטיס באכינותו אלו כמבניאשר נשאל
 ש'רוב ע' אומי אהייט בידי הה האמר ושומר אתי הרבס המור
 העבר מו' עדצ'ט ו' ומד בעעיה הרבס המור האנומ מה'ט'ט'ט'ט'
 ריבוס אל ו'אשר י' בני כמוב וחמנוק שריו סלומי'ט' וכל ל'אגמאני'ט'
 א'טלא עבא י'שר מילא אוריי'טא והנ'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'
 הרב הל' בער ש'ערו א'אונ'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'
 נדט הל' ש'ט'
 היכרס'ט'
 בה ש'ט'
 ש'ט'
 אומר להכריס'ט'
 א'ט'
 בלו אומר א'ט'
 ו'ט'
 הי'ט'
 כ'ט'

שלוחי מהימני דידי, ה"ה האחד ומיוחד אחי הרבני המופ' הנגדי
 מו' מרדכי נ"י, וחד דעמיה הרבני המופ' המנוח מהרש"ש ז"ל,
 כידוע לכל וכאשר יש בידי כתוב וחתום שהיו שלוחים וכו'.

(ראה הע' 26)

<p>הסכמת הרב המאור הגדול המפורסם החריף ובקי הגאון האמיתי איש אלהי קדוש יאמר לו מוהר"ר לוי יצחק אב"ד דק"ק בארדיטשוב:</p>	<p>הסכמת הרב המאור הגדול המפורסם החריף ובקי הגאון האמיתי איש אלהי קדוש יאמר לו מוהר"ר יעקב שמשון אב"ד דק"ק סלאוויטא וצ"פ בק"ק שופשווקא ובק"ק בארוב"ק אומן והגליל אשר לע"ע מקום ישיבתו בארץ הקדושה טבריא תוב"א:</p>
<p>הכרי ה' אומר תהלוט ה' כעל כל אשר בלגטו ה' ורב טוב לבית ישראל אין טוב אלה תורה ליהודים יהיה אורם' ב'העיר ה' את רוח טהרה להני עני אנשים אחרים ה'ה הרבני הנופל החוק ויה' מדרכי ב'ת' תורשא דעמיה ה'ה הרבני הנופל החוק ויה' מדרכי ב'ת' שקום שבנא כוה"ט נ"ח משטאלן להבדיל על מנכס הדפוס כסא'ט' תלמוד בבלי על הנוגמח אשר נדפסו באחשטרס ונוון וגם ספרי רבינו יעקב בעל הטורים ע"ס ב' וד' ו' והבאות מהל"ח והר"ח לפני הקובים ה"ל' כמה קונטרסים נדפסו' מש"ס וטורים והנה אפה אף נעים כלילת ופי בחתומה יתת וזה הדעות על מיר לבן ורוז' לתלמי' בעיקר ולהשלים בישראל לכל הקונים תוחם לדיהם בחוקי הסאה לכל נפש ולשלק נזכר נזכר חרמתי לפעלם עבא ישר כהם וזילם לאוריי' ב'ד' ה' חילס ובעל דים תרל' כי תחלל אחרין דעם להגדיל את התור' ולסאחירה כסיות תחום ללומדים ונולד חלטה ה' יתלב פריה ונני גור' בניור' שגורו רבנן קטש'ט' חלום ט'</p>	<p>כבר נודע בעשרי' אתיקר תפארת הספרים שנדפסו בק"ק סלאוויטא אשר כל רוחים לזרחה עינים נשענו וישירו ויזרו סהסכמל' הויפ כן באותו' הן בנייר הן ב'ה'ה'ה' תדווי' הק הטיוב לזאת יזי' חיונו טעם ורוני' תחמס'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט' טוס ה'ק' מנח הסבת גבול ותוקף גזירתו בניור' שגורו רבנן קטש'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט'ט' טמל ספר אשר יעלה על הנכס הדפוס בק"ק ה"ל' אסור להשאלים להגין גבולם כגוס ערוהם עד מנך רזון התדפוסים ובעת החלגו ט'ה'ט' נדפסו כדוהתפורט כגן מי אשר יעלה על לבו להדפיס הספרים הקדושים הס'ט' מיוס כלות הדפוס בלתי רשות המדפיסים ורבה זו כל האלה בתקוה וגו' וכל המונע ונעם וחבוא עליו ברכת טוב כ"ד המד'ט' בשבט כבוד התור' יעקב שמשון מע' הקודש טבריא תוב"א</p>

הסכמת הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב
 (ראה הע' 26)

גיסיו של רבינו

[א. גיסו הר"ר ישראל קאזיק]

האחד הר"ר ישראל קאזיק זלה"ה, חתנו של הר"ר ברוך אבי רבינו נ"ע. והיתה לו מסירות נפש רבה על רבינו כשלקחוהו לפטרבורג, שנסע גם הוא לשם על-פי ציווי רבינו (כמ"ש לעיל [בפרק טו]). ושמענו מאחד מנכדי הר"ר ישראל הנ"ל, שהמעשה שכתוב בסיפורים הנדפסים²⁹ שהעמיד רבינו אחד מאנ"ש תחת וילון החלון, וכתוב שם שהאיש מאנ"ש היה הר"ר שאול מסיראטשין – שאין זה אמת, כי אם המעשה היה עם הר"ר ישראל הנ"ל שאותו העמיד רבינו שם. ויש אריכות דברים בזה איך שהיה בסכנות גדולות, כי אחד מהאנשי-חיל פצע לו את מוחו לגזרים, וכשנכנס לרבינו ודם ראשו שותת, לקח רבינו את ראשו בין שתי ידיו והידק בחזקה ושב לאיתנו, רק רושם החתך היה ניכר כל ימי חייו.

עוד סיפר לנו נכדו הנ"ל שהרבה שנים דר הר"ר ישראל חוץ למדינתנו במדינת אוסטריה.³⁰ איך בא לשם לא ידענו, ואולי היה הוא השליח ששלח

ט. בשנת תרי"ד נדפס הספר 'תורת העולה' לרבינו הרמ"א זלה"ה על-ידי הר"ר ישראל יפה ש"ץ דסובלק וקאליש, בן הרה"ג ר' ידידיה זלה"ה שהיה רב בלייפניק אשר באוסטריה, וגם עשה הר"ר ישראל הנ"ל ביאור על דברי רבינו הרמ"א בספר הנ"ל ומביא הרבה ענינים מד"ת.^[26] ושם בחלק ג' (בהצעה לפרק ד) מביא מדברי מר אביו הר"ר ידידיה הנ"ל, וכותב הר"ר ידידיה לו שם בזה הלשון: "כי נתגדלתי על ברכי דודי זקני הגאון האמיתי קדוש ישראל מוהר"ר שניאור זלמן נבג"מ זיע"א, הוא הגאון החסיד מלאדי ז"ל אשר בשמו קראתי את אחיך הצעיר האברך המופלג ושלם ירא ה' ודחיל חטאין מוהר"ר שניאור זלמן יפה נ"י" (עד כאן לשונו).

והנה איך היה רבינו דודו זקינו – לא ידענו, אך השערתינו היא שהר"ר ידידיה הנ"ל היה

29. 'שבחי הרב' (עמ' 9-10), 'תולדות עמודי החב"ד' (עמ' 51-52).

[26] הר"ר ישראל יפה הדפיס בשנת תרכ"ד את ספר 'שער השמים' למהר"ר אברהם כהן אירירי תלמיד הר"י סרוג, ועליו ביאור כמתכונת ביאורו ל'תורת העולה'. וגם שם כתב: הביאורים האלה לקוחים המה.. עדת החסידים קהלת קודש "חב"ד" ועל צבאם הגאון מ' שניאור זלמן מלאדי ותלמידיו זכר כלם לברכה, והכל בלשון קל ומובן. ראה אודותיו בהרחבה: תולדות יהודי קאליש (תל-אביב תשכ"א), עמ' 276-280.

אדמו"ר הזקן

רבינו את המעות על ידו עבור החזקת אביו כנ"ל, וכשבא לשם נשאר לדור שם. אך זה ברור שאחר־כך חזר למדינתנו, כי מעשה פטרבורג היה שנים הרבה אחר פטירת הר"ר ברוך אבי רבינו. גם ידוע לנו שהאריך ימים אחר רבינו, וכשקבע אדמו"ר האמצעי נ"ע את דירתו בליבאוויטש קבע גם הוא את דירתו שם, ושם מנוחתו כבוד. תנצב"ה.³⁰

[ב. גיסו הר"ר עקיבא פרדקין]

השני היה הגביר ר' עקיבא פרדקין זלה"ה משקלוב, כי ר' עקיבא הנ"ל היה חתן ר' יהודה ליב סג"ל חותן רבינו. ואשתו של ר' עקיבא הנ"ל הכירה בקדושת רבינו בהיותו בבית חותנו, ועל־כן הזהירה לאחותה הרבנית לבל תשמע לקול מלחשים להתגרש מרבינו, וגם עשתה בסתר כל מה שביכולתה להיטיב את מצבו שם ולהשיג לו הצטרכויותיו שלא בידיעת בית אביה כו'. ורבינו היה מחזיק לה טיבותא עבור זה כל ימיו כו'.³¹

נכד הר"ר ישראל קאזיק הנ"ל, שעל־כן קרא את שם בנו הר"ר ישראל על־שם זקינו הנ"ל. ובפרט לפי מה שסיפר לנו נכדו הנ"ל שהר"ר ישראל קאזיק דר חוץ למדינתנו במדינת אוסטרייך, וזה יקרב את השערותינו, כי גם הר"ר ידידיה הנ"ל היה דר באוסטרייך. ועדיין הדבר צריך בירור.

30. זוגתו - אחות רבינו - הרבנית מרת לאה. היא ובעלה הר"ר ישראל נזכרים במסמך חלוקת הכספים שעשה אדמו"ר האמצעי אחר הסתלקות רבינו הזקן ('מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי', עמ' יט. וראה שם בהע' 36 אודות שמה^[27]).

בס' 'עיר תהלה' (לרבני בריסק - זכרון לראשונים, אות יח) נרשם: הגאון מו"ה יוסף קאזאק (קאזק), חתן השר [הר"ר שאול וואהל; ראה גם בתולדות אנשי שם, עמ' 44]. ובהערות

[27] נדפס גם באגרות קודש' אדמו"ר האמצעי, עמ' לא. וכן יש לתקן בהערת המו"ל למהדורת קה"ת של 'בית רבי' באידיש.

בני רבינו נ"ע

[א. בנו אדמו"ר הר"ר דובער – אדמו"ר האמצעי]

האחד המיוחד הוא מרן הקדוש אדמו"ר הר"ר דובער נ"ע המפורסם בעולם בשם "אדמו"ר האמצעי" נ"ע, אשר מילא את מקום רבינו נ"ע אחר פטירתו וכל הארץ האירה מאור תורתו. אודותיו נדבר אי"ה במדור בפני עצמו בארוכה מיום הולדו עד יום פטירתו, וכן מבניו וחתניו וצאצאיהם – זכר כולם לחיי עד.

[ב. בנו הרה"ק הר"ר חיים אברהם]

השני הוא הרה"ק ר' חיים אברהם נ"ע. היה גדול מאוד בתורה ובחסידות ובמידות טובות ובחכמה נפלאה. היה עניו ושפל ברך והצנע לכת מאוד מאוד, והיה איש אמת מאוד ושונא שקר ולפניו לא היה משקר שום אדם. ד"ח לא היה חוזר כלל, והיה אומר: "בלבי צפנתי אמרתיך" כו'.³⁴ תואר פניו היה דומה הרבה לתואר אביו קודש הקדשים רבינו נ"ע.³⁵

י. אחד מהרבנים מנכדי רבינו³² סיפר, שהוא היה יודע איש אחד בליבאוויטש שהיה שקרן מפורסם, ואעפ"כ בפני הר"ר חיים אברהם לא היה משקר.³³

32. הוא בעל ה'מגן אבות' מקאפוסט, בדיבוריו בסעודת יום ראשון דראש-השנה תרמ"ח.

33. בכת"י 4: בסעודת יום ראשון דראש-השנה תרמ"ח, אמר על הר"ר אברהם נ"ע, שהיה ירא-שמים גדול, ואיש אמת מאוד, והיה שונא שקר, ומחמת זה לא היה אדם יכול לאמר לפניו שקר. אמר אחד שקרן שאינו רוצה לפרוש בשמו, אבל לפניו לא היה משקר לעולם.

34. וכך ב'לשמע און' (עמ' 32), שהרה"צ ר' חיים אברהם בנו של אדמו"ר הזקן בשום פעם לא הסכים לומר חסידות. פעם אחת, בוויטבסק, כשדחקו בו החסידים שיאמר חסידות, התיישב על כסאו, ופתח ואמר: בלבי צפנתי אמרתיך למען לא אחטא לך. והלך משם.

35. כמו שכתב האדמו"ר מקאפוסט (במכתבו הנדפס לעיל בסוף פרק כג), בשם הרבנית אשת אדמו"ר ה'צמח צדק'.

אדמו"ר הזקן

כל אחת-עשרה השנים שהיה רבינו בלאדי היה הוא עומד לפניו, ועל ידו היה משיב תשובות ועצות נכונות לכל מבקש דבר במילי דעלמא כו'.³⁶ אחר פטירת רבינו, כשקבע אחיו הקדוש אדמו"ר האמצעי נ"ע את דירתו בליבאוויטש, קבע גם הוא את דירתו שם, ואחיו הקדוש שָׁם גם-כֵּן את הַמְשָׁרָה עליו לפקח בענייני אנ"ש.³⁷

ואחר שנפטר אחיו הקדוש, והיו צריכים למנות את חתנו אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע, דחה אדמו"ר את עצמו מזה, ואמר שְׁיִמְנוּ את דודו הרה"ק ר' חיים אברהם נ"ע עליהם לרב. אך הרה"ק ר' חיים אברהם לא רצה בזה בשום אופן, ואמר שאדמו"ר דוקא יעצור בעם ה', ובעצמו הלך אליו והִרְבָּה לדבר אליו שיקבל אדמו"ר הנ"ל עליו את הרבנות. ואחר שפעלו שאדמו"ר קיבל הַמְשָׁרָה על שכמו היה הוא הולך לאדמו"ר לשמוע ד"ח, והיה כפוף לפניו כאחד התלמידים כו'.

בסוף ימיו חלה את רגליו ולא היה יכול לילך לאדמו"ר הנ"ל לשמוע ד"ח ולהתפלל במנין שלו, והיה לו מנין מיוחד בביתו.^[28] ופעם אחת בראש-השנה לאחר שגמר את התקיעות שלו, הלך לאט לבית המדרש של אדמו"ר הנ"ל לשמוע גם ממנו את התקיעות כו'. וסיפר אחד מהרבנים מנכדי רבינו³⁸ שהוא עמד שם על הבימה כשבא הרה"ק ר' חיים אברהם לשם על הבימה, וראה שעלתה לו ההליכה בקושי גדול (בלשון אשכנז אמר: ער האָט זיך קאַם פאַרשלעפט [=הוא נסחב בקושי]), ואחד מבני אדמו"ר הנ"ל אמר לו למה היה לו להטריח את עצמו כל-כך לילך לכאן, והשיב לו הרה"ק בהכנעה ולב נשבר: הנה אין כתיב אשרי העם "תוקע" תרועה אלא "יודע" תרועה כו'.³⁹

36. ככתוב במכתב אדמו"ר האמצעי (הנדפס להלן בחלק שני פרק ג): אחי הרה"ק ר' חיים אברהם היה עומד תמיד לפני אדמו"ר הגאון ז"ל, ועל ידו היה משיב תשובות ועצות נכונות לכל מבקש דבר במילי דעלמא, כל הימים שהיינו בלאדי י"א שנים כידוע לכל אנ"ש.
37. ככתוב במכתב שבהע' הקודמת.
38. ה'מגן אבות' מקאפוסט, בסעודת יום ראשון דראש-השנה תרמ"ח.
39. בכת"י 4: גם סיפר שהרה"ק ר' אברהם נ"ע היה חולה ברגליו, ולא היה הולך אצל אדמו"ר מהרמ"מ [ה'צמח צדק'] נ"ע לשמוע דא"ח. והיה אצלו מנין בראש-השנה, ולאחר שגמר התקיעות אצלו האָט ער זיך פערשלעפט צו [=הוא נסחב]

[28] באור התורה' נביאים וכתובים, ג, א'שא: "מאמר שאמר אדמו"ר [ה'צ"צ] אור לערב שבועות [תקצ"ח או תקצ"ט] בעת הכנסת ס"ת חדשה למנין דהרב רח"א ז"ל".

בית רבי

הוא נמצא חתום בהקדמת ה'שולחן ערוך' של מר אביו רבינו הקדוש נ"ע בתוצאה ראשונה. אחר-כך – בשנת תר"ז – הדפיסו בניו ונכדיו את ה'שולחן ערוך' [בז'יטומיר], עם הוספות שנמצאו מכי"ק רבינו, וגם ה'שאלות ותשובות' של רבינו, והוסיף הוא שם הקדמה שניה (וונעתיקנה לקמן אי"ה [בפרק כז הערה י]). גם נמצא חתום על ספר ה'תניא' שנדפס [בשקלוב] בשנת תקע"ד עם הוספת 'אגרת הקודש' מרבינו נ"ע.⁴⁰

נפטר בשנת תר"ח בליבאוויטש, ושם מנוחתו כבוד. תנצב"ה זיע"א.^[30]

יא. בניו הם: האחד הרה"ח המפורסם ר' דובער זלה"ה, היה אדם חשוב מאוד, למדן ותיק וחסיד כו'. והיה חשוב מאוד אצל אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע ומקום דירתו היה בליבאוויטש. ונזכר בהקדמת אביו הרה"ק ל'שולחן ערוך' בהוצאה החדשה שעם ההוספות כנ"ל. גם בניו הגבירים הנכבדים ר' לוי יצחק מלאדי ור' יהושע אבלי שניאורסאן מוויטבסק נזכרו שמה, שהם הזילו כספם על ההדפסה (יעו"ש⁴¹).⁴²

בנו השני היה הר"ר ברוך שמואל זלה"ה, מחותנו של הרה"ק החסיד המפורסם ר' הלל זלה"ה מפאריטש (כי בנו הרה"ח ר' רפאל מרדכי זלה"ה היה חתן הרה"ק ר' הלל זלה"ה⁴³).⁴⁴ חתניו [של הר"ר חיים אברהם]: האחד הר"ר ברוך זלה"ה בן אחיו אדמו"ר האמצעי נ"ע (אביו של הרה"ג ר' שניאור זלמן זלה"ה אבד"ק באחמוט).⁴⁵

חתנו השני היה הרב הגאון החסיד המפורסם ר' נחמיה זלה"ה מדוברובנא בעל-המחבר ספר שאלות ותשובות 'דברי נחמיה' (ונדבר ממנו לקמן אי"ה [בפרק כו]), הוא חתן הרה"ק ר' חיים אברהם נ"ע בזיווג שני כו'.⁴⁶

על עצמו שהיה אז "רך בשנים", והרי אדמו"ר מוהר"ש היה אף צעיר ממנו בארבע שנים!].

40. מכתב ממנו, משנת תקע"ז, נדפס ב'בטאון חב"ד' (גל' 34-35, עמ' 10):

כן גם אני דורש שלום ידידי מעולם ה"ה כו' מוהרי"צ גילל נ"י עם כל בני ביתו, כולם יעמדו על הברכה ושלום אמן כן יהי רצון.

אבקש להודיעני תמיד משפעת שלומו והצלחת דרכו, למען יהי לנו לנחת-רוח גדול. ואיה"ש וועט אייך גאָט העלפין אַרויט צוא פאָרין עם כל בני ביתו למדינתינו בעב.. וואָרום בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. אַז איר וועט זיך פירנעמען וועט גאָט אייער רצון אוישפירין.

אצל אדמו"ר מהרמ"מ נ"ע לשמוע התקיעות שלו. ועמד אצל הרב"ש ז"ל [בן הצ"צ]. ואדמו"ר שליט"א [מקאפוסט] היה אז רך בשנים, ועמד גם-כן אצלו, ושמע שהרב"ש שאל ממנו מה היה לו לטרוח לילך לכאן. והשיב לו הר"ר אברהם נ"ע: לא כתיב אשרי העם "תוקעי" תרועה, [אלא] רק "יודעי" תרועה. והשיב זאת בהכנעה ובלבב נשבר.

[ב'לשמעאזן' (עמ' 36) כותב, שאדמו"ר מוהר"ש מליובאוויטש הוא ששאל זאת מהר"ר חיים אברהם. ברם, שמועה זו אינה מאותן שמועות בדוקות שהכותב שמען מזקיניו או ממקור נאמן אחר, ולכן נראה שבמקרה זה טעות היא בידו. ומה גם שהאדמו"ר מקאפוסט – המספר – מעיד

אדמו"ר הזקן

ידידו דורש שלומו וטובתו ומצפה למכתביו תמיד, חיים אברהם.

עוד נזכר הוא בשו"ת 'שארית יהודה' (לדודו מהרי"ל אחי רבינו), בענין הציון שעל קבר רבינו הזקן בהאדיין: ונדרשתי לאשר כתב אלי אהובי בן אחי, ידידי ידיד עליון, הרב החסיד מו"ה חיים אברהם נ"י וכו' (עיי"ש בדף ס, ג. פט, א).^[29]

41. וזה לשונו: ולאשר זקנתי ותש כוחי לעסק והשתדלות רב כזה, קם ונתעורר בני הרב המופלג הותיק מוה' דוב בער שי', ברוב עוז חיבת הקודש, להמציא התועלויות נאותיות בפרטי הפאר והעילוי ושבח והסלסול, למען ימצאו בהם קורת רוח ההוגים בהם. בעזר והוצאות רב כזה ע"י בניו, נכדיי המופלגים הנגידיים, ה"ה כבוד מוה' יהושע אבלי ומו"ה לוי יצחק שיחיו, אשר הזילו כספם והוציאו הרבה על זה.

בשנת תרט"ז חזר הר"ר דוב בער והדפיס את שו"ע רבינו בזיטומיר, גם הפעם בסיועם של בניו, והוסיף בו את הסימנים קנה-קנו (ראה: 'תורת חב"ד ב: ספרי ההלכה של אדמו"ר הזקן', עמ' 262).

42. הר"ר דוב בער נרשם ב'אנשי שם' (עמ' 50). חתונתו התקיימה בשנת תקס"ט, כפי הרשום בראש מאמר ד"ה מים רבים, בהנחת מהרי"ל "תורה הנאמרה שבת שלפני פורים על חתונת נכדו", ובהנחת ה'צמח צדק' "דחתונת ב"ד ר' בער" (רשימת מאמרי אדמו"ר הזקן, כרם חב"ד 4, עמ' 400 הע' 21).

צאצאיו:

בניו הנזכרים בפנים, מו"ה יהושע אבלי שניאורסון מוויטבסק ומו"ה לוי יצחק שניאורסון מלאדי, נזכרים גם ב'תולדות אנשי שם' (עמ' 29 אות יא). ב'תולדות משפחת הרב מלאדי' (עמ' 72) נאמר שמו"ה יהושע אבלי הוא מליעפלי. וכנראה שזו פליטת הקולמוס.

חתונתו של אחד הבנים התקיימה בשנת תקצ"ז בק' באייעב, כפי הרשום בראש מאמר ד"ה כי על כל כבוד חופה: "תורת אדמו"ר שליט"א שאמר פ' נשא בק' באייעב על חתונה תקצ"ז.. מה ששמענו מפכ"ק אדמו"ר בק' באייאו על חתונת בן מוהר"ד בהרב ר"ר אברהם באזמו"ר נ"ע י"ב סיון שנת ה"ל" (ראה 'רשימת מאמרי דא"ח.. אדמו"ר הצ"צ', עמ' לט"מ. והשווה לעמ' לה שם).

בנוסף לשני הבנים הללו היו להר"ר דוב בער עוד שתי בנות, מרת פריידא (אשת ר' לוי יצחק מהאמיל). ומרת צביה (אשת ר' משה יצחק מוויטבסק).

חתונתה של אחת מבנותיו התקיימה בלאדי בשנת תקצ"ו, כפי הרשום בראש מאמר ד"ה צאינה וראינה: "מה ששמענו מאדמו"ר בחורף תקצ"ו בלאדי על חתונת בת ר' דוב בער בהרב ר' אברהם".^[31]

43. הוא הדפיס - בשותפות עם הר"ר שניאור נכד אדמו"ר האמצעי - את סידור רבינו שְעָם הדא"ח (זיטומיר תרכ"ג-תרכ"ד; ורשא תרכ"ז), את שני חלקי ה'תורת חיים' לס' בראשית מאדמו"ר

[29] במהדורה החדשה: עמ' רצג, רצה.

[30] "מת בשנת תר"ח ערב ר"ח תמוז" (ממכתב נינו הר"ר שמריה שניאורסון - כת"י ייו"א מס' 77539). ר"י חיטריק כותב כי לפי זכרונו "מקום מנוחתו אצל האוהל, במזרח אצל הכותל של קבר כ"ק הרב"ש" (רשימות דברים, ברוקלין תשס"ט, עמ' 231).

תולדותיו נלקטו במאמרו של הת' דוב בער זקלס, "סוד החיים: תולדות הרה"ק רבי חיים אברהם בן אדמו"ר הזקן", היכל הבעש"ט, מג, עמ' שלזישסה.

[31] להלן חלק ג, פרק ב הע' י, מסופר אודות חתונת אחד מילדיו של הר"ר דוב בער.

בית רבי

46. זוגתו: מרת גיטא רחל.

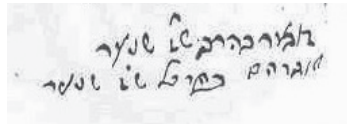
בדפוס נאמר שהיה זה "בזיווג ראשון", אך היא פליטת הקולמוס גרידא. ולהלן (בפרק כו, מדור הר"ר נחמיה מדוברובנא) מפורש שהיה זה בזיווג שני, וכן (שם) במדור הר"ר זלמן מדוברובנא, שהוא היה חותנו של הר"ר נחמיה בזיווג ראשון.

בת נוספת היתה לו להר"ר חיים אברהם, מרת מוסיא הינדא (אשת הר"ר שניאור זלמן פיגלסון מוויטבסק. מהם נשתלשה משפחת זליגסון, שעם בניה נמנה הרופא ר' אברהם אבא זליגסון ע"ה [עליו בס' 'תולדות חייו של הרב החסיד ר' אברהם אבא הרופא ע"ה זעליגזאן', ברוקלין תשנ"ג]).

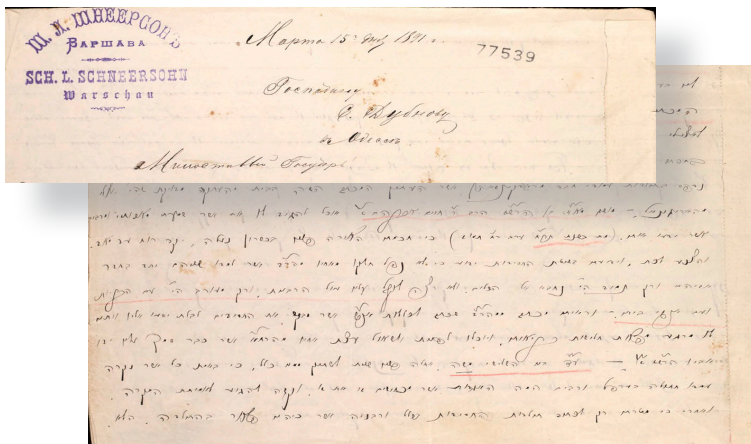
האמצעי (ורשא תרכ"ו - וראה בקובץ 'אהלי שם', גל' ז, עמ' עג"עו), ואת 'פירוש המלות' מאדמו"ר הנ"ל (ורשא תרכ"ז). ובשנת תרכ"ז הדפיס בוורשא את 'לקוטי ביאורים' מחותנו הר"ר הלל מפאריטש.

44. צאצאי הר"ר ברוך שמואל (וזוגתו מרת חיה דאבע): [א] הר"ר זלמן. [ב] הר"ר לוי יצחק (אביו של ר' שמריה שניאורסון שהו"ל את הס' "הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" וגם את תמונתו הידועה של אדמו"ר הזקן [ראה לעיל פרק כג]). [ג] הר"ר משולם זוסל. [ד] הר"ר רפאל מרדכי (הנזכר בפנים). [ה] מרת שרה פריידא (אשת ר' זלמן אורנשטיין מהורודנא).

45. זוגתו: מרת ביילא רייזא [אודותם להלן ח"ב פרק ז].

"אברהם בהר"ר ש"ז שניער"
חתימת הר"ר חיים אברהם יחד עם אחיו אדמו"ר האמצעי

מכתב הר"ר שמריהו שניאורסון על זקנו ר' חיים אברהם

[ג. בנו הר"ר משה]

השלישי הוא הר"ר משה זלה"ה, חתן הרה"ח המפורסם ר' צבי הירש זלה"ה מאולע וגיסם של הרה"ח המפורסם ר' יצחק זלה"ה מאולע ושל הרה"ח המפורסם ר' ליב מאולע⁴⁷ (אביו של הרה"ק ר' אליהו יוסף זלה"ה מדריבין בעל-המחבר ספר 'אוהלי יוסף').

בחיי רבינו נ"ע היה חוזר את הד"ח של רבינו בלשונו הזהב ממש כנתינתו כו', וגם היה רושם את הדברים כמו שהן כו' (וראינו בוך [=כרך] גדול מהכתבים רשימותיו כו'⁴⁸). והרה"ג ר' אברהם שיינעס זלה"ה (שהיה גיסו) היה מחבב מאוד לשמוע ממנו את חזרת הד"ח, מחמת חביבות לשונו הזהב של רבינו נ"ע.

בהקדמת ה'שולחן ערוך', כשנדפס בפעם הראשונה [בשקלוב] תיכף אחר פטירת רבינו, היה הוא גם-כן חתום בין בני רבינו. וכן היה חתום עמהם על הקדמת והסכמת ה'תניא' בשנת תקע"ד (כשנדפס בצירוף 'אגרת הקודש', שהוסיפו אז על-פי הסכמת בני רבינו נ"ע). הנעשה עמו אחר-כך ידוע, והיתה עגמת נפש רבה לרבותינו ולאנ"ש, ובעמל רב הצילוהו בעזרת השי"ת.⁴⁹ ומאז לא נודע מקומו איה הוא, ואת בני-ביתו שלחו לאה"ק תובב"א.⁵⁰

47. שהיו נשואים לשלוש אחיות (ראה להלן בפרק כו).

48. אודות כמה כרכים מרשימותיו ראה: 'אור התורה', ויקרא, עמ' תתקצא (בהערה). 'כרם חב"ד', 4, עמ' 351.^[32]

49. מסמכים הקשורים בענייניו המצער הובאו בס' 'נאחז בסבך', ירושלים תשס"ו.^[33]

במכתבה של אמו הרבנית משנת תקע"ז (לעיל הע' 00 מסופר, כי בנה הר"ר משה "חזר לאיתנו כמקדם.. וקבע דירתו באולע". וכנראה שהכוונה אינה למאורע הידוע (שהתרחש בשנת תק"פ

[32] סקירה מורחבת על חזרת דא"ח וכתובת הדרושים, 'הנחותיו' שבאו בדפוס והמצויים בכת"י, סגנונם ומאפייניהם - בס' 'תולדות רבי משה', עמ' 32:50, ועמ' 182:268.

[33] וכן בס' 'עין תחת עין' (ני. תשע"ד), מאת הר"ר אליהו מטוסוב, הוספה: כיצד חוקרים אישים בישראל, פרק ב.

בית רבי

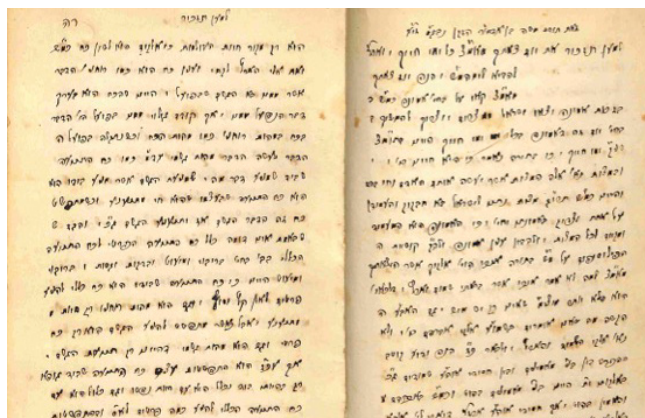

ה'רמ"ב

א"ת הכתבי קודש ומאד נהניתי מהם ובפרט מהביאורים בכוונת
 התפילה ע"ד הקבלה והחסידות, והם יקרי הערך מאד ובלתי ספק שהם
 כ"ק הר"מ זצ"ל"

ממכתב אדמו"ר הרש"ב על כתבי הר"ר משה
 (אג"ק הרש"ב ח"א עמ' כג, ומקורו מ"אוסף מונדשיין")

'פירוש המילות'
 הנחת הר"ר משה בכתי"ק

"זאת תורת משה בן אדמו"ר הזקן נבג"מ זי"ע"
 העתקת דרוש חסידות המיוחס להר"ר משה
 (נדפס ב'מאמרי אדמו"ר האמצעי', ויקרא א)

אדמו"ר הזקן

אכן, בשנים אלו האחרונות נודע הדבר שהיה נמצא בערי פולין, והיה גולה מעיר לעיר והיה נמצא ביערים כו', והיה בא לעיר לבקש נדבה על כדי חייו ההכרחיים לחם צר ומים לחץ בין בחול ובין בשבת, ואם היו רוצים ליתן לו יותר לא היה לוקח בשום אופן. והיה לן בבית־המדרש, תחת מראשותיו היה מניח אבן, ואת רגליו היה מקשר בחבל. ושום אדם לא ידע מי הוא ומה מעשהו, זולת אנשים פרטיים היו שידעו שהוא בן רבינו. ואמרו שתארו היה דומה הרבה לתואר רבינו.^[34]

בכלל היה נמצא סביבות ערי קיוב וז'יטומיר, גם בצ'רקאס ראו אותו כמה פעמים אצל הרה"ק ר' יעקב ישראל, וגם בצ'רנוביל אצל הרה"ק ר' אהרן.⁵¹ בסוף ימיו נחלה בעיר אחת סמוך לז'יטומיר,⁵² וכאשר ראו שדחיקא ליה שעתא קראו לחברה־קדישא, וקודם פטירתו שאלו ממנו לשמו ושם אביו למען ידעו איך לכתוב על המציבה, והשיב: פְּתָבוּ עַל הַמַּצְבָּה "משה" וְשֵׁם אָבִיו אֵינְכֶם יוֹדְעִים, כֵּן תִּכְתְּבוּ. ושאלו ממנו אנה הם בני־ביתו להודיעם, והשיב: הם ידעו בעצמם. ונפטר ושם מנוחתו כבוד. תנצב"ה.

ובהיותו פה ברדיצ'וב ראינו את האנשים הזקנים שהכירו וראו אותו, וסיפרו לנו את כל הנ"ל ממנו. ועוד סיפרו לנו ממנו הרבה עניינים נוראים.^[35]

(מרא) (אשת ר' שלמה הלוי סגל מטבריה. אבי משפחת סגל הידועה כיום בקרב אנ"ש). (3) מרת דבורה (אשת הר"ר שניאור זלמן שמרלינג). (4) מרת רבקה הינדא (אשת הר"ר זלמן חיים ריבלין).

51. ראה בנספחים, שהיה אצל הרה"ק ר' מרדכי מצ'רנוביל.
52. על-פי האמור בנספחים, היא העיר רדומיסלא.

[34] שמועות וסיפורים אודות גלותו ושנותיו האחרונות של הר"ר משה < נספח ג
[35] תולדותיו נלקטו בס' 'תולדות רבי משה', מאת הר"ר אליהו מטוסוב (ג.י. תשע"ו).

בנותיו של רבינו נ"ע

[א. הרבנית פריידא]

האחת האשה הצנועה המפורסמת מרת פריידא ע"ה. היתה אשה גדולה וחשובה מאוד, והיתה חביבה לרבינו והיה אומר בפניה ד"ח. אחיה – אדמו"ר האמצעי נ"ע – כשהיה תאב לשמוע איזה ענין מרבינו,⁵³ היה מבקשה שתשאל היא מרבינו ענין זה מהו, ורבינו היה אומר לה. אחיה הנ"ל היה מחביא את עצמו אז בחדר ההוא והיה שומע, ולפעמים בעת מעשה היה מרמז לה על עוד איזה ענין שתשאל, והיא היתה מבינה את רמזותיו והיתה שואלת, ורבינו היה אומר לה (וכידוע המעשה דאבנט כו'⁵³)^[36] – אך רבינו היה מבין שרוח בנו מדבר מתוך גרונה כו'. מכתב אחד מד"ח נמצא שאנ"ש מייחסים אותו לה שכתבה לאחיה הנ"ל, אך מי יודע אם כנים הדברים שזהו ממנה.⁵⁴ מנוחתה כבוד בהאדיץ, בסמוך ממש אצל משכן קדשו של רבינו נ"ע.⁵⁵

יב. שלפעמים היה רבינו מונע מלגלות לו כדי להגדיל אצלו את הצמאון (כמו שנכתוב לקמן אי"ה [בחלק שני פרק א הע' ב]).

נוסחאות נוספות בנספחים.
[עוד על אמירת חסידות בכיתה של הרבנית פריידקא, ראה: 'לשמע אזן', עמ' 22. מכתבו של הר"ר שמריה שניאורסון מוורשה – 'המסע האחרון', עמ' 190].
54. ראה ב'כרם חב"ד' גל' 1 (עמ' 101-100) על כת"י שבהם מיוחס המכתב למרת פריידקא, ואשר כך נדפס לראשונה בס' 'אמרי יאה' (ברדיטשוב תרנ"ח, עמ' כ). ושם שיערנו שאין זה אלא מכתב שכתב הרה"ק ר"א מסטראשיעליע אל אדמו"ר האמצעי.
55. פשר קבורתה באוהל רבינו, מסופר ב'לשמע אזן' (עמ' 29) מפי הרה"ח ר' מרדכי יואל, כפי

53. והוא ב'לקוטי ספורים' (עמ' מו): כ"ק אדמו"ר הזקן זצ"ל, כידוע היה מייקר מאוד את בתו פריידא זצ"ל (בפי החסידים מורגלים לקרוא אותה פריידקא), והזדמן שהיה אומר לפניה עניינים מה שלא היה אומר לכ"ק בנו אדמו"ר האמצעי זצ"ל. פעם אחת אמר לפניה כ"ק אדמו"ר הזקן זצ"ל ענין בגדי כהן גדול מה הוא, וחסר את ענין האבנט. וזרק לה אדמו"ר האמצעי זצ"ל את אבנטו, שהיא תאמר לאביהם שיבאר גם את ענין האבנט (ושמעתי מר' שמואל גרונם ז"ל, שאדמו"ר הזקן זצ"ל אמר עליה שהיא נשמה מעלמא דדכורא, ובשביל איזה דבר פרטי היא נתגלתה בגוף של נקיבה). וראה

[36] עוד אודות אמירת דא"ח בפניה לבקשת אחיה אדמו"ר האמצעי ב"מעשה דאבנט" < נספח ד

אדמו"ר הזקן

אישה היה הר"ר אליהו ב"ר מרדכי זלה"ה, ונזכר בפנקס דחברה קדישא דלאזני בין כל בני רבינו וחתני רבינו, כשקבלום להיות מאנשי החברה בשנת תקנ"ה (ובסמוך נעתיק אי"ה את הלשון הכתוב בפנקס).³⁷

ג. בנייהם היו:^[37] האחד הרה"ג החסיד המפורסם ר' אהרן זלה"ה מקרמנצ'וק, שהיה גדול מאד בתורה ויראה ובחסידות. ושמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שהיה מפליג בשבח מאד. ויש אומרים שאדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע בעת שחזקו עליו דברי אנ"ש שהוא

באמצע החדר, והיא עצמה שכבה בה כשהיא לבושה בכגדיה [אולי הכוונה ל"תכריכים"]. הורתה לחסידים להתייצב סביב המיטה, ופתחה ואמרה: "אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפתחת בי, ואתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד ליטלה ממני - ובהרימה את עשר אצבעותיה צעקה: - טאטע, וואַרט! אָט שייס! [=אבא, המתן! הנה כבר!]..." ופרחה נשמתה...

אז כבר הבינו החסידים שאחרי הסתלקות שכזו חייבים לציית לדבריה. אולם קורטוב של ספק עדיין נותר בלבם, ולכן, בהגיעם לפרשת-דרכים, כשדרך אחת פונה לקרמנצ'וק והאחרת להאדיץ', הרפו מרסן הסוסים והניחו להם לבחור בעצמם את דרכם. "מבין אתה מרדכי יואל - סיים הרה"צ ר' נחום - שהסוסים פנו והמשיכו בדרך ההולכת להאדיץ'..."

[ב'המסע האחרון', עמ' 189-191, הובא נוסח נוסף לסיפור זה, וכן נידון תאריך פטירתה ונוסח מצבתה. ב"העתק הציון של אדמו"ר זיע"א" (כ"י ספריית לוס אנג'לס 828), נכתב בשולי מצבת רבינו: "פה נטמנה הצדיקת פריידה ביום שני ט"ו סיון תקע"ג לפ"ק"].

ששמע מפיו של הרה"צ ר' נחום בן אדמו"ר האמצעי:

עם הסתלקותו של הסבא [רבינו הזקן], כשהיו צריכים להודיע על כך לאבי [אדמו"ר האמצעי], העמידו הכן את כל רופאי העיר קרימנצ'וג [ששם היה אדמו"ר האמצעי בשעת הסתלקות רבינו], וכל אותן עשרים-וארבע שעות היה אבי מתעלף; העירו אותו, ושוב היה מתעלף. אך אחר-כך, נו.. האבא והמוחין שלו...

אבל דודתי פריידקע היתה מאז ומתמיד חלשה וחולנית, ועתה נחלשה עוד יותר. העבירו אותה לסיראטינע שהיתה עיר מרגוע, מקום גינות ופרדסים, ושהתה שם זמן מה. כשראתה כי כחותיה אוזלים, שלחה לקרוא לחסידים שבקרמנצ'וק, ואמרה להם כי מבקשת היא מהם שעם פטירתה יובילו אותה לקבורה אצל אביה בהאדיץ', ויניחו אותה לימינו.

לא ידעו החסידים כיצד לנהוג, שהרי מחד גיסא ידעו היטב עד כמה היתה היא יקרה אצל הסבא, אך מאידך גיסא - "אשה". וגמרו בדעתם כי במשך הזמן יראו כבר מה לעשות.

כעבור ימים ספורים שוב קראה אליה דודתי פריידקע את החסידים לחדרה. מיטתה עמדה

[37] ב'רשימות הרב"ש', עמ' לג, נזכר בשם הרבנית רבקה, שהייתה להם גם בת: "היתה חתונה של בת הרבנית החסידה מ' פריידא זלה"ה (הנקראת בשם פריידקא) - בת רבינו הזקן נ"ע זיע"א - בליובאוויטש, והכריז כ"ק רבינו האמצעי זלה"ה זיע"א: לאזט א ווארע, דער טאטע מיט פריידקא גייען צוא דער חופה" [=פנו דרך, האבא עם פריידקא הולכים אל החופה].

היה לרב והוא לא רצה בזה, ודחה את עצמו שיקבלו את הר"ר חיים אברהם לרב כנ"ל, דחה את עצמו גם בזה שיקבלו את הר"ר אהרן הנ"ל – שגם הוא מנכדי רבינו נ"ע.⁵⁶ בנם השני^[39] הוא הרה"ח המפורסם ר' ברוך זלה"ה חתן הרה"ח המפורסם ר' בנימין קלעצקער זלה"ה,⁵⁷ והיה דר בשקלוב ואחר-כך באורשא. והוא היה מחותנו של אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע, שהר"ר יעקב זלה"ה בן אדמו"ר הנ"ל היה חתנו של הר"ר ברוך הנ"ל. הוא הדפיס את ה'תניא' בפעם השניה עם הוספת 'אגרת התשובה' בשנת תקס"ו, כמבואר בשער הספר.⁵⁸

'מאמרי אדמו"ר הזקן – הנחות הר"פ ז"ל', מהדורת תשד"מ, עמ' ר"א. 'מאמרי אדמו"ר הזקן – תקס"ח', ב, עמ' תקכ"ח-תקכ"ח – מאמרים שנאמרו במשך ימי החתונה. ושם: "חתונה של נכד אדמו"ר שי' האברך מ' ברוך נ"י". ועוד שם (מרשימות הצ"צ): "מה שדרש אאזמו"ר נ"ע על חתונת כ"ד מ' ברוך ז"ל" [רשימות אלו הן משנת תרי"ז, ואם גם הכותרת היא מאותו זמן, ניתן ללמוד מזה שהר"ר ברוך נפטר עוד לפני כן].

יתכן שהוא "הרה"ג מו"ה ברוך ז"ל, באורשי, נכד הרב הזקן הגאון אדמו"ר שניאור זלמן נ"ע מלאדי", שאשתו בזיווג שני (של שניהם) היתה מרת רחל (אחותו של הגביר המפו" מו"ה שמואל הערצנישטיין ז"ל באוורוטש, חותנו של הגביר המפואר מו"ה אברהם יוסף דינין מאדעסא) בת הרב הק' מו"ה אביגדור יקיר הערצענשטיין נ"ע מאוורוטש, בן הגביר המפו" מו"ה זעליג הערצענשטיין ז"ל בקלווריעא. בן הגאון מו"ה חנוך העניך ז"ל מזאבלודאווי, בן הגאון מו"ה

56. מבעל ה'בית רבי' נעלם שהר"ר אהרן היה חתנו של אדמו"ר האמצעי, שבתו הרבנית מרת שרה נישאה לו אחר פטירת בעלה הראשון הר"ר אהרן משקלוב (ראה להלן בהוספות לחלק שני פרק ז).

ב'אור התורה' נדפס מאמר ש"הועתק מביכעל [=כרך כתבים] של הרב מוהר"א קרימיצוקער מה ששמע מפה קדוש אדמו"ר" (ראה הערות וציונים לאוה"ת במדבר, א, עמ' 226). ובי'מגדל עז' (עמ' שצז): "מפי הקדוש ר' אברהם "המלאך" בשם אדמו"ר [הזקן] נבג"מ, העתיק מביכעל ר"א מקרומעצוק". ובי'צמח צדק' (מהדו' תשנ"ד, או"ח סי' קא, בתשובה אל בעל ה'דברי נחמיה'): "הגיעני שאלה זו מבן-דודי הרב הג' ר' אהרן מקר"צ וגם דעתו להתיר". ולהלן (שם, סי' קב): "כ"ב סיון [תקצ"ח השיב כ"ק להרה"ג ר' אהרן מקרעמענטשוק".

הר"ר אהרן נרשם ב'אנשי שם' (עמ' כא).^[38]

57. חתונתו בערב שבת פ' ויצא תקס"ח (ראה:

[38] גם דברי ה'צמח צדק' בשו"ת יו"ד סי' מז אות ד 'והנה מהמ"צ דק' קרימיצוק נשאלתי" מכוונים אליו (ראה 'יגדיל תורה' נ"י, לד, עמ' קנג בהערה).

"העירני ידידי הר"י שי' מונדשיין, כי בספרי ברסלב (ימי מהרנ"ת ח"ב אות נא. גידולי הנחל. שיח שרפי קודש ח"ד אות תשיד) כתוב שהוא היה חתן הרה"ק ר' נחמן מברסלב, שנשא את בתו חיה אחר שנתאלמנה, ובקרמנצ'וג היו דרים נכדיו שהם נכדי רבינו הזקן ונכדי הרה"ק מברסלב" ('תולדות חב"ד ברוסיה הצארית', פרק לו, ושם גם נאספה רשימה ראשונית של צאצאיו. ראה גם 'היכל הבעש"ט', כג, עמ' קעז).

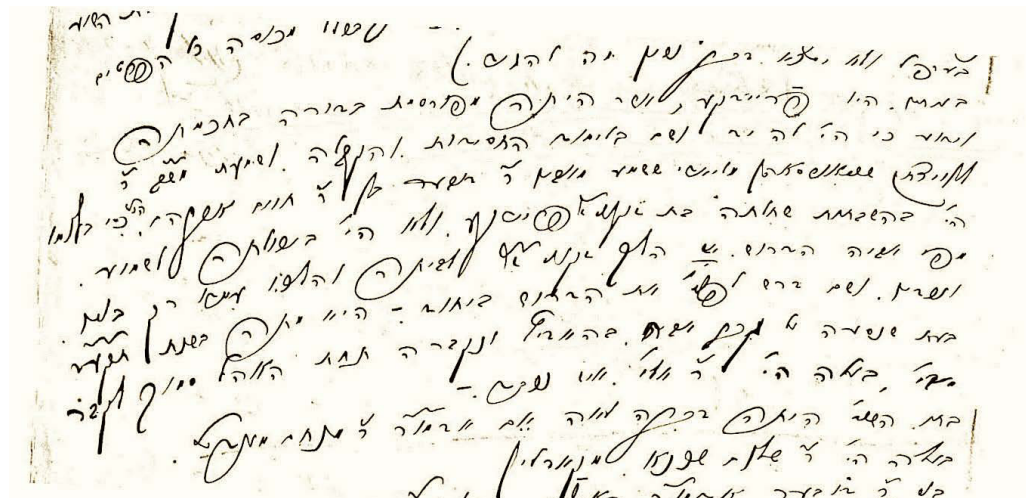
בירורים נוספים אודותיו, שם משפחתו וצאצאיו נעשו בקובץ 'הערות וביאורים' אהלי תורה, גליונות: א'קעו, עמ' 81-80. א'ריג, עמ' 85-84. א'רטז, עמ' 92-89 (בו הובא צילום חותמתו ברוסית על ספר הזוהר). א'ריז, עמ' 93-90.

[39] הר"ר ברוך היה בנם הגדול והר"ר אהרן היה בנם השני ('אגרות-קודש' אדמו"ר האמצעי, עמ' ל).

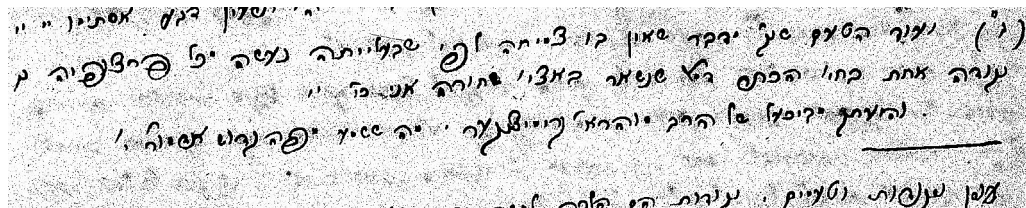
אדמו"ר הזקן

יהודא לייב ז"ל סו"ד דק' וילנא. (חתן) [חותן] הגאון מו"ה שמואל ז"ל אב"ד (האחרון) דק' וילנא. בן הגאון מו"ה אביגדור ז"ל אבד"ק רזינאיי (ובזיווג ראשון היתה מרת רחל נשואה לגביר ווי"ח מו"ה ברוך מירעצקי מטשארנאבל) (עד כאן מהס' 'ילקוט משפחות', עמ' 12, אות נח).

58. הכוונה להדפסה השניה שיצאה מאת רבינו (לאפוקי שאר ההדפסות שבינתיים, שנעשו מחוץ למדינת רוסיא). ברם, טעות היא בידי המחבר, מאחר ומדפיס ה'תניא' הוא "ברוך ב"ר אליהו ב"ר שמואל", ואילו ר' ברוך דנן הוא בנו של הר"ר אליהו ב"ר מרדכי (ראה: 'תורת חב"ד' א: לקוטי-אמרים תניא', עמ' 50, הע' 1).

"יודוע כי היה לה יד ושם בלימוד החסידות והקבלה"
מכתב הר"ר שמריה שניאורסון מוורשה

"הועתק מביכל של הרב מוהר"א קרימיצוקער מה ששמע מפה קדוש אדמו"ר"
(ראה הע' 56)

הזית נכין לא אבא זינא
פה נענו ארין הקיבט היי קראק האק חסיד וזין
קדי וסחור האט זאל אהאל כנר המורה
זין היכסיה צדקא הי קיה וטכסיו קי יטאל.
ורביי הטיב זען. אבטט אהיט ורביי לעאר זאן
בטול ברין נען נכין אל קעטו וטבה אל אלקי
רפא זיג ראטן זיגה כ"ב טעט טעט געזען אברה
פה נענה הצדקה סייעה זיג טעט זען סין
געזען אפן

"העתק הציון של אדמו"ר זיע"א... פה נטמנה הצדיקת פריידה"

החסיד המפורסם מוהר"ר בנימין קלעצקער זצ"ל הנודע בהדר גאונו וקדושתו, והי נכר הגאון בעל פנים מאירות זצ"ל ותלמידו של אדמו"ר נ"ע. ועם זה הי גם גביר וסותר נכבד. והי דורו של הגאון הגביר מו"ה זלמן מר גלין ז"ל מפאריץ (אחיו של בעל מלאום כלובחות), והגר"ז טרגלין הי משתבח בדודו הרה"ג ר' בנימין ז"ל. חתנו של דו"ה הרב ר' בנימין זצ"ל הי, הרב הגביר החסיד מו"ה ברוך בהרב ר' אלי, זצ"ל מארשי שהי נכר אדמו"ר הזקן נ"ע. ובתו היחה כלת אדמו"ר נ"ע מליובאוויטש בעל הצמח צדק החדש. חתנו השני (של דו"ה סר"צ ס"ל) הי דודי הרב ר' אהרן הומארקין זצ"ל (המכר צמגלס יוחסין סס). וחתנו השלישי הי הרב הגביר המפו מו"ה בער לייב ברכהן ז"ל מפאלעצק, אביו של ש"ב הגאון המפורסם הגביר מו"ה אלעזר ברכהן נ"י האב"ד בעת בפאלעצק, ואחיו הרה"ג ז"ל:

ממכתב הר"ר צבי הירש תומארקין ב'ילקוט משפחות', ה' אייר תרנ"ב

[ב. הרבנית דבורה לאה]

בתו השניה של רבינו נ"ע היתה האשה הצנועה מרת דבורה לאה ע"ה, אמו של אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע. "אישה היה הרה"ח המפורסם ר' שלום שכנא זלה"ה (ונדבר ממנו בסמוך אי"ה). נפטרה בלאזני בימי עלומיה בחיי רבינו נ"ע (בערך בשנת תקנ"ב), ובנה הנ"ל נשאר ממנה ערך בן שנתיים.

ושמענו מהרבנים נכדי רבינו את סיבת פטירתה; שקודם ראשהשנה דשנה הנ"ל קיבץ רבינו את אנ"ש הגדולים, ואמר להם שיש עליו קיטרוג על שאומר ד"ח בגילוי כל-כך. והנה לפסוק מלומר ד"ח בגילוי זהו דבר שאי אפשר – כי יש לו שתי רמיזות מהרב המגיד ובנו 'הקדוש' הר"ר אברהם נ"ע שיאמר הרבה ובגילוי דוקא (כמ"ש לעיל⁵⁹), ועל-כן הוא ירא שלא יוגזר עליו חסוֹשֶׁלֶם שיסתלק. וחדר בתו הנ"ל היה סמוך לחדר רבינו, ושמעה דרך הכותל את כל דברי רבינו. וכאשר יצאו אנ"ש מחדר רבינו נכנסה היא ואמרה לו: הוי אבי! אם יכול להיות הדבר שיהיה חילוף תחתך – אהיה אני חילוף תחתך, רק בְּקִשְׁתִּי שתשגיח על בני היקר כעל אחד מבניך כו'. רבינו שלח "פדיון נפש" אל הרה"ק ר' מנחם נחום נ"ע מצ'רנוביל על-ידי שליח, וציוה לשליח שיראה לבוא אל הרה"ק בערב ראשהשנה קודם שיקבל את הפדיונות.

השליח הלך לדרכו, ובדרך היו לו כמה עיכובים ובערב ראשהשנה בבוקר

יד. מְבַנָּה אדמו"ר הנ"ל נדבר אי"ה במדור בפני עצמו, ושם נספר מעט מיקר תפארת גדולתו והנהגת רבנותו וחיבוריו וספריו, אשר האיר עין ישראל בגליא וסתים דאורייתא (כן נספר שם מצאצאיו הרבנים הקדושים זרע קודש מחצבתו, אשר לאורם נלך גם עתה עד ביאת ינון במהרה בימינו אמן).

טו. יש אומרים שהשליח היה הר"ר ישכר בער קאביליקער, ויש אומרים שגם את בנו הר"ר חיים אברהם שלח עמו. אך מאחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע שמענו שהשליח היה חתן רבינו ה"ה הר"ר שלום שכנא הנ"ל.

59. הכוונה כנראה למסופר בפרק טז הע' ב (בשם הבעש"ט והרב המגיד), ובפרק כא (בשם "הקדוש", שרמז לו לומר ד"ח הרבה, ולעיל מיניה: והם – הרב המגיד ובנו "הקדוש" – סמכו את ידם עליו להסמיכו בסמיכה חזקה שיש בה ממש שהוא יעצור בעם ה').

בית רבי

היה רחוק עדיין כמה פרסאות מצ'רנוביל. והרה"ק לא קיבל אז שום "פדיון נפש" מהחסידים שלו ומאנשי עירו, ואמר שאינו יכול. והיו החסידים בצער גדול ולא ידעו מה לעשות. אך אחר־כך בא השליח עם ה'פ"נ' [=פדיון־נפש],⁶⁰ אז פתח הר"ר נחום את הדלת והגיש לו השליח את ה'פ"נ',^{טו} ולקח הר"ר נחום את ה'פ"נ' וקרא אותו, ואמר להשליח: מה אוכל לעזור לו, למה הוא אומר ד"ח הרבה ובגילוי כל־כך! אחר־כך הלך הר"ר נחום למקוה, ודרכו היה שָׁשֶׁם במקוה היו מגישים לו את ה"פדיונות", והיה קורא אותם ואחר־כך טובל. ולקח במקוה את ה'פ"נ' מיד השליח וקרא אותו שנית, ואחר־כך טבל ושהה במים זמן רב. אחר־כך הוציא את ראשו מהמים ואמר "תפילה עושה

טו. עם ה'פדיון נפש' היתה עוד פיתקה קטנה, והיה כתוב בה: עין ה' אל יראיו, עיני ה' אל צדיקים, שבעה אלה עיני ה' משוטטות בכל הארץ כו', ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה – והיו רשומים שם עוד מקומות שיעיין ב'עץ חיים' ו'פרי עץ חיים'. ונתלהב הר"ר נחום מאוד ואמר שהאיר את עיניו בכל ה'עץ חיים' וה'פרי עץ חיים' כו'.

בשמעם זאת לקחו החסידים כמה סוסים טובים ורתמום לעגלה, וחיש מהר נסעו על אם הדרך לקראת השליח, כדי להביאו אל הרבי בהקדם האפשרי. נסעו עד שהגיעו לנהר החוצה את הדרך, נהר רחב שאותו אפשר לעבור רק באמצעות מעבורת, ושם ראו כי מעבר לנהר ניצב אדם ליד עגלה, וממתין לביאת המעבורת. "מי אתה – צעקו לעברו – ומאין תבוא?" "מרייסין אני" השיבם.

שמחו החסידים, והמתינו עד שהמעבורת תעבירה את הנהר. כשעלה השליח ועגלתו על המעבורת, נקרע החבל שבאמצעותו מובלת המעבורת, וזרם המים נשא את המעבורת והשליח שעליה למרחק רב. מיהרו החסידים לשם, תפסו את המעבורת, חטפו חיש מהר את השליח, והביאוהו אל רבם וכו'.

60. בתרגום ה'בית רבי' ליידיש (חלק שלישי, פרק 1) מסופר הענין ביתר פירוט: מעשה־שטן, נתרחשו לו לשליח מניעות ועיכובים רבים בדרכו, אך הוא התאמץ והתגבר עליהם, בזריזות רבה המשיך את מסעו, ועלה בידו להיות בערב־ראש־השנה קרוב לצ'רנוביל. אנשי העיר והאורחים נאספו לדלתו של הר"ר נחום כדי למסור לו את ה"פדיונות" והפתקאות כמידי שנה בשנה, אך הפעם נעל הר"ר נחום את חדרו ולא הניח אליו איש.

הבינו החסידים כי דברים בגו, ומנוחת נפשם ניטלה מהם. עד כי אחד מהם מסר את נפשו, ובעמל רב וביגיעה הצליח להכנס לחדרו של הצדיק ושאל אותו לסיבת הדבר. השיב לו הר"ר נחום: נוסע אלי עכשיו חסיד מרייסין ו"פדיון" מהרב בידו, וכל זמן שאותו חסיד לא יגיע אלי, לא אוכל לקבל "פדיון" מאיש.

אדמו"ר הזקן

מחצה" כו', ואחר-כך קיבל את ה"פדיונות" של החסידים שלו ושל אנשי העיד.⁶¹

בליל ראש-השנה התפלל הר"ר נחום הרבה מאוד,⁶² ולאחר התפילה היה חלוש כל-כך עד שלא היה יכול לילך בעצמו מבית-המדרש שלו לביתו, והוליכוהו אנשיו בידיו, ושמעו איך שמדבר בפני עצמו ואומר "יהיה חילוף תחתיו". "וכן היה הדבר, שתיכף אחר ראש-השנה נפטרה בת רבינו הנ"ל, וגם הרבה חסידים ואנשי מעשה נפטרו בשנה ההיא, ורבינו נגאל ממות לחיים להיות לנו לפליטה גדולה כו'.

ומאז לקח רבינו את נכדו בן בתו הנ"ל לביתו, וגדלו ואָמְנוּ והשגיח עליו כעל אחד מבניו ועוד יותר, וכל אשר שאל מאתו לא מנע הטוב ממנו – עד שנתגדל אצלו באופן היותר נעלה כו'. החסידים שהיו רואים את גודל החביבות מרבינו אליו היו מתפלאים מאוד, ואמר להם רבינו: הלא אמו היתה לה מסירות נפש עבורי בתנאי זה! ושמענו בזה כמה סיפורי דברים (ואין כאן מקומם).⁶³

יז. ורבינו אמר שלא זו היתה כוונתו בשלוח ה'פ"נ', כי זה היה יכול לפעול בעצמו כו'.

61. כנראה שלאירוע זה הכוונה בדברי אדמו"ר מוהרש"ב ('תורת שלום', עמ' 237): וכידוע המעשה מהשלוחים ששלח אדמו"ר הזקן נ"ע להרה"ק נחום מטשערנאָבעל, ששלח שני שלוחים על-דבר איזה ענין כו', ובאו אליו ערב ראש-השנה בזמן מאוחד, מחמת מניעת מעבר הנה, והר"ר נחום חיכה עד בואם, שאז הלך למקוה כו'. ובמוצאי ראש-השנה האָט מען פּאַרבראַכט און גינומען משקה במסיבתו [=התוועדו ו"לקחו" משקה במסיבתו], ואמר הר"ר נחום, בשנה זו יבוא משיח וכו'. עכ"ל.

הר"ר יהודה ליב – אחי רבינו – מעיד על עצמו: זכורני כשהייתי בטשערנאָביל אצל מורנו הרב הק' איש אלקי בישראל גדול שמו מוהר"מ נחום זצלה"ה נ"ע וכו' ('שארית יהודה', עמ' 202^[40])

[40] במהדורה החדשה ע' רמב.

בשנת תר"ג, כשנקרא בנה אדמו"ר הנ"ל לפטרבורג מטעם ממשלתינו הרוממה (כמו שנספר זה במקומו), שלח "פדיון נפש" על קבר אמו הנ"ל, ושמענו עניינים נפלאים מְדַבֵּר ה'פ"נ' (ואין כאן מקומם).⁶⁴

[ג. בתו מרת רחל]

בתו השלישית של רבינו נ"ע, האשה הצנועה מרת רחל ע"ה.⁶⁵ אישה היא הרה"ג החסיד המפורסם ר' אברהם שיינעס זלה"ה משקלוב (בסמוך נדבר ממנו אי"ה באריכות). נפטרה גם-כן בימי עלומיה בלאזני בחיי רבינו נ"ע, ומנוחתה כבוד אצל אחותה מרת דבורה לאה הנ"ל. השאירה אחריה ילד קטן, וגם הוא נפטר אחר-כך (ושמענו מעשה נורא בדבר פטירתו ואין כאן מקומו⁶⁶). תנצב"ה.

64. ונכתב בקצרה להלן, בחלק שלישי פרק ג הע' ב.

65. היא גידלה את אדמו"ר ה'צמח צדק' אחר פטירת אמו (אחותה מרת דבורה לאה), ובגלל הדבר הזה היה אדמו"ר הנ"ל שומר כל שנה את יום היאָרצייט שלה ('תורת שלום', עמ' 83).

66. הרבנית רחל.. נפטרה בימי עלומיה והניחה בת קטנה. שָׁכְרוּ אומנת לילדה, והנה ראתה בחלומה את הרבנית רחל והיא מבקשת את ילדתה אליה, והאומנת השיבה בחלומה בסירוב. למחרת סיפרה זאת לרבינו הזקן, והוא הודה לה על כך. אחר-כך חלמה שוב אותו חלום, ושוב מיאנה, אך בפעם השלישית ניאותה ואמרה "הא לך ילדתך". וכעבור שבועיים נפטרה הילדה ר"ל ('מגדל עז', עמ' קפב. וראה ב'צוואת ר' יהודה החסיד' (אות ט), אודות נשמות המתים המבקשים מהחיים לבוא אליהן, ושיש לסרב לבקשתן. וראה המצויין ב'מקור חסד' שם מ'ספר חסידים').

של הילד. השיב להם אדמו"ר: "אמו מסרה את נפשה עבורי, וחייב אני למלא את כל משאלותיו אשר ידרוש ממני!"

[ב] בראש-השנה הלך פעם רבינו לנהר עם חסידים רבים לאמירת ה"תשליך", וגם נכדו הנ"ל הלך עמם. כשהגיעו לנהר הבחין הרבי כי הילד איננו, וביקש מיד מהחסידים שימצאו את נכדו ויביאוהו אליו, ובאם לא יוכל לפתוח באמירת ה"תשליך". מיהרו החסידים לחפשו, ומצאוהו משחק עם ילדים אחרים. הביאוהו לזקיניו אדמו"ר, ורק אז החל הרבי לומר את פסוקי ה"תשליך".

גם בפעם זו התפלאו החסידים מאוד ושאלו את רבינו לפשר דבר, וגם להם השיב הרבי כאשר השיב לאותם החסידים. אלא שעתה הוסיף אדמו"ר ואמר: "נשמות רבות ממתוות לו, ואני לא אמתין לו"?!

חתניו לוקחי בנותיו של רבינו נ"ע

[א. חתנו הר"ר שלום שכנא]

האחד הרה"ח המפורסם ר' שלום שכנא זלה"ה (אביו של אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נ"ע), בנו של הרה"ח המפורסם ר' נח זלה"ה⁶⁷ שהיה מחסידי

יח. מחותנו של הרה"ק ר' ישכר בער קאביליקער זלה"ה מגיד מישרים דליבאוויטש, כי בנו הר"ר יוסף מליבאוויטש היה חתן הרה"ח ר' נח הנ"ל וגיסו של הר"ר שלום שכנא זלה"ה.

ה"מצודות"?!

יתכן ששתי המשפחות הן ענפים מאותו "גזע", אבל הצ"צ אינו נמנה עם צאצאיו של בעל ה"מצודות".

לבד מהר"ר שלום שכנא ואחותו [מרת מאטליע] אשת הר"ר יוסף, היה לו להר"ר נח עוד בן מבוגר יותר – "הרב המגיד מ' יהושע" אלטשולער – שעלה לאה"ק עם החבריא קדישא של הרה"ק רמ"מ מוויטבסק (ראה: 'כרם חב"ד' גל' 4, עמ' 293. 'המאסר הראשון', עמ' 252-253; וחתימתו שם: "יהושע ב"מ נח אלטשולר ז"ל". ב"יסוד המעלה', א, עמ' קמז – שנמנה עם ראשי העדה החתומים על האגרות שנשלחו מאה"ק בחודש ניסן תקמ"ח ואדר תקנ"ט, וכן עם החתומים בכתב השד"רות שניתן להרה"צ ר' זלמן וילנער בשנת תקמ"ט; נוסח חתימתו: "יהושע במוהר"ר נח אלטשולר זצלה"ה").

להר"ר נח היה אח בשם ר' יהודה, ולו בן בשם ר' נחום עזריה אייזיק חנן (שהיה 'חזור' אצל אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר ה'צמח צדק', נפטר ח"י כסלו תרכ"ט), בנו הוא המשפיע הר"ר דובער, ובנו הוא הר"ר ישעיהו מיכל חנון (מחבר קונטרסי 'הדרך להשמחה והאמת', ירושלים תשי"ג. סדר היחס הזה מופיע שם עמ' ב ועמ' טו).

67. בתרגום ה'בית רבי' לאידיש (מדור הצ"צ, עמ' 38) נאמר על הר"ר שלום שכנא ואביו הר"ר נח, שהם צאצאיו של הרב בעל ה"מצודות" על התנ"ך, ושם משפחתם זהה לשם משפחתו.

וכן ב'עדן ציון' עמ' קסא: "שמעתי מאדוני אבי [הרה"ח ר' אשר יחזקאל הלוי הורוויץ]^(ב) זלה"ה, אשר זקנינו הר"ר נח הנזכר היה שם כינוי משפחתו "אלטשולער", כי היה מגזע הרה"ג ר' יחיאל הלל בן דוד אלטשולער זצ"ל.. [בעל הפירושים] 'מצודת ציון' ו'מצודת דוד'.. (וראה שם למשמעותו של השם "אלטשולער", שהוא לזכר האבנים שהביאו אתם מגלות פורטוגאל, ושיקעון בבנין בית-הכנסת בפראג).

וראה בדבריו של א' שישא בקובץ 'ישורון', ו (עמ' תעדר-תרעה), "האם יש יסוד לידיעה שהאדמו"ר בעל צמח צדק ז"ע היה נכדו של הרה"ג ר' יחיאל הלל אלטשולר זצ"ל", והעולה מדבריו שאין יסוד לידיעה זו; בשנת תקנ"ג עוד היה בעל ה"מצודות" בחיים חיותו, ואפשר שהאריך ימים עוד שנים רבות אחר כך, ואיך יתכן שאבי-אביו של הצ"צ (שנולד – הצ"צ – בשנת תק"נ לערך) היה "מגזע" בעל

(ב) בנו של הרה"ח ר' ישעיהו (מבישינקוביץ). בן מרת ביילא, בת מרת דבורה, בת הר"ר שלום שכנא, בן הר"ר נח.

בית רבי

מִן הַרְהָ"ק ר' מִנְחָם מֵעֵדֶל נ"ע מֵהוֹרֹדוֹק. וְאַחַר שֶׁנִּסְעָה מִן הַרְהָ"ק הַנִּלְלָה לְאֵהָ"ק תּוֹבֵב"א נִסְעָה אַחֲרָיֶךָ בְּמִשְׁךָ אֵיזָה שְׁנַיִם גַּם הוּא לְאֵהָ"ק תּוֹבֵב"א, וְעַל הַסְפִּינָה נִחַלָה מְאוֹד וְנִפְטַר שָׁם. וְאִזּוּ הָיָה דְרָכָם שָׂאֵם הָיָה נִפְטַר מִי בַסְפִּינָה הָיוּ מִשְׁלִיכִים אוֹתוֹ לַיָּם, וּבִיקֶשׁ הַר"ר נַח הַנִּלְלָה קוֹדֵם פְּטִירְתּוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁלִיכוּהוּ בַיָּם, אֲלֵא יִקְשְׁרוּ אוֹתוֹ לְדָף אֶחָד עִם צַעֲטִיל [=פִּיתְקָה] שְׁמוֹ וְשָׁם עִירוֹ וּמְקוֹם מִטְרַת נִסְעֵתוֹ, וְעָשָׂה לוֹ רֵב הַחוּבֵל כֵּן. וְהָיָה צָף עִם הַדָּף עַל הַיָּם עַד שֶׁמִּצְאוּהוּ וְהוֹבִילוּהוּ לְעִיר טְבֵרְיָא⁶⁸ מְקוֹם מִשְׁכַּן הַרְהָ"ק הַנִּלְלָה. י"ט [41]

וּבְנוֹ הַנִּלְלָה שֶׁנִּשְׂאָר יִתּוֹם מִמֶּנּוּ, לְקַחְוּ רַבֵּינוּ לְבֵיתוֹ וְגַדְלוּ וְאַמְנֵנוּ, וְאַחֲרָיֶךָ לְקַחְוּ לְחַתָּן לוֹ עֵבוֹר בְּתוֹ מֵרַת דְּבוּרָה לְאֵהָ"ק ע"ה, וְנוֹלַד לוֹ מִמֶּנָּה אֲדָמוֹ"ר בַּעַל ה'צִמַח צִדִּיק' נ"ע. וְאַחֲרַיֶךָ שֶׁנִּפְטַרָה בִּימֵי עֵלּוּמִיָּה כִּנ"ל לְקַח לוֹ אִשָּׁה מִגִּזְעַר רַבֵּי קַרְלִין וְסִטּוּלִין, וְגַם מִמֶּנָּה הָיוּ לוֹ בָּנִים וּבָנוֹת כו'.⁷⁰ וְאָף גַּם אַחֲרַיֶךָ פְּטִירַת אִשְׁתּוֹ בֵּת רַבֵּינוּ לֹא מָשׂ מְאוּהֵל רַבֵּינוּ, וְהָיָה נִחְשָׁב כְּאַחַד מִבְּנָיו.²

יט. וּמֵאַחַד מֵהַרְבָּנִים מִנְכַּדֵי רַבֵּינוּ נ"ע שֶׁמִּעֵנּוּ בָּזָה מַעֲשֵׂה נוֹרָא (וְאִין כַּאֲן מְקוּמוֹ).⁶⁹ כ. עֵיין בַּסְמוּךְ בְּהַעֲתָקָה מֵהַפְּנֵקֶס דְּחַבְרָה־קְדִישָׁא דְלֵאזְנֵי שֶׁקְּבִלוּ אֶת בְּנֵי רַבֵּינוּ וְחַתְנָיו לְאַנְשֵׁי הַחַבְרָה, וְנִחְשָׁב גַּם הוּא עִמָּהֶם. וְזֶה הָיָה בְּשֵׁנַת תַּקְנֵ"ה – שְׁלוֹשׁ שְׁנַיִם אַחֲרַיֶךָ פְּטִירַת זוּגְתּוֹ בֵּת רַבֵּינוּ כִּנ"ל. אֲךָ זֹאת לֹא יִדְעֵנוּ, הָאֵם הָיָה זֶה טְרַם שֶׁלְקַח אִשְׁתּוֹ הַשְּׁנִיָּה אוֹ אַחֲרַיֶךָ שֶׁלְקַחָה כו'.

68. עַל-פִּי הָאִמּוֹר בְּנִסְפָּחִים, הוֹבֵל הַר"ר נַח לְקַבּוּרָה בְּחִיפָה.

69. אִוְדוֹת הַעֲנִין בְּכֻלָּל, וּמַעֲשֵׂה נוֹרָא זֶה בְּפֶרֶט – רָאָה בְּנִסְפָּחִים.

70. זוּגְתּוֹ זֶה הָיָה מֵרַת רַבְקָה (הַמְכּוּנָה רִיבְלָא), בֵּת הָאֲדָמוֹ"ר ר' אֶהֱרָן הַגְּדוֹל מְקַרְלִין (שֶׁנִּסְתַּלַּק בְּשֵׁנַת תַּקְל"ב, וְהִנִּיחַ אַחֲרָיו שְׁתֵּי יְתוּמוֹת. אַחֲוֹתָהּ מֵרַת שְׂרָה נִישְׂאָה לְאֲדָמוֹ"ר ר' מֵרְדַכִּי מְצ'רְנוּבִיל. אַחֲיָהֶן הוּא הַרְהָ"ק ר' אֶשֶׁר מְסִטּוּלִין). [וְרָאָה עוֹד

לְהֵלֶן בְּפֶרֶק כֹּה עַ"כְּ כַד וְלִיְדָה]. אֲךָ לֹא נוֹלְדוּ לוֹ מִמֶּנָּה בָּנִים אֲלֵא שְׁתֵּי בָנוֹת, שֶׁהָאֲחַת מֵהֶן הָיָה מֵרַת דְּבוּרָה אִשְׁתּוֹ הַר"ר חַיִּים חַיִּיקֵל ('עַדִּין צִיּוֹן' עַמ' קִיב. וְרָאָה לְעֵיל הַע' 00). וְהַבֵּת הַשְּׁנִיָּה הָיָה מֵרַת אִסְתֵּר הָאֲדָס, הַנּוֹכְרַת ב"הַתְּנַצְלוֹת הַמַּחְבֵּר"

[41] אִוְדוֹת נִסְעֵתוֹ שֶׁל הַר"ר נַח לֹא יִדְעֵנוּ וְהַמַּעֲשִׂים הַנּוֹרָאִים הַכְּרוּכִים בָּהּ < נִסְפַח הַ

בשנת תקנ"ו, כשהוציא רבינו לאור הדפוס בפעם הראשונה את ספרו 'תניא' קדישא, היה הוא המתעסק בקדשים – כמבואר בהסכמות הרבנים הקדושים שעל ה'תניא' (יעו"ש).⁷¹ מתי היה זמן פטירתו לא ידענו, וכפי הנראה נפטר בערך בשנת תק"ס או קודם.^{כא}

[ב. חתנו הר"ר אברהם שיינעס]

חתנו השני של רבינו, הרה"ג החסיד המפורסם ר' אברהם שיינעס זלה"ה משקלוב, בן הר"ר צבי ז"ל.^[42] אביו הר"ר צבי היה מחשובי שקלוב, והיה מהמנגדים הגדולים לרבתינו, וגם בנו הר"ר אברהם היה מקודם מהמנגדים, והוא היה גאון מפולפל וחריף וחכם גדול. ובעת החירום שהיו גדולי רבני

כא. בהסכמת רבינו על הדפסת הש"ס דסלױטא⁷² כתוב שם: "הש"ס בבלי וארבעה טורים.. אשר נדפסו שם מקרוב על-ידי שלוחי מהימני דידי, ה"ה האחד ומיוחד אחי הרבני המופ' הנגיד מו' מרדכי נ"י, וחד דעמייה הרבני המופ' המנוח מהרש"ש ז"ל", וכפי הנראה שכוונת רבינו היא עליו.⁷³

ומשאר מכתבי רבינו הכרוכים בהדפסת הש"ס והטורים, עולה כי הר"ר שלום שכנא נפטר בקיץ תקס"ז או בשנת תקס"ח (ראה: 'אגרות בעל התניא', עמ' קצא, הע' 2. 'אגרות-קודש', עמ' שני-שנז, ובהע' לעמ' שנה). ובהסכמתו של הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיצ'וב, הנדפסת במהדורת הש"ס דסלױטא תקס"א, מפורש: בהעיר ה' את רוח טהרה להני שני אנשים אפרתים ה"ה הרבני המופלג הוטיק מו"ה מרדכי ב"מ ברוך מאורשא, ודעימיה ה"ה הרבני המופלג הוטיק מו"ה שלום שכנא במו"ה נח משטאָלין, להביא על מכבש הדפוס בסלאוויטא... (שם עמ' שנה).

71. וזה לשונו של הרה"ק ר"מ זוסיל מאניפאלי בהסכמתו לספר ה'תניא': והעיר ה' את רוח השותפים ה"ה הרבני המופלג הוטיק מוהר"ר שלום שכנא במהור"ר נח, וה"ה הרבני המופלג הוטיק מוהר"ר מרדכי במהור"ר שמואל הלוי, להביא הקונטרסים ההם לבית הדפוס בסלאוויטא, ולפעלא טבא אמרתי יישר חילא.

72. ההסכמה נדפסה במהדורות הש"ס דסלױטא תקס"ח ותקע"ו. 'אגרות-קודש' (עמ' שנד-שנז) מכתיק של רבינו (ולפיו תוקן כאן לשון הציטוט מן ההסכמה).

73. אכן הכוונה היא אליו, ברם מאותה הסכמה

[42] ידוע על שניים מגיסיו של הר"ר אברהם, חסידי רבינו הזקן:

[א] בעל אחותו, הר"ר נחום, אביו של הר"ר יצחק נטע אבי-אמו של הר"ר מנחם מענדל נוביקוב (רשימותיו של האחרון: 'היכל הבעש"ט', יב, עמ' קלז).

[ב] אחי אשתו, הר"ר משה מרדיבין (כדלהלן פרק כו בערכו). אחות נוספת של אשתו הייתה אמו של הר"ר יוסף אהרן, זקנו של הר"ר שמעון נח נימויטין - כדלהלן שם).

אדמו"ר הזקן

המנגדים מתקבצים בעיירות להחרים את רבותינו והנלווים להם, היתה העיר שקלוב המטרופולין לזה, ורוב האסיפות והמעשים היו שם. ופעם אחת התקבצו לשם הרבה רבנים לעשות זך מעשיהם, וביום שעשו התענו ואמרו סליחות, והש"ץ היה הרה"ג ר' חיים מטשעריי תלמיד הגר"א זלה"ה.^[43] והנה ביום שקודם התענית ישבו הרבנים ביחד וחשבו איזה סליחות יאמרו למחר, והר"ר אברהם – עם שהיה אז צעיר לימים, אך מפני גאונותו וחכמתו היה גם הוא בין אנשי האסיפה – אמר להם שיאמרו את הסליחה "אנְשֵי אַמְנָה אָבְדוּ כו' פֶּסוּ גוֹדְרֵי גְדָר כו' קָמִי בְּפָרֶץ אֵינְךָ כו'.

אך התנגדותו לא נמשכה זמן הרבה, כי במשך איזה שנים הגיע ריח החסידות גם אליו; הוא למד ביחד עם אברך אחד גדול בתורה, וראה הר"ר אברהם בחבירו שהוא בחיות רב מאד (בלשון אשכנז: זייער לעבעדיג) תמיד, ושאלו הר"ר אברהם: הלא אנחנו לומדים תמיד ביחד, וממה יש לך חיות רב כזה שאין בי כלל. והשיב לו חבירו: אם היית אתה שומע את התיקון-חצות של הרה"ג ר' יוסף²² כמו ששמעתי אני, אז היה גם לך חיות כזה. וכשמעו זאת נשאר בדעתו שילך גם הוא לשמוע, והלכו שניהם ביחד לבית הר"ר יוסף הנ"ל בחצות לילה, ועמדו אצל החלון ושמעו את התיקון-חצות שלו. ונתפעל הר"ר אברהם מאד, כי מעודו לא ראה ולא שמע כאלה, והבין הדבר לתכליתו כי לא כאשר חשב על החסידים כן הוא, ורק דרך החסידים הוא גבוה מאוד נעלה כו'. ועל-כן נתלהב לבו מאוד להתחבר לאנ"ש ולנסוע לרבינו, אך היה ירא לנפשו מבית אביו ובני עירו כו' ועל-כן היה מתון בדבר. ובין כה וכה התחיל ללמוד בספר הקדוש 'ראשית חכמה',²³ והיה לומד בו

כב. הוא הר"ר יוסף שהיה נקרא בשם ר' יאסעלע שקלובער שהיה מחסידי רבינו [ראה להלן בפרק כו].

כג. כי רבינו ציוה לאנ"ש ללמוד בו, ואמר שמי שלא ילמד 'ראשית חכמה' לא ילמדו עמו ד"ח.⁷⁴ והמנגדים משום הרחקה ומיגדר מילתא ציוו והזהירו שלא ללמוד בו, כי אמרו שזו התחלה ללימוד החסידות כו'.^[44]

74. בכת"י 2-3 (ובכת"י 1 בקיצור): בשם אדמו"ר שליט"א מקאפוסט, שהפליג מאוד בקדושת הספר

[43] אודותיו ראה: ישורון, כב, עמ' תתפ"ת. עוד מכתבי היד אודות חיוב לימוד הספר 'ראשית חכמה' < נספח ז

[44] עוד מכתבי היד אודות חיוב לימוד הספר 'ראשית חכמה' < נספח ז

בית רבי

קודם השינה בעת שכל בני הבית היו ישנים כו', ואחר־כך היה מחביאו תחת הכר לבל יראו זה אביו ובני־ביתו בקומם משנתם בבוקר, ובקומו משנתו היה לוקחו משם ומצניעו. פעם אחת בבוקר שכח ליקח את ה'ראשית חכמה' מתחת הכר, ואביו מצא שם את הספר והבין את הנעשה עמו, ולקח מטה עוזו ויכהו מכה בלתי סרה, עד ששפך חמתו על העצים שנשבר המטה. והוא קיבל את הדבר בכי טוב ועשה את שלו.

אחר־כך אתרמי מילתא שרבינו היה בקאפוסט שסמוכה לשקלוב, וכאשר נשמע הדבר לו ולחבריו שהיו בעצה עמו, גמרו בדעתם לנסוע לקאפוסט. אך היו יראים שמא לא יניחום אבותיהם, על־כן עשו מעשיהם בהסתר והכינו עגלה מחוץ לעיר, ובאמצע הלילה יצאו לחוץ בלא מלבושיהם זולת הטלית־קטן והמכנסיים והלכו מחוץ לעיר, ושם היו מוכנים עבורם בגדים אחרים ולבשום ונסעו לקאפוסט. וכאשר ראו את רבינו ושמעו דא"ח ממנו נתלהבו מאוד, ונפשם דבקה ברבינו ובתורתו. וכאשר נסע רבינו לעירו לאזני נסעו גם הם אחריו, ונתעכבו שמה לשתות בצמא את דברי קדשו.

אביו ובני־ביתו של הר"ר אברהם, כאשר קמו למחר בבוקר ולא מצאוהו

ובדברו שאל ממנו מפני מה מלפנים כשהיו נוסעים לרבותינו היו באים משם כאדם אחר ממש, ועתה נוסעים ושומעים ד"ח הרבה מאוד ואין שום תועלת כו'. והשיב לו, שבוודאי תועלת יש גם עתה, רק שאז היו מרגישים את התועלת ועתה אין מרגישים אותה כו'. ואמר אשר כל החסרון עתה הוא, מחמת שאין לומדים ספרי מוסר. וכשנדפס ספר ה'תניא' הקדוש בשנת תקנ"ו, ציוה אדמו"ר הזקן נ"ע, אשר כל מי שלא ילמוד את הספר 'ראשית חכמה' לא יניחו אותו ללמוד ספר ה'תניא' (וגם אמר טעם על זה כו'). וגם זה שמע ממנו אחד מאנ"ש, אשר כ"ק אדמו"ר [ה'צמח צדק] נ"ע היתה לו קביעות ללמוד בכל יום ספר ה'ראשית חכמה' שעה גדולה כו', וגם 'חובת הלבבות' שעה גדולה. [וראה עוד בנספחים].

'ראשית חכמה', ואמר שחיבר את הספר נגד שם הוי', כי שער הראשון שער היראה הוא נגד ה"א אחרונה דשם הוי', ואחר־כך שער האהבה הוא נגד וא"ו דשם הוי' (מידות), ושער השלישי הוא שער התשובה זה נגד ה"א עילאה דשם הוי' בינה, כידוע שתשובה היא בבינה תשוב ה"א כו'. והשער הרביעי שער הקדושה הוא נגד יו"ד דשם הוי', כידוע שקודש הוא בחכמה כו'. ואחר־כך שער החמישי שער הענווה הוא נגד קוצו של יו"ד שזהו בכתר, כידוע שענווה היא בכתר, וכמ"ש הרה"ק המחבר בעצמו בספר 'ראשית חכמה', וכמ"ש בזוהר הק' כתר עליון אע"ג כו' אוכם הוא קדם עילת העילות כו', ונתבאר בטוב הענין בד"ח כו'. ואשרי אדם שומע לו לשקוד על דלתותיו יום יום. ופעם אחת נכנס אחד מאנ"ש לכ"ק שליט"א,

אדמו"ר הזקן

כי אם בגדיו מונחים, לא ידעו מה לדון בזה, וחשבו שהלך לנהר ונטבע או שנחטף כו'. אך במשך הזמן נתוודע להם שנחטף מ"הכת", וכי הוא ואחוזה מרעהו בלאזני. מובן הדבר שגדל המספד אצלם, וכולם קרעו וחלצו וימאנו להנחם כו'.

אחר־כך התיישב אביו בדעתו שינסה את עצמו אולי יוכל להוציאו משם ולהחזירו למוטב כו', ויכתוב מכתב לרבינו שיראה לשלוח את בנו לביתו ובאם לאו מרה תהיה כו'. רבינו קרא להר"ר אברהם והראה לו את המכתב, ואמר לו שמוכרח הוא לנסוע לביתו. הר"ר אברהם אמר לרבינו: איך זה אסע אליהם ופן יהרגוני אנשי המקום, אם רק בעבור ה'ראשית חכמה' שברו עלי מטה, אם־כן מה יהיה עתה כו'. על־כן לא אוכל לנסוע עד שיתנו תקיעת־כף ששום אדם לא יעשה לי מאומה, הן הם בעצמם והן מגיירא דילהו כו'. וכשיכתוב זה הגאון ר' הענך שיק שהוא קיבל את התקיעת־כף מהם, לו אאמין ואסע. והשיב במכתב לאביו כזאת, וגם כתב שכשיבוא לשקלוב הוא מוכן לעמוד בויכוח עם גדולי שקלוב.

כאשר הגיע מכתבו לאביו ובני־ביתו, המה כן עשו שנתנו תיכף תקיעת־כף על זאת, והר"ר הענך כתב לו מכתב שהוא קיבל התקיעת־כף מהם, והם קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם ועל הנלווים להם לבל יאונה לו מהם כל אָון כו'. ואז נסע הר"ר אברהם לביתו.

והנה בבואו לביתו, עם ששום אדם לא היה יכול לעשות לו מאומה כו', אך רוחם היתה זרה לו, לא שאלו לשלומו ולא דיברו עמו לְמִטּוֹב כו', והיה יושב בדד על עליית הבית שהיתה מיוחדת עבורו מְקַבֵּר כו'. וגם לאכול לא היו קוראים אותו ולא היו נותנים לו, אך החכמה תחיה את בעליה, וכשגבר עליו הרעבון ירד מהעליה לבית המבשלות וחטף משם את הכל – הלחם עם הקדירה כולה – וברח אל העליה כי שם ביתו. ואחותו לא רצתה להניח אותו לחטוף, והיכה אותה עד שהוכרחה לענות אמן בעל־כרחה.⁷² אך במשך זמן מה הכירה בו אחותו השניה שלא סר מן הדרך חס־שולום ואדרבה כו', על־כן התחילה לגמול חסד עמו ולהמציא לו את מזונו בחשאי כו', ואז הונח לו מעט.

כד. וזו היתה הצלחתו, ששכחו להתנות בתקיעת־כף שגם הוא אסור לו להכות כו'.

בית רבי

אחר־כך הלך לגדולי חכמי שקלוב לעמוד בויכוח; והלך תחילה אל הגאון ר' הענך זלה"ה שהיה גאון גדול וירא־שמים גדול ותמים במעשיו ובדעותיו כו', ושאל ממנו הר"ר הענך: מה ראית על ככה בדבר נסיעתך, מה היה חסר לך בהיותך פה עמדי ומה מצאת שם כו'. והשיב לו הר"ר אברהם: הנה אמרו רז"ל "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה", והנה בעבודה חיצונית בודאי לא היתה שום נפקא־מינה בין משה ליהושע, כי בודאי קיים יהושע את כל מה שקיים משה רבינו ע"ה, רק הנפקא־מינה היתה בעבודה פנימית כו'. וכן הדבר אצלנו, מתחילה כשראיתי אתכם לומד הרבה ומתפלל כו' חשבתי שאין גדול מכם, אך עתה ראיתי את רבינו ועבודתו, ושמעתי ממנו דא"ח הנאמרים ויוצאים מקרב ולב עמוק כו' – ראיתי שלא זה הדרך כו' ורחוק הדבר כרחוק כו', כי שמה ראיתי תנועה פנימית באהבה ויראה, ודבריו היוצאים מן הלב עושים רושם בלב השומע כו', וממש ריחוק ערך עבודתו מעבודתכם הוא כריחוק ערך אור השמש מאור הלבנה כו'. ולצייר זה אי אפשר, כי זה תלוי באובנתא דליבא ולא יבין זאת רק מי שבעיניו יראה ובאזניו ישמע כו'. והנה הר"ר הענך שהיה מתנהג בתמימות קיבל דבריו בכי טוב, ונפטר ממנו בכי טוב.

ומשם הלך אל הרה"ג ר' משה (הנקרא ר' משה ראסקעס) שהיה גם־כן גאון גדול, אך לא היה תמים כהר"ר הענך, ועל־כן עמו הלך בדרך אחרת; שָׁבָא אליו ושאל ממנו פירוש גמרא עם מהרש"א, וכאשר השיב לו הר"ר משה דחה הר"ר אברהם את דבריו – כי הר"ר אברהם היה גאון מפולפל וחרף כנ"ל. והשיב לו הר"ר משה שנית, והר"ר אברהם דחה את דבריו עוד הפעם. וכן ישב עמו כמה שעות ופלפל עמו, זה מוטיב וזה מפרק זה בונה וזה סותר, עד שלא מצא הר"ר משה את ידיו ורגליו עמו כו'. אז קם הר"ר אברהם לילך לביתו, ואמר לו הר"ר משה: מה זה תמהר לילך, הלא כתבת שתעמוד בויכוח כו'. השיב לו הר"ר אברהם: האם עם איש שאינו יכול ללמוד מהרש"א אעמוד בויכוח?! הלא אני כתבתי שאעמוד בויכוח עם גדולי חכמי שקלוב כו'! והלך לו הר"ר אברהם לביתו, והר"ר משה היה בוש לספר את הדבר לפני אנשי העיד, ולא דיבר מזה מאומה ולא תבע אותו עוד לויכוח, וממילא הונח לו מאנשי העיד.

וגם בבית אביו הונח לו, כי הגאון ר' הענך אמר לאביו שלא ירחקו, כי לפי

אדמו"ר הזקן

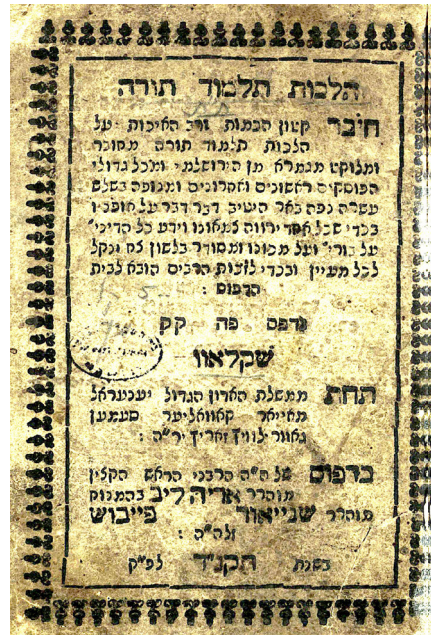
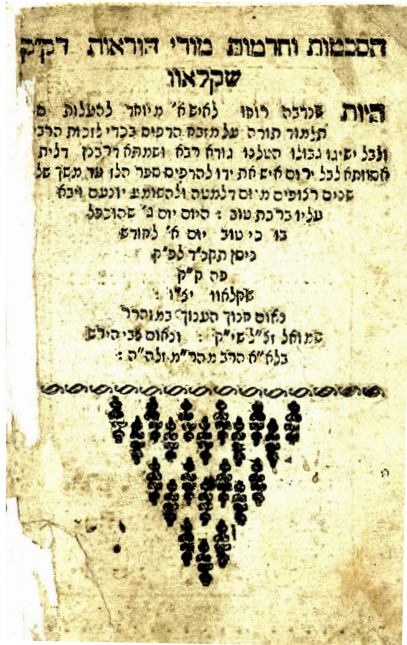
דעתו לא סר חס־ושלום מן הדרך כו'. אז ישב זמן מה בבית אביו בשלווה, והיה לומד נגלה וגם ד"ח באין מפריע.

אחר־כך כלתה נפשו לנסוע שנית לרבינו, ואז נסע שלא בחפזון ובמנוסה אלא בריש גלי באין פוצה פה כו'. וגם עוד בחורים נספחו אליו, ובתוכם הרה"ח המפורסם ר' פנחס בן הגאון ר' הענק (המפורסם בשם "ר' פנחס רייזעס"), כולם נסעו לרבינו ונתקשרו אליו. והר"ר הענק לא מיחה בבנו ואדרבה כו', כי הוא הבין את הדבר לתכליתו ועל־כן הניח את בנו לנסוע. וגם הוא היה אחר־כך מאוהבי רבינו (כידוע מהסכמתו על 'הלכות תלמוד־תורה' של רבינו שהדפיס בחייו כו'⁷⁵), ואם לא זקנותו וחלישותו היה נוסע גם הוא בעצמו לרבינו.

אחר־כך נתאלמן הר"ר אברהם ר"ל, ורצה רבינו שיקח את בתו מ' רחל ע"ה. ואמר הוא לרבינו שבוודאי הוא רוצה בזה, אך אעפ"כ רצונו לעשות תחילה שאלה מאביו על זאת (כי הוא היה בטוח שאביו יסכים על זאת – וכמו שבאמת כן היה – וממילא יקיים מצות כיבוד אב גם־כן), וכן עשה, שכתב את הדבר לאביו. והשיב לו אביו במכתב: הנה זה אני יודע שמחביבות דברי רבך עליך, אף אם היה אומר לך ליקח את שפחתו העברית בוודאי היית מרוצה כו', ואם־כן כל־שכן כשרוצה ליתן לך את בתו שאצלך בוודאי היא בת תלמיד־חכם, ואינך מחויב לשמוע לי על־פי דין, ואם־כן למה לי למנוע אותך ואתה תעבור חס־ושלום על הציווי שלי. על־כן הנני מסכים לך גם אני ויתן ה' בגדא טבא כו'.

אז נשא את בת רבינו, והיה חתן המלך ערך חמש שנים, ורבינו היה לומד עמו ביחוד נגלה וד"ח. אחר־כך נפטרה בת רבינו בלאזני, ולקח לו אשה אחרת והוליד ממנה בנים לומדים ורבנים (וגם עתה עד דור רביעי לא נפסקה

75. 'הלכות תלמוד תורה' מרבינו נדפסו בשקלוב בשנת תקנ"ד, ובראשם "הסכמות וחרמות מורי הוראות דק"ק שקלאוו" שעליהם חתומים (ביום א' ניסן תקנ"ד) ר' חנוך העניך שי"ק ור' צבי הירש בר"מ (הסכמות אלו חזרו ונדפסו בהוספות לשו"ע רבינו הוצאת קה"ת). וראה עוד אודותם: 'תורת חב"ד: ספרי ההלכה של אדמו"ר הזקן', עמ' מז; 4-1).

'הלכות תלמוד תורה' מרבינו נדפסו בשקלוב בשנת תקנ"ד
 בראשם "הסכמות וחרמות מורי הוראות דק"ק שקלאוו",
 עליהם חתומים (ביום א' ניסן תקנ"ד) ר' חנוך העניך שי"ק ור' צבי הירש בר"מ

הסכמת הרב הגדול החריף ובני המפורסם מו' אברהם ט"ן ני

היום הקריב לפני ידירי ה'יה המופלג מוכ"ו ני ספר הנותן אמדי שפר הכו ממחקים וכולו מחמדים ספר חשבץ אשר חבר חד מן קמאי דקמאי ה'ה רבנו שמשון ב"ר צרוק ו"ל חלמיד רבנו הגדול מה"ס מרומבונג ו"ל. עם הנהגות ר"ף ול ותיכו רצוף אהבה דינים ומנהגים שקיבל מרבו מהר"ב ו"ל בעירו בתפיסה במגדל כמבואר בשם הגדולים מהגאון מו' חו"ד ו"ל. והנה רצון ידירי הנ"ל להביאו לכבוד הרפוס. כי לא נדפס רק פ"א. ואינו מצוי אפילו א"בעיר. והנה גוף הספר בוודאי אינו צריך הסכמה. כי נודע בשערים המצוינים כהלכה את כל מעשה תקפו וגבירתו של רבנו הגדול מהר"ם ו"ל. ואת פרשת כנפי צדקתו ורוב קרושתו כאשר העיר המגיד להב"ו ו"ל (ע' ביש"ש גישין פ"ר סוף ס' ס"ו) אך הנה מורא עליה על ראשו של ידירי הנ"ל מפני עושי עול פורצי גדר ומסניג גבול שלא יביאו להסניגבולו להרפוס שוב שנית. ויהיו גרמא בנוקני ח"ו. לזאת כאשר כבר נהנו הראשונים להחזיק בירי עושי מלאכת הרפוס ולנעול דלת בפני הבאים אחרים שלא לעשות כמעשהם עד זמן מוגבל (ע' בהסכמת הגאון מו' מרדכי בנעש לספר שו"ת שאנת ארי' דפוס כרין) גם אני אף בעקבותם וכאני להמיל גורא רבא על כל מי שיערב לבו לגשת להרפוס שוב שנית ח"ו. אדור בו קלה בו וכו'. באיסור כולל על כל המרפסים במחבתו לא יעשו כמיהו לא כולו ולא מקצתו עד חום שבת תק"צ הבע"ל. וכיותר יש לחוש לדין עני המהפך בחרדה וכו' כעני המהפך בראש היות וכו' כי אדירי שהמוכ"ו שרת ועמל כדבר הדין אינו כרין שאיש ארץ יתנבט ולירר לחיו ממש ולשומעים ינעם ועתה"כט דברי המדבר למען האמת והדק אברהם במוהרצ"ה ז"ל שינעם

הסכמת הר"ר אברהם על הדפסת ספר התשב"ץ, קאפוסט תקע"ו

אדמו"ר הזקן

הרבנות מזרעו כו'),⁷⁶ והיה נוסע לרבינו כמקדם עד אחר פטירת רבינו נ"ע. אחר פטירת רבינו היה הוא כייף להרה"ק [ר' אהרן הלוי] מסטראשיעליע נ"ע, והיה נוסע אליו לפרקים קרובים כו'.^[45] עם אדמו"ר בעל ה'צמח צדק' נכד רבינו נ"ע היה לו משא-זמתן בשאלות-זת-שובות.⁷⁷ כו.

כה. בנו של הר"ר אברהם היה הר"ר אהרן זלה"ה רב בטשעריי, חתנו של הרה"ח המפורסם ר' זלמן ב"ר אליהו ריבלין ז"ל משקלוב,⁷⁶ וגיסו של הר"ר נחום זלה"ה בן אדמו"ר האמצעי נ"ע.

ובני הר"ר אהרן היו: הר"ר צבי זלה"ה רב באולע, והר"ר שמואל שי' רב בטשעריי כעת. בנו של הר"ר צבי הוא הרה"ג וכו' ר' זלמן זיסל שי', שהיה רב בטשעריי וליעפליע ודופרובנא וכעת הוא בווייליז. ובנו של הר"ר שמואל שי' הוא הר"ר זלמן שי' ד"צ בק"ק פאלצק. כו. השו"ת של אדמו"ר הנ"ל ב'צמח צדק' [חלק אבן-העזר סי' רצז-רצח] על דבר "העניא מעניא", השיב זה אדמו"ר להר"ר אברהם הנ"ל, כי בזה היו מחולקים הרה"ק מסטראשיעליע נ"ע⁷⁸ עם הגאון ר' גרשון משקלוב זלה"ה, והגישו את תעצומותיהם לפני גאוני הדור שהיו אז ה"ה הגאון החסיד ר' נחמיה מדופרובנא⁷⁹ זלה"ה והגאון [ר' אפרים זלמן מרגליות מְבַרְאָד] בעל ה'בית אפרים',⁸⁰ ועוד הרבה גאוני הדור. והר"ר אברהם הגיש את הדבר לפני אדמו"ר הנ"ל שהיה אז צעיר לימים עדיין, ואדמו"ר השיב לו כו'.⁸¹

ואחר הקפות שכב על מטתו והתחיל לומר תורה על פסוק ביום השמיני שלח את העם. ובאמצע המאמר אמר להרב ר' אברהם שיינעס כי הוא יסיים התורה. והוא אתקטר בחד קטירא לחי העולמים, ומסר נשמתו בטהרה...

79. ראה בספרו שו"ת 'דברי נחמיה', חלק אבן-העזר, סי' כה-כז (ושם גם מאדמו"ר ה'צמח צדק', וגם הר"ר אברהם נזכר שם בסי' כז).

80. תשובתו בענין זה נדפסת בספרו שו"ת 'בית אפרים' מהדורה תניינא (ירושלים תשל"ו, אבן העזר, א, סי' סט), וזה לשונו בסיום התשובה: והנה השאלה הנזכרת הובאה אלי, ושני תשובות בדבר מכבוד הרבנים המאה"ג החרדיים ובקיאיים המפורסמים, מ"ו אברהם נ"י מו"ץ דק"ק שקלאב, ומ"ו מנחם מענדל נכד הגאון החסיד קדוש עליון מוהר"ר זלמן מלאדי ז"ל, והווי בה טובי רמו דקלי

76. ראה אודותיו להלן בפרק כו. והר"ר אהרן נשא את בתו מרת יוכבד.

77. הר"ר אברהם נרשם ב'אנשי שם', עמ' 87.

78. תשובתו של הרה"ק מסטראשיעליע נדפסת בספרו 'עבודת הלוי' (סוף חלק הליקוטים, דפים ו-יב).

וראה עוד שם (דף יח, א) בסיום תשובה אחרת: בכדי להרבות בדיעות שולח אני מכתב תשובה זו בהעתקה לידידי הרב מה' אברהם שיינעט משקלאב שיעיין גם הוא ויחווה דעתו בזה.

הר"ר אברהם שיינעס היה נוכח בשעת הסתלקותו של הרה"ק ר"א מסטראשיעליע, ועל הנעשה עמו אז מסופר ב'שבחי הרב' (עמ' 42): ויהי ביום הושענא רבה בשנת תקפ"ט, התפלל הרב [ר' אהרן הנ"ל] לפני התיבה כדרכו תמיד..

[45] סיפור על הר"ר אברהם והרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב < חסידים מספרים, אות א

ג. חתנו הר"ר אליהו ב"ר מרדכי

חתנו השלישי של רבינו הוא הר"ר אליהו ב"ר מרדכי זלה"ה, אישה של ה' מרת פריידא בת רבינו נ"ע. מקור מולדתו וטיב מהותו אינו ידוע לנו עדיין, עד חקור דבר בעזר השי"ת. רק זאת מצאנו, שזכר בפנקס דחברה-קדישא דלאזני בין בניו וחתניו של רבינו שקיבלו אותם לחברה-קדישא להיות כאחד מהם, וגם הוא היה מכללם.

זאת הועתק מהפנקס דחברה-קדישא דעיר לאזני משנת תקנ"ה:

היום אור ליום ט"ו כסלו נתקבלו בני רבינו אדונינו לחברה-קדישא שלנו, להיות כאחד מאתנו בכל עניני הצטרכות. דהיינו מ' שלום שכנא במ' נח, והשני מ' דובער בן אדונינו ורבינו מוה' ר' שניאור זלמן, והשלישי חתנו של רבינו הנ"ל מ' אברהם במ' צבי, והרביעי בנו של רבינו הנ"ל ה"ה מ' [חיים] אברהם, והחמישי חתנו של רבינו מ' אליהו במ' מרדכי – להיות כאחד מאתנו. ועבורם סילק הרב הנ"ל עשרה רובל במזומנים. וכל זה נעשה במוסכם כל שלנו. ולראיה באנו על החתום אור ליום ט"ו כסלו שנת תקנ"ה לפ"ק,

נאום אלי' במ' שמעון יצ"ו

נאום יעקב במ' שמעון נר"ו

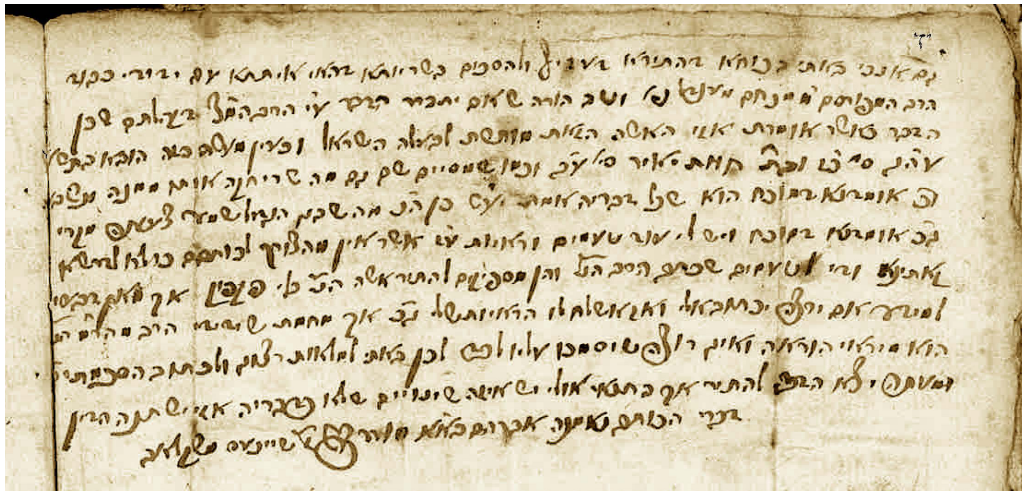
לסמוך עליהם, ולהם משפט הבחירה.
81. וראה עוד מאדמו"ר ה'צמח צדק' באותו ענין, בשו"ת 'צמח צדק', חלק אבן-העזר כ"ג (ברוקלין תשנ"ה), סימנים תיא, תנו.
וראה שם סי' שלב, בתשובה משנת תקפ"ד, שסיים: "איני רוצה שיסמכו עלי לבדי עד שיסכים עמי אחד מן המורים המפורסמים", ובהמשך לזה נדפסת (בהערות ל'שם, עמ' עד) תשובתו של הר"ר אברהם שיינעס: גם אנכי באתי בכחא דהיתרא דעדיף, ולהסכים כו' על ידי כ' הרב המפורסם מוהר"מ מענדל נ"י, וטוב הורה וכו', אך מחמת שידידי הרב מוהר"מ הנ"ל הוא מיראי הוראה ואינו רוצה שיסמכו עליו לבדו, לכן באתי למלאות רצונו ולכתוב הסכמתי גם-כן וכו'. דברי הכותב נאמנה, אברהם בא"א מוהרצ"ה ז"ל שיינעס משקלאב.

וזקפי, ולא הי' סיפוק בידי לעבור על דבריהם כי האריכו למענייתם בפלפולים חריפים, ואנא לא מצינא לסגויי בהדייהו על הדרך הזה כי עוטרם עלי מכל צד וכו'. צדדי ההיתר רבים וכו' אך דברי אלה בתנאי קודם למעשה, אם יהיו דברי אלה קרובים לפני הרבנים הנ"ל וישמעו ויאמרו אמת נכון וכו'. איני תוקע בה מסמירות להלכה למעשה, עד כי יצרפו ויזקקו בכור מבחן השני מאורות הגדולים הנ"ל וכו' יכולים לצרף דעתי הקלה הנוטה לצד ההיתר. ואם אחרי אשר יעמדו על הדברים האלה, בעמדם יעמודו דמנקיט לחומרא טפי עדיף, בטלה דעתי לדעתם וכו' מאחר שלא נפנית לירד לעומק הענין שאוכל לתקוע יתד במקום נאמן, רק לכבוד הרבנים הגדולים הנ"ל העירותי בצדק צדדי ההיתר אשר אמרתי בחפזי, והמה יביטו יראו אם כדאי הם

אדמו"ר הזקן

אחר־כך כתוב שם עוד בזה הלשון:

היום אור ליום הנ"ל נתקבל הילד מנחם מענדל ב"ר שלום שכנא נכד של הרב הנ"ל להחברה־קדישא שלנו עד בר מצוה שלו. ואביו מחויב ליתן בעדו ח"י ק"ט מדי שבת בשבתו עד בר מצוה. ואביו מחויב לשלם בעד לינה לפי הסדר. ואחר־כך עד ח"י שנים יהיה כאחד מאתנו בלי קלפי. ולראיה באתי על החתום, צבי ב"ר נפתלי הירש

"להסכים .. על ידידי כ' הרב המפורסם מוהר"מ מענדל נ"י"
הסכמת הר"ר אברהם שיינעס עם ה'צמח צדק' בכתב־ידו וחתימתו

נספחים

[א]

אודות הר"ר ברוך אבי רבינו הזקן

ב'הצופה לחכמת ישראל' (שנה חמישית, בודפשט תרפ"א, עמ' 270) כותב רי"י גרינוולד:

הרב ר' ברוך... שהיה נכד הרב ר' משה מפוזען... והוא עצמו ת"ח... ברח מביתו ועזב את כבוד בנו ובא לאונגאריא, וכאן לימד את התינוקות איזה שנים במונקאטש, ואיזה שנים בסוליש NAGYSZOLLOS ושם מנוחתו כבוד. כל איש ישתומם... מדוע עזב ר' ברוך את כל כבוד בנו ואת עשרו, והלך למקום שאין מכירין אותו, וחי שם בדוחק ובצער בתור מלמד.

זקני עיר סוליש יספרו כפי המסורה, כאשר נחלה ר' ברוך, והחברה קדישא ראו כי קרוב קצו, שאלו אותו, איה מקום בניו? אבל הוא לא רצה לגלות. עברו איזה שנים, והנה הה"צ בנו ר' שניאור זלמן מלאדי בא לסוליש, לקח מנין אנשים, והלך על קבר אביו, חלץ נעליו וביקש מחילה ממנו.

ולפי דעתי נודע כעת סיבת הדבר; הזקן הזה התנגד לחסידות, וכאשר ראה כי בניו לא שמעו לקולו, עזב את בניו ואת עשרם, ובא לאונגאריא למקום שלא נתפשטה כל-כך החסידות.

[במאמרו "צוליבין אמת פון דער געשיכטע" (די צוקונפט, מרץ 1931, עמ' 206) מביא הסופר א' ליטוויץ - בשם רי"י גרינוולד - דברים ששמע ממנו ערב מלחמת העולם הראשונה, בדבר התנגדותו החריפה של הר"ר ברוך לדרך החסידות, ואשר גזר על רבינו ש'יפּלֶךְ לוּ מדרך זו וכו'].

ב'מקורות לקורות ישראל' (תדפיס מהירחון "אוצר החיים", תרצ"ד), פרסם רי"י גרינוולד לראשונה את נוסח מצבתו של הר"ר ברוך, וזה לשונו:

סוליש... מצאתי בבית החיים שם מצבת הרב ר' ברוך במ' אברהם, אבי הרב המפורסם ר' שניאור זלמן בעל התניא וראש לחסידי חב"ד. זקני סוליש מספרים אודותיו אגדות שונות. מצבתו: "איש תם וישר, הרבני המ' ומופלג מור"ה ישראל ברוך במ' אברהם ז"ל. נפטר ח' תשרי שנת תקנ"ב לפ"ק. תנצב"ה".

על סמך הדברים הללו כתב ר"ש הכהן ויינגרטן את מאמרו הקטן "הרב רבי ברוך אבי התניא"

אדמו"ר הזקן

(במישור, תש"ו, גל' רסט"רע), והוסיף, שכותבי תולדותיו של הרב עובדים בשתיקה על עובדת הגירתו לאונגריה – "כאילו יש להעלים את הדבר. וכך נשארה פרשה זו, פרשת נדידת ר' ברוך לאונגריה וסיבתה סתומה ונעלמה".

בעקבותיו בא הרב רי"ל זלוטניק [אבידע], ובדבריו הקצרים "עוד על ר' ברוך אבי ה'תניא" (שם, גל' רצ), הגיב על מה שלפי תיאורו של ר"ש ויינגרטן "נראה כאילו זו היתה איזו פרשה של מסתורין, ושהשתדלו לקיים בה מצות 'והתעלמת' – ולא היא! שהרי ב'בית רבי' מוזכרת עובדת נדידתו להונגריה ופטירתו שם, ואף מוסברת, שהאב לא יכול היה לסבול את הכבוד שבנו הגדול חולק לו. והרב לא הלך לבקש מחילה, אלא שלח שליח לשלם את הוצאות כלכלתו של אביו וקבורתו.

והוא מסיים: "אין בדברים הללו שום זרות, ואיני רואה שום סיבה לבלי לקבלם כפשוטם. ואף אם נכון הדבר שהרב ז"ל הלך על קבר אבות 'וביקש מחילה', אין פה מקום לרמוז וסוד, אלא זהו מנהג ישראל, וקל שבקלים עושה כן. וביחוד במקרה כזה שלא היה יכול לקיים בו בשנים האחרונות מצוות כיבוד. וד"ל".^א

על-פי כל הנ"ל כתב ר"ש הכהן ויינגרטן את הפרק "רבי ברוך אבי בעל התניא", ב'ספר זכרון לקהילת סעליש והסביבה' (תשל"ו, עמ' 23-24). אלא שבעמ' 320 (הע' 20) כותב הוא: "נראה שהעתק המצבה בתוספת שם 'ישראל' בטעות יסודה. לצערי לא יכולתי לקבל העתק חדש של המצבה – אולם בעמ' 101 נדפס תצלום המצבה (ומשמם נטלנו את הצילום הנדפס לעיל בפנים הספר).^ב

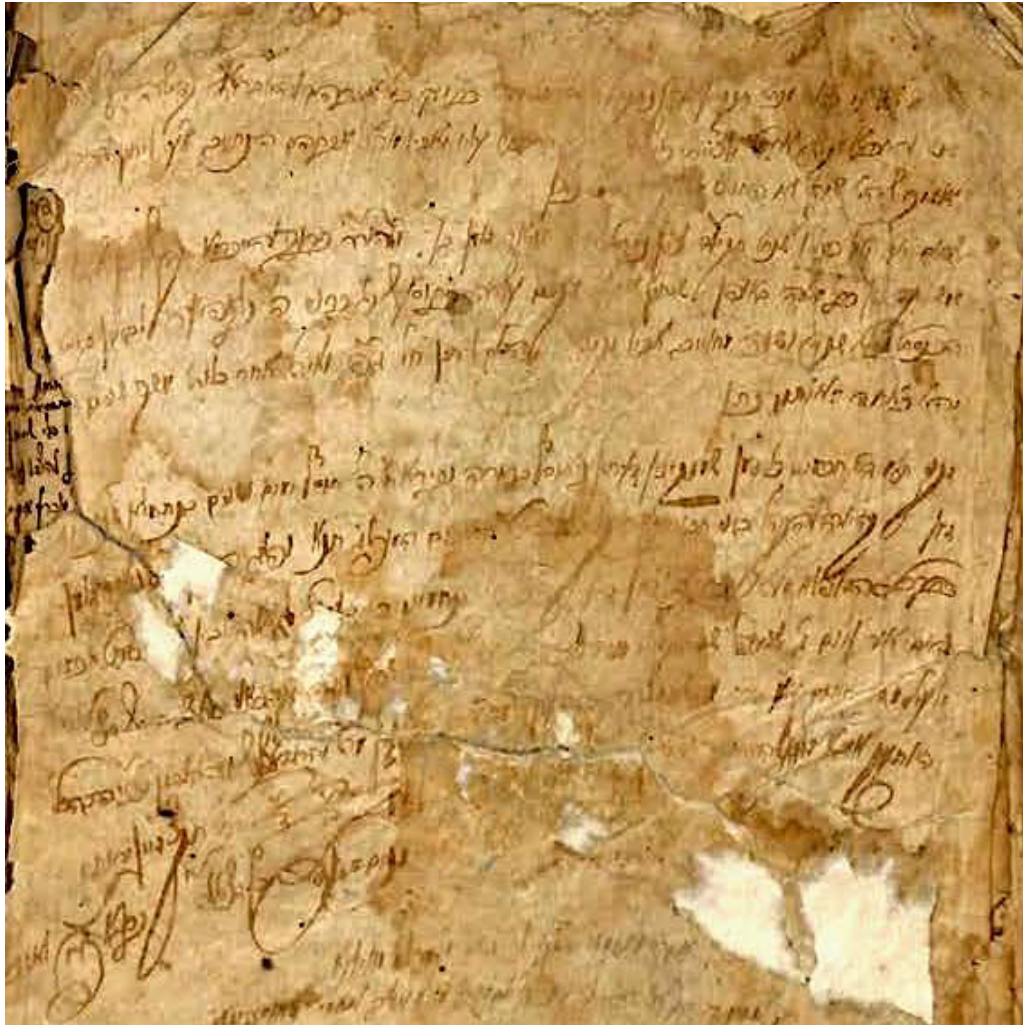
בקובץ 'הערות וביאורים' (ברוקלין תשמ"ט, גל' תקג, עמ' 32) כותב ר"מ לברטוב:

דברתי עם הרב אליעזר כהן, שהיה רב פה בברוקלין כמה שנים, וכעת נמצא באה"ק, אביו היה דיין בסעליש; הר"ר אליעזר ראה הפנקס הישן של חברה קדישא, ושם מסופר, שקודם הסתלקותו ביקש הר"ר ברוך מקום בבית-החיים אצל החברה-קדישא. ביקשו ממנו 400 קרונות כסף, ושילם (שזה מה שהיה לו). שאלוהו איפה להניחו, ואמר שאין חילוק, רק שלא יהיה אצל רשע (ולפועל מונח אצל ר"מ ברלין שהיה ידוע ל'ערליכער איד'). עוד כתוב שם, שאמר שאין צריכים להודיע לבניו. ועוד, שאדמו"ר הזקן בא עם עשרה מתלמידיו ובידם מציבה חרותה,

א. באגרות קודש כ"ק אדמו"ר זי"ע, ח"ד אגרת תתקנב, נעתק מכתבו של הר"ר יצחק יעקב ווייס (ה'מנחת יצחק'): זקנים מסעליש ספרו לי שקודם פטירתו שאל אותו הגבאי דח"ק את המעונות של בניו כדי להודיעם שיאמרו קדיש. אמר להם שיש לו ג' בנים ולא נתן להם את האדריסאות אלא של שנים, ואמר "מיין זלמינא וועט שוין אליין וויסען". ומקובל ג"כ שעל היאצ"ט הראשון שחל בח' תשרי שלוש עשרה מדות הי' התניא הק' בסעליש ועל יום הק' נסע לעיר מונקאטש. ע"כ. כ"ק אדמו"ר השיבו: אסיר תודה אהי' אם יודיע גם שאר הפרטים שידוע בזה ממקור נאמן, כי מועטים במאד ידיעות הברורות שיש עד"ז, ואפילו שנת ההסתלקות אינה ידועה.

ב. בהרחבה אודות המצבה המיוחסת לר' ברוך ובירור הספקות בנושא שמו 'ישראל ברוך' ותאריך פטירתו: הרב שלום דובער לוי, מבוא ל'אגרות קודש' רבינו הזקן (מהדורת תשע"ב – עמ' 9 ואילך), וש"נ.

בענין השם 'ישראל ברוך', כתב הר"ר ישעי' הלוי הורביץ (עדן ציון עמ' צא הערה י. מגדל עז עמ' תז): שמעתי כמה פעמים מאבי מורי ז"ל כדבר פשוט וברור אשר אביו של אדמו"ר הזקן היה שמו הר' ישראל ברוך, ורק כשנעשה מהמקורבים להבעש"ט חדל לקרות א"ע בשם ישראל מחשש הקורא לרבו בשמו.

"נתקבל התורני מו"ה ברוך ב"מ אברהם להחברא קדישה"
העתק פנקס לאזני

אדמו"ר הזקן

אדמו"ר אמר קדיש, והחליפו את המציבה. ע"כ מהפנקס.

ועוד סיפר הר"ר אליעזר, שהיה שם איש אחד – זגג – ושמו ישראל ברוך, שהחזיקוהו לצדיק נסתר מפני שבשעת עבודתו היה חוזר זוהר בעל-פה. והיה נקרא על שם אביו של אדמו"ר הזקן (והר"ר אליעזר הכירו). אביו של הר"ר אליעזר שלח מטבע לר' ישראל ברוך, על-מנת שילמד משניות ביום היארצייט של הוריו (זקיניו של הר"ר אליעזר).

[דברים אלו מעוררים תמיהות רבות, וגם עצם קיומו של הפנקס תמוה; רי"י גרינוולד היה במקום וחיפש פנקסים, ונעלם ממנו? ¹ לכן נראה שנתערבו כאן שמועות שבעל-פה ופרי הדמיון גם יחד, ונתייחסו לפנקס החברה-קדישא].

אך ר' ברוך מוזכר ככל הנראה בפנקס אחר:

בקובץ 'יגדיל תורה' גל' נב (נ.י. שבט-אדר תשמ"ג, עמ' קפז) נתפרסמה העתקה מפנקס החברה-קדישא דק' לאזני:

היום יום ט"ז כסלו שנת תקצ"א פ"ק, נתקבל התורני מו"ה ברוך ב"מ אברהם להחברא קדישא, רק [שיהי'] ש[מש] להחברא דשנה אחת, ולציית כל אשר יצו החברא עליו. ואביו מו"ה אברהם התחייב את עצמו ליתן להחברא 'אלשיך' שיהיה שוה לא פחות משלשים רובל-כסף. נתן.

ובהע' 76 שם צויין, שנראה שר' ברוך זה הוא ר' ברוך אביו של רבינו הזקן, שהרי בהמשך נעתק נוסח הרשמתו של רבינו ב"ר ברוך, ונאמר שם כי אביו זקינו מתחייב לנדב ולשלם תמורת זה (כדלעיל פרק א בפנים) – ובפשטות הכוונה לר' אברהם הנ"ל.

[ב]

סיפור אבדן מעותיו של ה'צמח צדק'

ב'סיפורים נוראים' (עמ' צב):

..אדמו"ר הזקן נ"ע, הנה דרכו בקודש היה לצמצם מאוד בהוצאות הבית [ראה להלן], שאמר, גם התורה חסה על ממונם של ישראל, ופרנסתו היא מהציבור, לכן צריך לצמצם בהוצאות. לכן, כאשר בניו ונכדיו היו לובשים בגד יקר, לא היו מראים לכבודו. ופעם לבש נכדו – אדמו"ר הרב הגאון הגדול הקדוש מרן מנחם מענדל זצוקלה"ה נ"ע – חגורה יקרה שמקחה היה חמישה-עשר רובל-כסף, וכשהיה נצרך ליכנוס במחיצת קדשו, היה דרכו לפשוט את החגורה.

ופעם אחת קרא לו אדמו"ר בחיפזון, ושכח הרב הנ"ל לפשוט את החגורה ונכנס. ותיכף ראה אדמו"ר את החגורה, ואמר לו: חגורה טובה היא, כמה מקחה? אמר לו האמת: חמישה-עשר

ג. בספרו 'טויזנט יאר אידיש לעבן אין אונגארן' (נ.י. תש"ה; ברוקלין תשל"ז), עמ' 169, כותב הרי"י לגבי פטירת הר"ר ברוך וקבורתו בסוליש (בתרגום מאידיש): בהיותי בסוליש חקרתי ודרשתי, וכפי שסיפרו לי זקני החברה-קדישא, בנו בעל התניא הגיע (שנים אחרי פטירתו) לסוליש, ויחד עם מנין אנשים חיפש את קבר אביו.

בית רבי

רובל-כסף. והקפיד על זה מאוד, ואמר לו: וכי אתה עשיר גדול שאתה לובש בגדים יקרים כאלו?! אמר לו [אדמו"ר]: כמה הוא נדן שלך? אמר: שני אלפי רובל-כסף. אמר: מה אתה עושה בשני אלפי רובל-כסף? אמר לו: אני אתן ליד עשיר נאמן, וארויח מעט מזה. אמר לו: ואפשר שלא יחזיר לך לא הקרן ולא הריוח? אמר לו: הוא עשיר גדול ואיש נאמן מאוד. אמר לו: ומה בכך שהוא כעת עשיר גדול, אפשר שאחר זמן יהיה עני גדול. ואמר לו: אם-כן מה אעשה במעות? אמר לו: עצתי נאמנה שתתן בתיבה זו, ובכאן יהיו בוודאי בשלימות.

והתיבה היתה של מעות צדקה, והיה בדעת אדמו"ר רמ"מ שאדמו"ר הזקן אומר זה בדרך שחוק. אמר לו אדמו"ר הזקן: רצוני באמת שתתן המעות לצדקה, ויהיו בשלימות הקרן והריוח. וכאשר תתן ביד עשיר אחד, יופסד גם הקרן. וכשראה אדמו"ר הרמ"מ שאדמו"ר הזקן דעתו כן באמת, השמיט את עצמו ממחיצת קדשו, כי לא רצה לפזר כל מעותיו לצדקה. ואחר-כך נתן את המעות ליד איש עשיר גדול, ומופלג גדול ואיש נאמן מאוד, ואחר כמה חדשים נשרף ונעשה עני גדול, מחזיר על הפתחים.

וברבות הימים אמר אדמו"ר הזקן לנכדו אדמו"ר רמ"מ הנ"ל: אמור לי, ההרווחת מה ממעותיך? וסיפר לו האמת איך שהעשיר נשרף. אמר: ולמה לא שמעת לדבְּרֵי שתתן המעות לצדקה, והיו הקרן והריוח בשלימות, ולמה אין לכם אמונה ברבותיכם כמו אנשי וולין שהם מאמינים גדולים. אמר לו, אספר לך אופן אמונתם;

שפעם נסעתי ממזריטש, והיה קור גדול בעולם, ונתקררו רגלי מאוד. עד שהעגלון נשא אותי במלון אחד, והיה שם בעל-הבית איש זקן ואיש כשר וישר, ושפסף את דגלי בשלג ויין-שרף, עד שחזרתי לבריאותי. ושאלתי את הזקן כמה שנים הוא דר במלון זה, אמר לי: יותר מחמישים שנה. אמרתי לו: היש לכם בכאן עשרה להתפלל? אמר לי: לא, רק בימים נוראים אני נוסע לעיר הסמוכה לכאן ארבע פרסאות. אמרתי לו: וכי הדין כך, איש זקן יתפלל כל ימיו שלא בציבור, ולא ישמע קדושה וברכו?! ולמה לא ילך לדור בעיר? אמר לי הזקן: ומאין תהיה פרנסתי בעיר?! אמרתי לו: כמה בעלי-בתים דרים בעיר הזאת? אמר הזקן, לערך מאה. אמרתי לו: עבור מאה יהודים יש להקב"ה פרנסה להזמין להם פרנסתם, ובעבורו אין להקב"ה סיבה להזמין לכם פרנסתכם?!

אחר זאת אמרתי, תדעו שאני הוא תלמיד רבינו הגדול ר' דובער ממזריטש. וכשאני אמרתי לו זה הדיבור הלך מאצלי, ובזמן חצי שעה ראיתי שעומדות עגלות מלאות חפצים. ושאלתי להם מה זה, ואמר לי הזקן: אני נוסע לדור בעיר כאשר צויתם אותי!

ואמר לנכדו הנ"ל: ראה והבן חוזק האמונה כזו, שאני הייתי אז רך בשנים, וכאשר שמע הדיבור שאני תלמיד רבינו, תיכף השליך את נפשו, לעקור את דירתו שיש לו פרנסה בהרווחה גדולה בכאן חמישים שנה. ואתה שמעת שתי פעמים ממני שיכול להיות שיופסדו הקרן והריוח, ולא האמנת לדבְּרֵי!

לגבי הנזכר על דרכו בקודש של רבינו "לצמצם מאוד בהוצאות הבית":

וכך כתב רבינו על עצמו - בשעת מאסרו הראשון - במענה לשאלות החקירה: לאזנע היא עיר קטנה והכל בזול שם וכו' ולכן אני דר שם ולא בעיר גדולה. וגם במלבושים איני חפץ מלבושי כבוד בטבעי, כאשר נראה בעליל ממלבושיי שאני לבוש פה וכו'. ה' יודע וכל יודעי ומכירי מנעורי יעידו עלי שאין

אדמו"ר הזקן

חפצי ומגמתי לקבץ מעות ח"ו, רק מה שמוכרח לחיי האדם ולא מותרות כלל וכלל ('כרם חב"ד' גל' 4, עמ' 51. 'אגרות קודש', ב, עמ' רכג-רכד).⁷

ונכדו אדמו"ר ה'צמח צדק' כותב: לא זו הדרך מרבינו הק' אאזמו"ר זלה"ה, שנמאס אצלו הענינים המותריים ('אגרות קודש', עמ' קמט). ועיי"ש עד היכן הדברים מגיעים).

עוד נמסר בשם רבינו, כי כל דבר שאין לגוף צורך בו, ושעשוי רק לשם נוי והידור בלבד, יש בו משום מותרות, ומי שמתרגל במותרות סופו שיצא לתרבות רעה ('הרב מלאדי ומפלגת חב"ד', א, עמ' 125. וראה שם עוד דוגמאות מהנהגתו).

ומהרה"ח ר' רפאל הכהן ע"ה שמעתי סיפור (שהיה מהלך בבתי החסידים לשם המחשת מידת הצמצום שנהג אדמו"ר הזקן בהוצאות ביתו), שפעם אמרה לו הרבנית לרבינו כי העכברים אכלו את אחד מנרות החלב שדלקו בבית, ואין לה כסף לקנות נר אחר. השיב לה רבינו, שתיקח מן הכסף המיועד לקניית האורז.

בתרגום ה'בית רבי' ליידיש (עמ' 78) פותח הסיפור בענין החגורה היקרה שלבש נכדו (אשר לא פורש בשמו), התעניינות רבינו ב"נדן" של אותו נכד שהפקידו בידי הגביר ר' שמעיה מדוברובנא, וכאן הביע רבינו את דעתו כי מי שהוא עתה גביר ו"בטוח", אינו בהכרח שגם בעתיד יהיה כן (ואינו מזכיר מאומה מענין נתינת הכסף לצדקה).

כעבור חדשים ספורים נשרף כל רכושו של הגביר, וכמובן שגם כספו של הנכד ירד לטמיון. התאונן על כך הנכד באזני זקיניו, ואז אמר לו רבינו: מדוע אין לכם אמונה ברבי? ! כשהלכתי ממזריטש עברתי ליד מלון אחד, ובעל הבית נתן לי לאכול ולשתות, וכששמע כי מתלמידיו של המגיד הגדול אנכי, ביקש ליטול ממני עצה: הפריץ בעל המלון רוצה להעלות את דמי השכירות, והנה במרחק לא רב מכאן מצוי מלון נוסף העומד להשכרה, האם אקח את המלון השני, או שמא אוסיף לפריץ על דמי השכירות ואשארו במקומי הנוכחי. השבתי לו – המשיך רבינו – שישכור את המלון השני, ואחר-כך שכבתי לנוח.

הלך בעל-הבית לכפר הסמוך, שכר כמה עגלות, הביאן לביתו והעמיס עליהן את כל רכושו. התעוררתי משנתי, וראיתי כי האכסניה ריקה לחלוטין, הכל הוטען על העגלות, ואין הם ממתנינים אלא שגם אני אבוא עמהם. עמדנו לנסוע, ולפתע התקדרו השמים בעבים, פרצה סערה מלווה בברקים ורעמים, ואחד הברקים פגע במלון שָׁבַן רגע הפך למאכולת אש.

ראה! – אמר רבינו לנכדו – אותה שעה לא הייתי רבי, אך היות ואותו אדם שמע ממני כי אני מתלמידיו של המגיד הגדול, מיד שמע לעצתי ולא התחרט על כך. ועתה הנני רבי, ואעפ"כ לא עשית מאומה אף ששמעת את דברי אודות הגביר "שלך"...

ברשימותיו של השד"ר הרה"ח ר' יחיאל היילפרין ('מגדל עז', עמ' קנו), מסופר בשם הרה"ח ר' אבא פֶּרְסוֹן:

ד. מקורות נוספים על דרכו של רבינו בצמצום ההוצאות הובאו בהערות על מענה רבינו לחקירתו: 'המאסר הראשון', עמ' 77-78.

בית רבי

באחת מנסיעותיו של הרב המגיד נ"ע עם החברייא קדישא, ציוה המגיד לעצור ליד אכסניה פלונית, כי שם ילונו. בעל-הבית קיבלם בשמחה גדולה ובסבר פנים יפות, ערך לפניהם שלחן בכבוד רב והציע מצעים נוחים לכל בני החבורה. אך קודם שעלו על יצועיהם ניגש בעל-הבית אל הרב המגיד, וגילה לפניו שזה מכבר שדבר נחוץ לו לשאול בעצת קדשו, ועמד לנסוע אל הרבי במיוחד לשם ענין זה, ועתה שהרבי בא בצל קורתו יואיל להשיבו דבר בעצה נכונה.

הרב המגיד הפנה אותו לתלמידו – אדמו"ר הזקן – בהוסיפו: "שהוא חכם נפלא ובקרבו שוכנת נשמת הרמב"ן, ויזכה לבן כמוני, וכדבריו כן תעשה". עשה בעל-הבית כמצווה עליו, ניגש אל רבינו וסיפר לו כי שנים רבות פרנסתו מצויה מאכסניה זו, אך עתה הטילו מס גדול עליה, ותובעים דמי שכירות גבוהים מאוד, ועלה בדעתו אולי כדאי לו להניח אכסניה זו ולעקור לרעותה הטובה ממנה השוכנת מעברו השני של הנהר. דעת רבינו הסכימה לרעיון זה, וכך אמר לבעל-הבית שאכן נכון הדבר לפניו לעבור לאכסניה השניה, ומשנה מקום משנה מזל לטובה ולברכה. ואחר הדברים האלה עלה גם רבינו על משכבו להינפש.

כשקם אדמו"ר הזקן משנתו ראה שבעל-הבית עומד וממתין לו, והאכסניה ריקה מבלי איש ומבלי שולחן וכסא וכל חפצי הבית. בעל-הבית הכיר בהשתוממותו, והסביר מיד כי מקובל אצלו, כי מה שאמרו חז"ל "ממנו עצה", הכוונה, שמיד אחר קבלת העצה יש לגשת לבצעה מבלי התמהמה, ועל כן העביר מיד את כל רכושו לאכסניה שמעבר לנהר, וגם כל סיעת הרב המגיד כבר עברה הנהר, ועתה ממתין הוא להעביר את רבינו. בישבם בסירה לעבור הנהר הבריק ברק עצום ואחריו קול רעם גדול, ומברק זה נתלקחה האכסניה הישנה ועלתה כרגע בלהבות.

אותו בעל-בית זכה לאריכות ימים מופלגת, ולעת זקנתו נודע לו כי רבינו שבק חיים לכל חי, ובנו (אדמו"ר האמצעי) יושב על כסאו. באזונו הדהדו עדיין דברי המגיד ממזריטש שאמר לו על בן רבינו "ויזכה לבן כמוני", והחליט לשים לדרך פעמיו לקבל פני אדמו"ר. עם כניסתו הבחין מיד כי תואר פניו ממש כצורת פני הרב המגיד (ואף שמו בקרבו), ונתעלף כרגע בראותו פני אלקים.

סיפור זה סיפר רבינו ה'צמח צדק', בהוכיחו את בניו כיצד חייבים לשמוע ולהאזין לעצת הזקנים.

ב'לשמע אזן' (עמ' 50-49) מספר מפי זקיני הרה"ח ר' מרדכי יואל דוכמן, ששמע כמה פעמים מפי בני אדמו"ר ה'צמח צדק', ששמעו מאביהם; שפעם קרא אליו רבינו הזקן את אדמו"ר ה'צמח צדק' ושאלו: היכן הם מעות ה'נדן' שלך? השיבו: אצל גביר פלוני בוויטבסק. שאלו שוב: התיאות לקחתם ממנו ולהניחם בתיבה זו? – וזו היתה תיבה של מעות רמב"ן נר' מאיר בעל-הנס – צדקת א"י] – וה'צמח צדק' שתק ולא השיב. כעבור זמן מה פשט אותו גביר את הרגל, ונכדתו של רבינו – זוגתו של ה'צמח צדק' – נכנסה אל זקינה בבכיה. ויאמר אדמו"ר הזקן: שְׁפִינִי לֹא יִצִייתו לי? ! פעם שלח אותנו הרבי – המגיד ממזריטש – בשליחות מסויימת, ובדרכנו עברנו ליד כפר ונכנסנו אל היהודי שגר שם. שאלנוהו מה המרחק לעיר הקרובה, ויאמר היהודי: חמישים ויאָרסט. ותמהנו: הכיצד זה לא ישמע יהודי לא קדושה ולא ברכו? ! עוד טרם הספקנו לסיים את תפילתנו, והנה כבר עומדות עגלות עמוסות והיהודי עומד לעקור לעיר. וכל כך למה? הוא שמע כי תלמידי הרבי אנו! והילדים שלי שלא יצייתו לי... (והיו בני ה'צמח צדק' אומרים, שתמיד כשהיה אביהם מספר את הסיפור הזה, היה בוכה).

אדמו"ר הזקן

(ואם אכן לסיפורים אלו נתכוין בעל ה'בית רבי', נצטרך לומר שמאז אבדן המעות בחיי רבינו הזקן, ועד אחר הסתלקותו, לא הצליח אדמו"ר ה'צמח צדק' להתאושש מבחינה כלכלית).

[ג]

מכתבים ורשימות אודות שנות חייו

האחרונות של הר"ר משה בן רבינו הזקן

בשני המכתבים הבאים, מתאר הר"ר צבי הירש חייקין,^ה מחסידי כ"ק אדמו"ר המהר"ש, את זמן גלותו ואחרית ימיו של הר"ר משה בנו של רבינו הזקן. במכתב הראשון משנת תרל"ו אל הר"ר לוי יצחק, מספר ר' צבי בפרטיות על אופן גילוי זהותו של ר' משה ומבקשו להביא את פרטי הסיפור לידיעת כ"ק אדמו"ר מהר"ש. במכתב השני משנת תרל"ז אל כ"ק אדמו"ר מהר"ש עצמו, מספר איך חקר ודרש על הפרטים שבמכתב הראשון.¹

בע"ה, יום א' בס' צדק צדק תרדוף [ל' מנחם-אב] תרל"ו פה באלאנדינע.

אל כבוד הנגיד המשכיל המופלא כמ"ה לוי יצחק נ"י.

הנני כותב למעלתו דבר נפלא, אשר שמעתי זה לערך שני שבועות מהרב דאסטראפאליע, שהוא משולח לקבל מ' רמב"ן [מעות ר' מאיר בעל-הנס - צדקת א"י] בגליל קיוב מהם הנקראים פושקעש [=קופות] של ר' אהרן מטשרנאביל נבג"מ, וסיפר לי סיפור נפלא, אשר בעת ששמעתי זלגו עיני דמעות.

ומעשה שהיה כך היה; הרב הנ"ל היה מתושבי עיר חוואסטאוו כל ימיו, עד שנלקח לרב לאסטראפאליע. והנה זה כשלושים שנה או יותר, בעוד היה בחוואסטאוו, בא איש אחד בקיץ, על ראשו היה כובע של עור עם אזנים הקשורים תחת הסנטר, בגד עליו של לייוויט [פשתן], ברגלים מנעלים של שַעם עם רצועות של עור, ומטה גדול בידו. לא היה מדבר עם שום אדם, ולא היה ידוע אם בר ישראל הוא או .. ונתעכב בשם איזה שבועות, והלך לו. ואיה היה מקום לינתו לא היה ידוע, כי לא דיבר עם שום אדם.

ה. מכתבים אלו של הר"ר צבי נזכרים כפי הנראה ב'אגרות-קודש' אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע (ח"א עמ' קצט-ר) אל רמ"מ [חייקין]: ומה שכותב אודות החקירה ודרישה של ראדאישל [צ"ל: ראדאמישליא] היתה ע"י כבוד אביו ז"ל לא ידעתי מה זה, האם זה החקירה שעשה כ"ק אדמו"ר [צ"ל: אאזמו"ר] מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע בשנת תרל"ג, אשר מצאתי העתק חו"ד זו בין הכתבים הישנים, ואם אפשר הדבר אבקש לבאר לי כי יקרים לי זכרון ראשונים. עכ"ל. כנראה שהכוונה לחקירה ודרישה שלפנינו, אלא שהיא מהשנים תרל"ן-תרל"ז, ועפ"ז רמ"מ חייקין הוא כנראה בנו של הכותב ר' צבי חייקין. [וראה בהמשך לזה, ח"ד עמ' קסד ואילך].

ו. המכתבים פורסמו לראשונה ע"י הרי"מ בקובץ 'אהלי ליובאוויטש', ניסן-אייר תשנ"ה (גליון ב), עמ' 55 ואילך. 'תולדות רבי משה', עמ' 131 ואילך. לתולדותיו של הכותב הר"ר צבי הירש חייקין, ראה 'דורות של חסידים', עמ' 23 ואילך.

בית רבי

אחר זה, בחורף הבא, בא לחוואסטאוו הרב המפורסם ר' מרדכי מטשארנאביל, וזה היה קרוב לפטירתו, כי בקיץ הבא [בכ' אייר תקצ"ז] נסתלק. והיו כל אנשי העיר אצלו, גם הרב הנ"ל היה בתוך הבאים. ובא אותו האיש, ודחק את עצמו ונכנס להרב ר"מ הנ"ל. וכראות אותו קם מכסאו, ונתן לו ידו בהתקרבות גדולה. אך לא דיבר עמו מאומה, ורק ברמיזה רמזו זה לזה, ונפטר ממנו ויצא. ומאז והלאה ידעו הכל כי יהודי הוא וגדול הוא, אך הוא נסתר.

אז התחילו לחקור איה מקום לינתו, הלכו מבית לבית ולא מצאו בכל העיר, עד שבאו לבית ההקדש, ושאלו לאיש ההקדש אם לן אצלו איש כזה. ואמר כן הדבר, היינו שהיו ארבעה עמודים לפני פתח ההקדש, והיו מקורים, וכשרוצה לישן מצוה לשומר ההקדש שיקשור שתי ידיים לשני עמודים, ושתי רגלים לשני עמודים, וכך הוא ישן. כן דרכו בקיץ ובחורף.

אחר איזה שנים, כשנתקבל הרב לאסטראפאליע, בא משם לחוואסטאוו לבית חותנו שהיה בחוואסטאוו, ואכלו סעודת צהרים, בא אותו האיש לבית חותנו שיתנו לו איזה נדבה קטנה לצורך פרנסת היום, היינו פ"א [=פרוטה אחת]. וביקש אותו לסעוד עמו, ורמז שאינו רוצה. וביקש ליתן לו נדבה 10 גראשין, ולא קיבל, כי אמר שאינו רוצה לקבל נדבה גדולה כזאת, כי אינו נצרך לו רק פ"א [=פרוטה אחת] לפרנסת היום. ואז אפילו פרוטה לא רצה לקבל, והתחיל לדבר, מה ראית בי שאתה רוצה ליתן לי נדבה גדולה כזו.

אחר זאת עשה לו הרב הנ"ל לוייה מבית חותנו, וביקש אותו שיקבל ממנו נדבה, כי הוא אינו בן עיד. וקיבל ממנו, ואמר לו תורה גדולה, עד שהגיע למאמר רגל רביעי, ואז פסק מלדבר ונפטר ממנו.

זה איזה שנים, לא כביד, היה חותנו של הרב הנ"ל באסטראפאליע, וסיפר לו שהיה בראדאמישליא, ואמרו לו שאותו האיש הוא בהקדש והוא קרוב למות. תיכף הלך להקדש, וראה שהוא מסוכן. ובאו חברים קדישא ושאלו אותו האם יש לו בנים, והשיב זהו עסק שלי, אני בעצמו אודיעם. ושאלו אותו, אמור לנו שמכם, כי נצרך לכתוב על הציון, אולי יבוא איזה מקרוביו על קברו. והשיב, אני משה בן הרב הגאון ר' שניאור זלמן מלאדי.

כעת על רום מעלתו לכלכל הענין במשפט שכלו, אם להראות זאת לאדמו"ר מהר"ש שליט"א או לא, כי אפשר שידוע לו הענין.

ואסיים בשלום, ה' ייטיב לנו הכתיבה והחתימה, מנאי ידידו הנאמן צבי חייקין

מכתבו של הר"ר צבי חייקין אל אדמו"ר מהר"ש:

בע"ה, יום ב' כ' אדר תרל"ז. פה חלישטונאווקע.

אל כ"ק אדמו"ר שליט"א נ"י ויופיע.

בענין מה שבקיץ העבר הודעתי לכ"ק במכתב ע"י בני הנגיד מ' יואל מאיר נ"י, מה ששמעתי מהרב ר' יצחק הרב דאסטראפאלייע, מה שראה ושמע נידון הבעל-תשובה הידוע; כעת זה בתענית אסתר העבר בנסיעתי מקיעב, נשארתי בעיר חוואסטאוו לחקור ולדרוש בזה לאמת הענין, כפי שאמר לי בני יחי' בבואו מלובאוויץ שרצון כ"ק בזה. והנני להודיע לכ"ק מה שחקרתי שם בעיר הנ"ל.

הרב ר' מיכל, חותנו של הרב דאסטראפאלייע, שהיה בעיר ראדאמיסלייע בעת פטירתו של הידוע, וראה אותו ושמע ממנו מה שאמר קודם פטירתו מי הוא, כבר הלך לעולמו זה כשש שנים. אך

אדמו"ר הזקן

נשאר בחוואסטאוו חתנו השני, שמו ר' יוסף מיכלס (כי לא היו לו בנים לר' מיכל הנ"ל, רק שתי בנות), ור' יוסף זה הוא איש חשוב מאוד בעיד, והוא משולח ג"כ לקבץ מעות אה"ק, והוא יודע פשר דבר, כפי שראה בעצמו ושמע מחותנו ר' מיכל הנ"ל. אך לא מצאתי אותו בביתו, כי נסע בעסק שליחותו, אך דיברתי בזה עם בנו, והוא אברך חשוב, והבטיח לי שתיכף ומיד כשיבוא אביו מדרכו, יודיע לנו על-ידי מכתב באם שאביו יודע כדברי גיסו ר"י הרב הנ"ל יודיע לנו שכן הוא הדבר, ואם אפשר שיודע עוד בתוספת דברים גם-כן יודיע לנו בבירור. ואני נתתי לו דמי פאָצט [=דואר] וכתבתי לו האָדרעס [=הכתובת] שלנו.

גם-כן הבטיח לי האברך הנ"ל, שאי"ה אחר חגי-המצות יהיה אביו בראדאמיסליע, נידון קיבוץ המעות, יחקור שם על קברו אם יש עליו ציון ומה נכתב על הציון. גם זאת עשה האברך הנ"ל, הלך לזקן אחד שבעיר ואמר לו, הנה שמעתי שמימים כבירים היה פה בעיר איש אחד, אשר שינה טעמו ולבושו, והיה לבוש בגדים בזויים ומנעלים של שָעם ברגליו, ולא דיבר עם שום אדם, ולא ידעו מי הוא ומה הוא, עד שבא לשם הרב המגיד הרב הק' ר"מ [ר' מרדכי] מטשארנאביל, וזה היה קודם פטירתו כחצי [שנה] של הרב הק' הנ"ל, דחק אותו האיש ונכנס אליו, וכשראה אותו קם מפניו ונתן לו ידו, ודיבר עמו ברמיזה, ונפטר ממנו. אז הבינו הכל שהוא איש גדול. כך סיפר לו האברך להזקן הנ"ל, ושאל אותו האמת הדבר, האם זוכר מזה. והשיב לו הזקן: אמת ויציב הדבר, ואמרו עליו שהוא בן הרב דלאדי. כן הוא זוכר.

זאת הנני להודיע לכ"ק, שב"ה זיכני השי"ת להיות בקישורי התנאים של נכדי בת בני הנגיד יחי' עם ב"ג, גם-כן נכדי בן בתי מצערניהוב. התנאים היו בקיעב, אור ליום קודם פורים העבר. הבחור הוא חשוב מאד, מפואר בכל המעלות. אבקש את כ"ק לברך אותנו בברכת מזל-טוב, שיהיה בשעה טובה ומוצלחת, כי מאמינים אנחנו שהברכות מסורים ביד כ"ק. ובזה אסיים, מנאי עבדו סר למשמעתו, שותה בצמא את דברי קדשו, צבי חייקין

ביספר התולדות' אדמו"ר הזקן (תשכ"ז, עמ' שנוז-שנח), מופיע מכתב דומה למכתב הא' דלעיל, אך נדפס בפרטים שונים בלא ציון למי מופנה המכתב ומי כתבו:

כשהייתי באוסוועט, ראיתי איש אחד ושמו מיכאל ליב, ואמר לי בזה הלשון: כנראה שאתה חסיד חב"ד, הנה אספר לך מעשה מבן אדמו"ר הזקן שלכם; והוא, בהיותי בפסטוב אצל חותני לבקרו, שמעתי שיש פה איש זקן בן אדמו"ר הזקן, והוא הולך לקבץ נדבות, ויותר מפרוטה אחת אינו נוטל, ואינו חוזר לבקש עוד פעם עד שהוא חוזר את כל העיד. הילוכו בבגדי לבן פישתים, אף המנעלים הם של פשתן והם נקיים. מתי הוא מכבס אותם אין יודעים. בדרך כלל הולך כל היום ביער, רק לעת ערב בא לבית ההקדש, קושר רגל אחת לקורה אחת, והשנית לקורה שניה, וככה הוא ישן. מתי הוא מתפלל אין יודעים. ויש שאמרו שהוא מטורף ר"ל, ויש שאמרו שהוא מל"ו צדיקים.

פעם אחת היה הצדיק ר' מרדכי מטשרנוביל בפסטוב, והיה חולה שוכב במיטה, ובאו כולם לקבל שלום ממנו. וכשראהו הצדיק הנ"ל נתן לו שלום, ואמר "אהא"! ודברו זה לזה ברמיזה, ויצא מאתו. ואז התחזק הקול שהוא מהצדיקים הנסתרים. ואחר-כך יצא קלא דלא פסיק שהוא

ז. היא חוואסטוב הנזכרת במכתבים הקודמים, ושם מנוחתו כבוד של הרה"ק ר' אברהם 'המלאך' בן המגיד ממעזריטש.

בית רבי

בן אדמו"ר הזקן.

ופעם אחת ישבתי בבית חותני, ונכנס הנ"ל לבקש נדבה, ונתנו לו פרוטה אחת, ואני נתתי לו 75 קאפקעס ולא רצה ליקח בשום אופן. ובקשתי ממנו, שהיות ואני פה עובר אורח, ובטח לא אראה אותו עד, ולכן יואיל לקחת ממני 75 קאפקעס. ואחרי רוב בקשות לקח ממני. והלכתי ללוותו, ואמר לי תורה על ד' רגלי המרכבה. ובאמצע פסק ואמר "גענוג" [=די]. ושמעתי שאחר-כך נסע לראדאמישלע, רחוק מקיוב, ושם נפטר לעולם-הבא. ככה סיפר לי איש אחד ושמו מרדכי ליב.

וכשהייתי לאח"ז אצל אדמו"ר מוהר"ש נבג"מ סיפרתי לו, וביקש ממני כשאהיה במקומות ההם אראה לחקור הדבר. ופעם אחת הייתי בקיוב, ונסעתי על-ידי הפאצט [=מרכבת הדואר] לראדאמישלע, ונכנסתי לבית-המדרש, ושאלתי אם ישנם פה שזוכרים איש אחד ישיש ושמו ר' משה. ואמרו לי, בטח אתה שואל על בן אדמו"ר הזקן. ואמרתי מאיפה אתם יודעים שהוא בן אדמו"ר הזקן, ואמרו, הכל יודעים שהוא בן אדמו"ר הזקן.

והראו לי איש אחד זקן, וְשָׁמַשׁ שאינו זקן כל-כך, שהם ידעו אותו, וסיפרו כנ"ל שהיה הולך בבגדי לבן לבנים ונקיים, מתי היה מכבס אותם אין יודעים. לא היה מתפלל בבית-הכנסת, רק שמע קדושה וברכו. קריאת-התורה לא היה שומע, כי חשש פן יתנו לו עליה ויצטרך להגיד שם אביו. וכשהיו שואלים אותו למשפחתו היה שותק, ולפעמים היה בקפידא ואמר איזה תועלת יהיה לכם אם תדעו. לשינה עשה את כל הנ"ל בשתי קורות בעליית בית-המדרש. שערותיו היו לבנות מזיקנה, ניכר שהיה מראה געל [=צהוב] בילדותו. ואצבעות ידיו היו ארוכים. וקודם פטירתו שאלו ממנו מאיזה מקום הוא, להודיע למשפחתו, ואמר שאין צריך, הם ידעו מעצמם, ונפטר אחר-כך. והראו לי קברו, וכתבו שם הרבה שבחים, אך רק שמו הר' משה ולא שם אביו. זהו שמעתי בראדאמישלע.

וכשבאתי וסיפרתי לאדמו"ר מוהר"ש, אמר לי בזה הלשון: זהו האמת כן, כפי שהוא יודע סימני הגוף שלו. וגם יש לו ביכעל [=כרך מאמרי חסידות] מהר' משה זצ"ל, ויש שם מאמר אחד מד' רגלי המרכבה כנ"ל.

ברשימת אדמו"ר מוהריי"צ (אג"ק שלו, ז, עמ' טז):

שמעתי מפי הישיש [ר' נחום מרדומיסל] נכד ר"מ רפאלס מוילנא... ושם [בראדאמיסעל] היה נמצא אחד, שכל העולם קראו אותו "דער הייכער זידע" [=הסבא הגבוה"], וידעו שהוא צדיק גדול ונסתר. מקומו היה בגג בית-המדרש של חסידים הנקרא "צערנאבעלער קלויז". ובגג ההוא שם היה יושב כל הימים, קיץ וחורף.

מושבו היה על קורות האוחזים את הגג כזה ... א – על הקורה העגולה העוברת מכותל לכותל היה יושב, ורגליו תלויים באויר, והיה קושר את עצמו, את גופו, אל הקורות (ד"ה – שהם ההולכים בשיפוע) למען שלא יפול. והיה אוחז את הספר בידו ולומד. ב – הם שני חלונות קטנות שהיו בגג, שעושים בבנינים למען שיגיע לשם מעט אור, ולעומת החלונות הקטנים האלו היה מושבו. ו – מתחת הקורה העגולה שעליה היה יושב כנ"ל, למטה על הרצפה היה תבן וסדין בד פשוט מתוח על התבן, ושם היה ישן. ובעת השינה היה קושר רגלו השמאלית אל הקורה א – שעליה היה יושב כל היום.

קומתו היתה גבוהה מאד, ועצמותיו רחבים, ולא היה עליהם בשר כלל, כי אם עור ועצמות.

אדמו"ר הזקן

מראה פניו אדומות וצהובות, זקנו ארוכה, מעט שערות לבנות ומעט צהובות. אך לא היה אפשר לידע בטוב אם היתה רחבה אם לאו, כי הכובע שהיה נושא על ראשו היתה שחורה וגבוהה, ושני אזנים ירדו משני הצדדים, והיה קושרם מתחת סנטרו כזה ... והיו אזניו חפויים ומכוסים. וזה היה בקיץ ובחורף.

בגדיו; היה נושא בגד קצר עד לאחר הארכובות (ביזו דיא קני [=עד הברכים]), והיה הבגד על ואבע [?], המכנסים של בד לבן, הכתונת מבד לבן ופשוט, ועל רגליו היו נעלים עשויים מקרשים דקים (דינע ברעטלעך), ובהם היה עובר שרוך נעל עור שהיה קושרו למעלה מקרסוליו. וזה עשה בעצמו. והטלית קטן היה ארוך יותר הרבה, והיה יוצא מחוץ להבגד. וכן היה הילוכו בקיץ ובחורף. מאכלו היה סוחארקעס עם סופ האבערנעם" [?] בשבת ובחול, פעם אחת ביום, אך בחול היו הסוחארקעס מקמח דגן, ובשבת מקמח חיטים. ויום ו' ערב ש"ק לא היה אוכל מאומה ולא היה שותה מאומה, כי אם מה שהיה אוכל פעם אחד במעת-לעת.

בכל שבוע היה הולך שתי פעמים לקבל נדבות, ביום שני וחמישי, והיה הסכום נדבה שקיבל לא יותר מחצי קאפקע (גראשין), ויותר לא היה לוקח. וכסף זה לא היה לצרכו, כי לא היה צריך לו מאומה, כי אוכל היה אצל ר' זלמן בן ר' מאיר מווילנא (אביו [חותנו?]) של ישיש זה), ורק היה קונה עצים ועופות עבור יולדות עניות. והיה קונה בעצמו העצים והעופות מהשוק, והיה נושאם בעצמו אל היולדות, ולפעמים היה שולחו על-ידי הישיש הנ"ל.

בחורף היה יושב תמיד בראדאמיסעל בג בית-הכנסת הנ"ל, ובקיץ היה הולך לעיירות הקרובות. ושלוש עיירות היו לו שהיה הולך בהם: אוורוטש, צערנאביל, מאזיר. ובעת הילוכו היה לוקח אתו את השק שלו, שבו היו הכתבים שלו וספרים, והיה משאו בערך חמישה פוד [=כ-28 קילוגרם] ויותר, והיה קושרו מאחוריו. והיה הולך במהירות, כי היה גיבור גדול. ובידו היה מקל עב וחזק. זמן הילוכו היה מחג השבועות עד ראש-השנה, ובחודש אלול בסופו היה בא חזרה לראדאמיסעל. ולא ידע שום איש מי הוא, אך קראו אותו "דער הייכער זיידע".

אך אנ"ש חסידי רבינו הגדול זי"ע ידעו כי האיש הזה הוא בן אדונם רבינו הגדול ר' משה ז"ל, הבן הצעיר של רבינו הגדול. ובאשר היה אוכל אצלם (כנ"ל), ניכר שהיו המשפחה הזאת קרובים ללב. ובחן את הישיש הנ"ל בלימוד הגמרא ותוספות במסכת כתובות.

תפילין היה מניח שני זוגות כאחד כמנהג הספרדים. לתורה לא עלה מעולם, רק פעם אחד, ביום-כיפור האחרון שלו, היינו בשנת תרט"ו (כמדומה לו), שעלה לתורה. כי בעת הסתלקותו – והיה זה בפרשת אחרי מות, כן זוכר ברור – אמרו אז וסיפרו כי מזה הטעם עלה לתורה ביום-כיפור, שהיא זאת הפרשה. בפסח היה אוכל רק שני הלילות הזיתים, ושאר הימים היה אוכל תפוחי אדמה, לא יותר. ובש"ק ובפסח ויום-טוב היה אוכל אצל ר"י הנ"ל [ר' יצחק, דודו של המספר], בעת שחי אבי הישיש היה אוכל אצלו, וגם לאחר פטירתו אכל ארבע שנים, ואחר-כך לקחו ר"י הנ"ל אליו. וכשהיה בא לאכול היה קושר רגלו השמאלית אל רגל השולחן, והיו מביאים לו מים לשם והיה נוטל את ידיו, ואוכל הסוחארקעס שלו, לא יותר כנ"ל.

פעם אחד אמר לו הישיש: זיידע, שבת און יום-טוב איז דאך א מצוה צוא עסין בשר [=סבא, בשבת וביום-טוב הרי זו מצוה לאכול בשר]!! השיבו: קיין חיוב איז דאך דאס ניט. בכלל, דיא מצוות וואס זאיינען תלוי באכילה ושתיה, איז נישקשה אז מיא איז אין זיאי ממעט [=הרי אין זה חיוב. בכלל, מצוות התלויות באכילה ושתיה, אין זה נורא אם ממעטים בהן].

ח. צנימים עם מרק גריסי שיבולת-שועל.

בית רבי

דיבורו היה בנחת ובקול נמוך ביותר. לעולם היה בסבר פנים יפות, אך פניו איזומות ביותר, והיה פחדו נופל על כל אדם.

על גופו היה חגור בחבל דק (שְפִיגַאט) מתחת זרועות ידיו עד התחלת השוקיים, רחוק כריכה מכריכה כמלוא כריכה, והיה זה מהודק בעצמותיו מאד. ובבואו למרחץ היה קושר את הכריכות האלו, והיה גופו כמו מחגורה. ובבואו למרחץ לא היה שום אדם יכול להיות שם, מפני תוקף החום שהיה מעלה [=היינו שהיה מרבה במים רותחים], והיה אי אפשר בכח אנושי לשכוב גם על הרצפה. והוא היה עושה הכל בעצמו. והיה עולה על המעלה היותר ראשונה למעלה, והיה שוכב שם בחום.

הישיש הנ"ל מספר, כי הוא הכירו בערך חמש־עשרה שנה, ומעולם לא חלף מבגדיו מאומה, אפילו הכתונת שלו. ומעולם לא סיפר את שערו, ולא היו גדולים כל־כך, בדרך־כלל ממוצעים. וסיפרו הזקנים, שבערך שלושים שנה היה שם [היינו משנת תקפ"ה לערך], ובבגדים האלו בא לשם.

קודם הסתלקותו היה ימים אחדים חולה, וביקש הר"י ליקחו אצלו, ולא חפץ. אך סמוך לבית־המדרש הנ"ל היה יושב אחד מחסידי מְקָרוֹב, שמו ר' יצחק, והלך אליו (והיה נכבד בעיר וראש בחברה קדישא). וקודם הסתלקותו ביקש שיתנו לו מקום בין שכנים טובים, ועל־ידי השתדלות הניחו אותו בתוך קברי משפחת ראפפורט, ותלמידו ר"ו מזיטאמיד. ומקברו יצא אילן גדול.

בראש־השנה וביום־הכיפורים ובכל השנה היה מתפלל במקומו בגג, אך לתקיעות ו"עבודה" ולעת קריאת־התורה – גם ביום שני וחמישי – היה יורד ועומד בפתח בית־הכנסת, ואחר־כך היה הולך חזרה. זמן אכילתו היה בכל יום בשעה 4 בערך אחר תפילת מנחה.

קודם הסתלקותו קרא את ר"י (היינו דוד הישיש), ודיבר אתו יותר מחצי שעה. ובודאי ציוה לו אודות השק שלו. כאשר קרא אצלו ראש החברה קדישא [שאל] ר"י הנ"ל: אפשר יש לכבודו בני־בית וצריכים להודיע להם? אמר כי יש לו בני־בית, והם ידעו בעצמם. אחר־כך שאל אצלו איך לכתוב על המציבה, אמר לכתוב 'פה נטמן משה', ולא יותר.

מסעותיו של הר"ר משה במקומות אחרים, מתוארים במקורות נוספים, ומהם:

[א] א"ב גוטלובר, 'זכרונות מימי נעורי', (א, עמ' 151):

בימי נעורי [שלהי תקפ"ד־תקפ"ח], כשהייתי יושב בבית־המדרש בטשרניחוב [שליד ז'יטומיר] וסמוך על שולחן חותני הנגיד ר' נחמן־ליב, בעת ההיא בא גם אבי [ר' חיים] ז"ל מעירו מקונסטאנטיין־ישן לבקרני, בא יום אחד עני וחולה מדוכא ביסורים לבית־המדרש, אשר הובא שמה בעגלה רתומה לסוס אחד דל־הבשר ורע־המראה, כאשר יישלחו בעת ההיא העניים מעיר לעיר ומכפר לכפר, ויואל לשבת ימים אחדים בחדר הקטן הנספח לבית־המדרש כנהוג בערי החסידים, אשר שם יתפללו לפעמים קצת החסידים ביחידות. האיש ההוא התענה כל הימים מדי יום ביומו, ובלילה אחר תעניתו אכל רק לחם ושתה מים ולא יותר; ישן על הארץ בלי כר תחת לראשו, ולא דיבר אפילו דיבור הקל, זולתי התפילה שהתפלל בנוסח חב"ד ובתנועות הרגילות אצל זאת הכת.

אבי ז"ל הלך לראותו, ויקם ויכבד את אבי ברמיזות להדרת פניו ויפי תוארו, כי היה תואר אבי ז"ל יפה ונכבד מאד. ועל קצת שאלות, אשר ערך אבי לפניו, ענהו בכתב, והיה כתב־ידו יפה להלל ולשוננו צח ומדויק. אבל לא גילה את שמו ושם מקומו ותכלית נסיעתו בשום אופן.

אדמו"ר הזקן

אחרי ימים אחדים העמידו לו עגלה לבקשתו בכתב, והלך הלאה למסעיו. אחרי כן הקול נשמע, שזה האיש היה האיש משה בן הרב ר' זלמן. גם אבי אשר ידע את ר' זלמן העיד, שקלסתר פניו דומה לשל ר' זלמן. וברוך היודע!

[ר' חיים הנ"ל ראה את רבינו הזקן בשנת תק"ע, בקונסטאנטיין-ישן, כשרבינו חזר מטולטשין מפגישתו עם הרה"ק ר' ברוך (שם, עמ' 130)].

[ב] ר' ישעיה הורביץ, 'זכרונות שילה' (מגדל עז' עמ' רנז):

סיפר לי חברי הרה"ג הר' אהרן שו"ב ז"ל בעה"ק טבריא ת"ו, כי בנערותו למד בעה"ק צפת ת"ו בבית-המדרש אחד, שהיה לומד שם עם נערים זקן אחד, למדן גדול וחסיד מפורסם, הר' יעקב קאמניצער ז"ל. וסיפר שהוא היה בין האברכים הלומדים בבית-המדרש בעיר קאמניץ [דפודוליא], ופעם אחת בא לבית-המדרש עני אחד שהיה יושב כל היום וכל הלילה בבית-המדרש, ושקידתו על התורה ועבודת השי"ת היתה להפליא. וגם התענה הרבה תעניתים, ורק לפעמים אכל מעט ממה שְׁנָשִׁים נדיבות הביאו לפני העניים.

העני הזה היה מעוטף תמיד בטליתו על פניו, ולא היה אפשר לראות את פניו. והאברכים כשהיה קשה להם איזה ענין בתורה, נגשו אליו לבקשו שיבאר להם הענין, והוא לא היה מדבר עם שום בן-אדם, רק רמז להם שיביאו לו נייר ודיו, והיה כותב להם הביאור. ותמיד היה ביאורו מתוק מדבש, וגם כתבו היה הפלא ופלא.

ופעם אחת בעת שעמדו להציע לפניו את הענין הקשה להם, הר' יעקב הנ"ל שחה תחת טליתו לראות את פניו, ותיפול עליו אימה ופחד עד שנתחזק שלא ליפול בחלשות, כי תואר פניו האיר כשמש בצהרים. וכך שהה שם איזה חדשים, עד שנכסה מהם ולא ידעו מי הוא. אחר-כך הגיע לשם איש אחד מעיר אחת, וסיפרו לו את הפליאה הזאת, ואמר להם שגם בעירם שנתהה איזה זמן, ונודע להם כי הוא ר' משה בן אדמו"ר הזקן נ"ע.

[ד]

עוד על מעשה אמירת דא"ח בפני הרבנית פריידא לבקשת אחיה אדמו"ר האמצעי

ברשימות (כת"י) הרה"ח ר' טוביה בעלקין ע"ה:

אדמו"ר הזקן היה רגיל בשבת אחר התפילה לילך לבית בתו פריידקא, והיה אומר לפניו דרוש חסידות. ואדמו"ר האמצעי היה כל פעם מתחבא בביתה לשמוע התורה שאומר לפניו. פעם אחת ציוה לה אדמו"ר האמצעי שתבקש מאדמו"ר הזקן לאמר לה חסידות על ארבעת בגדי כהונה, וכך הווה, כאשר בא אדמו"ר הזקן לביתה בקשה ממנו שיאמר לה על ארבעת בגדי כהונה, ואמר לה, רק על האבנט לא אמר לה, כי היא הסתפקה בראשונים. אדמו"ר האמצעי הרגיש כי עוד מעט ואביו ילך לביתו, פשט את האבנט ממנו, וזרק הקצה לרגלי אחותו, למען תראה ותזכור ותבקש גם על האבנט. וכן היה, כאשר ראתה את קצה האבנט צעקה אל אביה:

בית רבי

"עוד לא אמרת לי על האבנט!"

– "כנראה אחיך דוב מתחבא תחת מטתך ושומע התורה – אמר אביה – צא בעריל מכאן! לא אומר עוד תורה!"

וב'מגדל עז' (עמ' קפה) מסופר בשינויים ונוסף סיום למעשה:

הרבנית פריידקא – בת רבינו הזקן – שכבה פעם חולה בביתה, ובקש ממנה אדמו"ר האמצעי שכשיבא אביהם לבקרה תבקשנו שיאמר דא"ח בביאור שמונת בגדי כה"ג. רבינו נעתר לבקשתה וביאר בעמקות ובאריכות ההסבר, אך את ענין האבנט לא הסביר. רבינו (שהתחבא בחדר אחר) השתוקק לשמוע שלימות הענין וזרק על אחותו את אבנטו למען הזכירה לשאול מרבינו אותו ענין.

אדמו"ר הזקן הבחין בכך, ומיד אמר "דאס איז בערל'ס ארבעט!" (זה מעשה ידיו של בערל!) וקנסו שלא ישמע את דרושי החסידות ביום השבת.

רבינו נפל למשכב ברוב צערו, אך אדמו"ר הזקן לא הלך לבקרו. מצבו הלך והחמיר אולם אביו עדיין אינו מבקרו. עד שנחלש כל כך שלא היה מסוגל להרים עצמו מהמטה ורק אז נכנס אליו אדמו"ר הזקן ומיד אמר רבינו בשארית כחותיו "טעטע, זאג חסידות". הרבי נענה לו ופתח בדא"ח, ומיד חל שיפור במצבו של החולה עד שלקראת סוף הדרוש כבר היה בריא אולם.

[ה]

אודות נסיעתו של הר"ר נח לא"י,

והמעשים הנוראים הכרוכים בזה

ב'עדן ציון' (עמ' קסא. וראה לעיל עמ' 000 הע' 00) מסופר מעשה הנסיעה והפטירה בכמה שינויים:

זקנינו הר"ר נח אלטשולער הנזכר, היה חד מהחבריא קדישא של כ"ק מרן הרה"ק הר"ר מנחם מענדל מוויטעבסק זצ"ל (כמדומה לי ששמעתי אשר זה הוא הר"ר נח המובא בס' הקדוש 'תולדות יעקב יוסף' זצ"ל).^ט ולאחר איזה שנים שנסע רבו הרמ"מ לאה"ק תובב"א, נסע גם הוא לשם, ובנסיעתו על הספינה חלה חולי גדול ר"ל ונטה למות. ובידעו מהחוק שהיה אז להשליך את המת מהספינה לתוך הים, קרא אליו את רב החובל ובקשו שלאחר פטירתו (כן שמעתי את המעשה מאדוני אבי ז"ל, ששמע משאריו כ"ק האדמו"רים נכדי ה'צמח צדק' נ"ע, ולא כמ"ש בספר 'בית רבי' בקצת שינויים ובקיצור) יקחוהו כך כמו שהוא מוכתר בטלית ותפילין, ויקשרוהו לדף אחד ויטילוהו בים. ובהכירו בו כי איש אלקים קדוש הוא, קיימו את בקשתו, וגם בחיקו הונח כתב שמו ושם עירו ומטרת מקום נסיעתו.

ט. ר' נח" מוזכר בתולדות יעקב יוסף פ' וישב ופ' ויחי, וב'צפנת פענח' פ' שמות ופ' בשלח, ברובם בתואר 'המנוח' [ה'תולדות' נדפס לראשונה בתק"מ], ופעם אחת נזכר שהוא מרשקוב.

אדמו"ר הזקן

אז בעת ההיא, כשישב רבו הקדוש הרמ"מ נ"ע בעה"ק טבריא ת"ו, פעם אחת בליל מוצאי ש"ק אחר הבדלה, קרא לשנים אנשים מהחבריא שלו, ואמר להם שיסעו לעה"ק חיפא ת"ו שהיא על חוף הים, ויחכו שם לצאת לקראת אורח הגון וחשוב, חד מחברייא שלהם, שהוא מיועד לבוא בקרב הימים לשם מחו"ל. כמובן שקיימו את פקודתו ונסעו לשם, והמתינו בשם איזה ימים, עד שהגיעה לשם ספינה מחו"ל, אבל באותה הספינה לא בא שום אדם ממדינתו. אולם תלמידי ושלוחי מרן הרמ"מ זצ"ל ידעו בגודל מדרגת רבם הקדוש, כי תפארת ישראל לא ישקר ולא יכזב, ואמונתם היתה חזקה כי בודאי בקרב הימים יתקיים חזון רבם הגדול, ונתעכבו בשם לשמור את הדבר. וכן היה, שאחר איזה ימים, פתאום נשמע קול המולה בעיר שרואים איש אחד מוכתר בטלית ותפילין קשור בדף צף על שפת הים. וכל אנשי העיר רצו בבהלה לראות את המחזה הנפלא, והאנשים האלה שלוחי אדמו"ר הרמ"מ נ"ע, הכירו את חבירם האורח הנכבד, ובכבוד גדול הובא לבית הקברות שם בחיפא ת"ו, ושם מנוחתו כבוד (ומ"ש בספר 'בית רבי' שהובילוהו לעה"ק טבריא ת"ו, זה טעות דמוכח וכו', וכן מקובל אצלנו שמנוחתו כבוד בבית החיים בחיפא ת"ו). (ר' נח מחסידי הרה"ק ר"מ מוויטעבסק הנפטר על הספינה, מוזכר ב'חיי מוהר"ן' מבעל ה'ליקוטי מוהר"ן' שתי פעמים, עיי"ש [ראה להלן]).

וב'לקוטי רשימות ומעשיות' (אות לה, עמ' 25):

זקיננו של ה'צמח צדק' נ"ע, אביו של ר' שלום שכנא, היה שמו ר' נח, והוא היה מחסידי הר"ר מנחם מענדל מהורודוק נ"ע. והיה מקושר אליו מאוד, עד שלא היה עושה שום דבר קטן או גדול טרם ששאל את פי קדשו של הרמ"מ נ"ע. וכאשר רמ"מ נסע לאה"ק היה הוא גם-כן מהנוסעים עמו.

פעם אחת שלחו רמ"מ נ"ע לחו"ל עבור מעות, ובנסיעתו בחזרה טבע בים. והיה זה ביום ו' ערב ש"ק, ובמוצאי ש"ק הזה כאשר ישב רמ"מ עם החסידים בסעודת מלוה מלכה, שאל רמ"מ נ"ע את החסידים המסובים: "הידעתם את ר' נח" הנ"ל, והשיבו: "כן, ידענו, ועתה הוא בחו"ל". ענה להם רמ"מ: "לא, הוא טבע בים בנסיעתו, ועתה הוא כאן, כי בא לשאול אצלי עצה; כי כאשר עלה לשמים בערב ש"ק, עד עתה מוצאי ש"ק לא דרשו ממנו כלום, ועתה בקשו ממנו דין וחשבון, ויצא הפסק-דין שלו או שתי שעות גיהנום או גלגול, ואמר שבחיי לא עשה שום דבר טרם ששאל את פי, ומצאו בספרן של צדיקים שאמת נכון הדבר, והרשו לו לשאול גם על זה עצה ממני". אחר-כך נשען רמ"מ על השולחן על ידו, והרים ראשו ואמר: "גיהנום! גיהנום!" ושמעו כולם צעקה "אי רבי!" והמקום ההוא נמצא מחורך.

ומהמעשה הזה ידע אדמו"ר הזקן, ולכן רצה מאוד להתחתן עמו, ולקח את הרב ר' שלום שכנא לחתן בתו, וזכו לבן קדוש ה'צמח צדק' נ"ע.

[וב'שמועות וסיפורים' (א, עמ' קסז, בשם הרה"ח ר' שמואל לוויטין), שאחר פטירתו של הר"ר נח קיבל רבינו מכתב מהרה"ק ר' מענדל מוויטבסק, שהיות והרה"צ ר' נח הותיר אחריו יתומים, בן בשם ר' שלום שכנא ובת בשם מאטליע, שישגיח עליהם ויתעניין בהם. והנה את ר' שלום שכנא לקח לחתן עבור בתו וכו', ואת הבת מרת מאטליע שידך לבנו של המגיד מליובאוויץ וכו'].

בית רבי

הרה"ח ר' ישראל לוינ' ע"ה מנעוול היה מספר פרטים נוספים אודות הנעשה עם הר"ר נח משעת פטירתו ואילך (שמעתי מהרה"ח ר' דובער שייקביץ שי', ופרסמתי לראשונה במאמרי "בנם של קדושים", 'די אידישע היים', גל' 78, עמ' יג):

עם יציאת נשמתו של הר"ר נח ראה והנה הוא מהלך במדבר, גרונו ניחר מצמא, סופו של המדבר אינו נראה, והוא ממשיך ומהלך בשארית כחותיו. לפתע הבחין במקום ישוב, והבית הראשון שאליו הגיע היה בית ממכר משקאות. בעל-הבית הסכים להאכילו ולהשקותו, אך רק בתנאי שישאר עמו ויסייע לו בעבודתו. נאות לו הר"ר נח ועבד עמו עד רדת החשיכה, ואז נזכר לפתע כי טרם התפלל מנחה! בלית ברירה חשב כי בתפילת מעריב יתפלל פעמיים שמונה-עשרה, אך אודות תפילת הלילה נזכר רק כשהאיר היום!

ככה נמשכו הדברים מדי יום ביומו; לעת ערב נזכר כי שכח להתפלל שחרית, בלילה נזכר כי שכח את תפילת המנחה, ובהאיר היום זכר את תפילת הערב. עד שראה שאי-אפשר לו להמשיך בצורה שכזו, עליו לנסוע לרבי ולספר לו את כל המוצאות אותו. אבל גם החלטתו זו נשכחה ממנו כעבור שעה קלה...

חלפו ימים ושבעות, עד כי פעם אחת פרצה זעקה מלבנו: "רבוננו-של-עולם! היכן אני נמצא?!" וברגע זה נעלם הכל, והוא מצא את עצמו עומד לפני בית-דין של מעלה...

..ועתה עומדת לפני ר' נח החלטה קשה: לבחור לו שעתיים של גיהנום, או לרדת שוב לעולמנו השפל – ממשיך הרה"ק ר' מענדל ומספר – אך מה עושה חסיד במקרה שכזה? מה שהוא עשה כל ימיו! וכך טען ר' נח לפני הבית-דין של מעלה שכל ימיו לא עשה קטנה או גדולה ללא נטילת עצה מרבו, וגם עתה מבקש הוא שיניחו אותו לשאול את הרבי, וכל אשר יורהו הרבי אותו ישמור לעשות.

נתרעמו הדיינים לשמע בקשה זו, שהרי הם בעלי-הבית שם ולא אנשים מהעולם-זהה! אך אחר שחקרו ודרשו מצאו שאכן אמת נכון הדבר, ור' נח לא עשה מעולם דבר ללא שאילת פי רבו, לפיכך הניחו לו לרדת ולשאול את הר"ר מענדל.

"וסבור אני כי עליו לקבל על עצמו שעתיים גיהנום, ושם הרי אנו בעלי-הבית" סיים הר"ר מענדל את דבריו. ואחר שנשען על ידיו במשך כמה רגעים, הרים הרבי את ראשו וקרא: "גיהנום! גיהנום!" וכל הנוכחים שמעו לפתע צעקה "אי רבי!", ובאפם עלה ריח של חריכה...

ב'חיי מוהר"ן' חלק שני ('שבחי מוהר"ן', גדולת השגתו, אות סט):

אמר [מוהר"ן מברסלב], הצדיק האמיתי יכול לעשות טובה גדולה להאדם גם אחר פטירתו לעולם-הבא כו', על-כן העיקר ליקח זאת בדעתו לבלי להניח עצמו לפתות ולהסית אותו שם, רק יעמוד על דעתו שם בחוזה, לילך דייקא להצדיק האמת, ואז בוודאי יניחוהו. ושמעתי שאמר, גם שם צריכין חיזוק אמונה בהצדיק. וסיפר מעשה על זה, מה שאירע בארץ-ישראל אצל הצדיק ר' מענדיל מוויטפסק עם אחד מאנשיו שמו ר' נח שנפטר על הספינה וכו'.

וב'חיי מוהר"ן' חלק ראשון (סיפורים חדשים, אות כא): ופעם אחת אמר שהאדם צריך להתחזק בהאמונה בהצדיק האמת בהתחזקות גדול, עד שיהיה חזק כל כך שאפילו אחר מיתתו יהיה

י. ב'חיי מוהר"ן' המנוקד, הבא להלן הוא בסי' קא, שט.

אדמו"ר הזקן

חזק באמונה ולא יוכלו להטעותו שם בשום אופן כו'. וסיפר שהיה בארץ-ישראל איש אחד מאנשי דייסין שנסע יחד לארץ-ישראל עם הצדיק הקדוש המפורסם מו"ה מנחם מענדל זצ"ל מוויטפסק כו', והסכימו שם בא"י לשלוח אותו לחוץ לארץ בשביל להביא מעות א"י כנהוג, ובדרך הילוכו על הים נפטר לעולמו זה האיש השליח הנ"ל שהיה מקורב להצדיק מוהר"מ הנ"ל. ובארץ-ישראל לא ידעו עדיין כלל.

ואחר פטירתו נדמה לו כאילו הולך ונוסע ללייפסק עם אנשים שלו כאשר היה נוהג בחייו (כי היה סוחר גדול והיה נוסע ללייפסק בחייו), ונדמה לו גם עתה כאילו הוא נוסע לשם עם הנאמן שלו והבעל-עגלה כדרכו תמיד. בדרך נסיעתו התחיל להתגעגע ולהשתוקק מאוד ליסע לרבו מוהר"מ הנ"ל לקבל פניו הקדושים, ומרוב תשוקתו היה חפץ להפקיר הכל ולשוב מאמצע הדרך למקום רבו הנ"ל. והתחיל לדבר זאת לאנשיו שנסעו עמו שהוא משתוקק לזה, והתחילו לשחוק ממנו ולדחותו מזה, כי איך יעלה על הדעת לסתור משא-ומתן כזה וכו', וע"י זה מנעוהו מזה. אחר-כך חזר ונתלהב בהשתוקקות נמרץ ליסע לרבו, וחזר ואמר לאנשיו שהוא חפץ בזה, וחזרו למנועו ולדחותו בדבריהם וכו', ושמע לדבריהם גם בפעם הזאת ונמנע מזה. אחר-כך חזר ונתעורר בהתעוררות רב וגדול מאוד, ואמר שאינו שומע כלל שום דבר, כי הוא רוצה דייקא מאוד לנסוע לרבו ולהפקיר הכל בשביל זה. וכל מה שאנשיו מנעו אותו בדברים וטענות ואמתלאות כו' לא שמע לדבריהם כלל, והיה חזק בדעתו לנסוע דייקא תיכף ומיד לרבו, וציוה עליהם שיחזרו פניהם מדרכיהם כדי ליסע עמו למקום רבו. וכשראו שאין יכולים למנועו בדברים וטענות, עמדו ומרדו בו, ואמרו שאינם רוצים לציית אותו בדבר זר כזה. וגער עליהם שיעשו כרצונו דייקא, והם לא רצו לשומעו. והתחיל לכעוס עליהם מאוד על שאינם רוצים לציית אותו, כי הוא הבעל-הבית שלהם ומחוייבים לשמוע לו ככל אשר יאמר.

בתוך כך הודיעו לו האמת שהוא כבר מת, וְשָׁפַל אלו שנוסעין עמו הם מלאכי חבלה, שהם מוליכין אותו ומטעין אותו בדרך הזה. ענה ואמר, עתה בוודאי אני חפץ דייקא שתוליכו אותי מיד לרבי הצדיק הנ"ל! ענו הם ואמרו, עתה בוודאי אין אנו מרוצים לזה להוליך אותך אליו! והיו מתעצמים בדין זה, הוא רצה שיוליכו אותו לרבו, והם לא רצו. עד שהביאו את המשפט לפני הבית-דין של מעלה, ופסקו שהדין עמו שצריכים לעשות רצונו להוליכו מיד לרבו. וכן היה, שתיכף ומיד הוליכו אותו לרבו הצדיק מוהר"מ הנ"ל (שהיה עדיין בחיים אז בארץ-ישראל) והביאוהו לביתו.

וכשנכנס לבית הצדיק מוהר"מ הנ"ל נכנס עמו אחד מהמחבלים, ונפחד הצדיק ונשאר חלשות, ועוררו אותו. ואחר-כך ישב הצדיק ועסק בתיקונו בערך שמונה ימים, עד שתיקנו. והודיע אז הצדיק הנ"ל לבני א"י שנפטר השליח הנ"ל, כי לא ידעו עדיין מזה כלל, וסיפר להם כל המעשה הזאת (וזה היה מוכרח להם מאוד לידע מפטירתו, כדי לידע איך להתנהג בעסקי א"י בענין השליחות לחוץ-לארץ).

וסיפר רבינו ז"ל המעשה, למען דעת עד כמה צריכין להתחזק עצמו בהתקרבות להצדיק גם שם אחר פטירתו. והעיקר תלוי בזה העולם, שמי שהוא חזק בזה העולם באמונה בהתחזקות האמיתית, יזכה גם שם לזה. כי כפום מה דאתדבק בר נש בהאי עלמא, כן הוא בעלמא דאתי, ואז בוודאי לא יוכל למנוע אותו שום מונע מלילך להצדיק גם משם.

בית רבי

בפתיחה לספרו 'אסיפת זקנים' (מסכת ר"ה), כותב ר' נתן צבי הירש פעסיס אב"ד מאנקביד:

פעם אחת קרא הרב מלאדי ז"ל לנכדו בעל ה'צמח צדק' ז"ל, ואמר לו: תן משקה להחסידיים, כי עתה פטרו לאביך מגיהנום. כי היה נוסע בספינה לארץ-ישראל עם מעות להק' ר"מ מוויטעפסק ז"ל, וכשראה שעומד סמוך למות ביקש משר הספינה שלא יקחו מעותיו, כי המעות של אדם גדול, רק יקשרוהו לדף. ונפטר למחר, ועשו כן, והניחוהו בעריבה קטנה וקשרו עליו המעות, והעריבה שטה לנמל יפו. וכשראו יהודים הכירוהו, כי בכל שנה נסע, וקברוהו בכבוד, והמעות שלחו לטבריא לר"מ ז"ל הנ"ל. ושוטרים שלמעלה הוליכוהו לדין, כי אין צדיק בארץ גו', וצעק: יש לי רב בעולם-הזה! והוליכוהו לרבו ר"מ ז"ל, ופסק שעה ומחצה גיהנום. ועתה פטרוהו לגן-עדן, ואמרת לך.

[והשיבושים שבנוסח זה רבים הם; המדובר בר' נח זקינו של ה'צמח צדק', ולא באביו, והצ"צ כמובן שעדיין לא נולד באותה שעה, שאז היה עדיין הרה"ק ר' מענדל בחיים חיותו בעולם-הזה (כמפורש גם בנוסח זה), והצ"צ הרי נולד אחר הסתלקותו ונקרא בשמו].

[ו]

אודות נישואיו של

הרה"ח ר' שלום שכנא בזיווג ראשון ושני

מועתק בזה קטע מרשימותיו של הרה"ג מוהר"ר שמואל הָלֶר (מתצלום כתה"י שבס' 'הרב המנהיג והרופא', עמ' 303):

הרב הצדיק הקדוש מו"ה אהרן מקארלין זצוק"ל. שתי בנותיו: הגדולה שמה שרה, והקטנה רבקה. שרה הנזכרת, אשת הצדיק ר' מאטלי מטשארנאביל זללה"ה. האשה רבקה הנזכרת, נשאת מקודם להה"צ ר' שלום שכנא, וילדה שתי בנות: אחת שמה אסתר הדס (אמו של ר' אשר), והשנייה דבורה (אשת ר' חייקל מקארלין בן ר' משה בער שנפטר באה"ק).

ר' משה בער הנזכר, הוא בנו של הצדיק ר' ארלי שטימער [=שותק"] מזעלחוב. אמו של ר' חייקל הנזכר, היתה בת הרב הצדיק ר' משה מקאברין, אחיו של הרב הצדיק ר' אהרן מקארלין הראשון.

הה"צ ר' שלום שכנא הנזכר, אחר פטירת זוגתו רבקה הנזכרת, לקח לאשה בת הגאון הצדיק מהר"ז חב"ד זצ"ל, וילדה את הה"צ ר' מענדל מליבאוויטש זצוק"ל, ועוד בן אחד שמו הה"צ ר' ליב זצ"ל.

ע"כ מרשימתו של הגר"ש הָלֶר.

ובאשר לנישואיו של הר"ר שלום שכנא עם בתו של רבינו הזקן, הדיעה המקובלת היא שהיה זה זיווגו הראשון, ואת מרת רבקה לקח בזיווג השני. כ"כ כן לא שמענו שהיה לו ל'צמח צדק' אח בשם

יא. אם נאמר שאת מרת רבקה נשא בזיווג ראשון, נצטרך לדחוס בין השנים תקמ"ר-תקמ"ט לערך, את חתונתה, הולדת שתי בנותיה, פטירתה, נישואיו השניים של הר"ר שלום שכנא ולידת ה'צמח צדק' - וזה דוחק (כך, ויותר

אדמו"ר הזקן

ר' ליב, אלא רק דוד ובן בשם זה.

[להלן מסורת חסידי קרלין אודות השידוך של הר"ר שלום שכנא (בזו"ש) עם בתו של הרה"ק רבי אהרן הגדול מקרלין, מרת רבקה - כפי שמסר הרב אברהם אביש שור למהדיר, ולאחר מכן נכללו במאמרו בקובץ 'בית אהרן וישראל', קסב, עמ' קלח ואילך, ומשמם בס' 'כתבים' עמ' 471-472].
במסורת חסידי קרלין מסופר (כתבי הר"ר מאיר ברנשטיין, מפי הר"ר חיים מענדיל. 'פרי ישע אהרן' עמ' מ, מפי הרח"א לדרמאן. ובספר 'ברכת אהרן' להר"ר אהרן הויזמן, עמ' ג):

הרה"צ ר' שלום שכנא ז"ל אביו של הרה"ק בעל הצמח צדק, לאחר שנתאלמן מזוגתו הראשונה, היא בת הרה"ק בעל התניא, כשהציעו לו שיקח לאשה את בתו של רבינו הגדול, וכשנודע הדבר להרב בעל התניא, אמר אליו: עם בתו של ר' אהרן! זיין גרויסקייט קענען מיר נישט זאגן, ניט מיר קענען ניט, נאר מיר האבין מורא צוא זאגן, נאר איין זאך וועלין מיר דיר יא זאגן, [את גודל קדושתו אי אפשר לתאר, לא שאין אנו יכולים לומר, אלא יש לנו פחד מלומר, אך דבר אחד אומר] לו יצוייר שיש לאדם אלף אלפי עיירות ביבשה, ואלף אלפי ספינות בים טעונות באבנים טובות ומרגליות, ואם יבואו ויגידו לו שבין לילה נאבד לו כרגע, הרי הי' לזה השתוממות כשעה חדא, כך הי' לו לר' אהרן הגדול השתוממות פאר דעם באשעפער (בפני בורא עולם) בכל שעה ורגע בכל יום, אויסער (חוץ) בקריאת שמע ותפילה.

ובס' 'דברי אהרן' לר' אהרן הויזמן (עמ' רמג) נראה כי אצל שניהם היה זה זיווג שני:

בתו השני' של הרה"צ ר' אהרן הגדול מרת רבקה המכונה ריבלא, נשאת בזו"ש להר"ר שלום שכנא ב"ר נח, שהי' מקודם חתן הרב בעל התניא, (הוא אבי הרב בעל הצמח צדק).

[ז]

אודות חיוב לימוד הספר 'ראשית חכמה'

בכת"י 3-2 (ובכת"י 1 בשינויים):

כ"ק אדמו"ר [מקאפוסט] שליט"א סיפר, שהתחלת לימודו בד"ח היה ביום מלאות לו שתיים-עשרה שנה, שביום זה התחיל אביו הקדוש ללמוד עמו ב'תניא' פרק ט' וי"ד. וכשהגיע לענין בני עליה שעבודתם לצורך גבוה כברא דרחים לאבוי יתיר מגרמי' כו', נתפעל מאוד מענין עבודה כזו, עד שהיה מבולבל מאוד ערך שתי שעות אחר זה.

אחר-כך התחיל לשבח ענין לימוד החסידות, ואמר שלימוד החסידות שהוא בענינים שלמעלה משכל המושג, מרים את האדם מאוד ומזככו עד שנעשה אדם אחר לגמרי כו'. אך לזה צריך גם לימוד ספרי מוסר. ואמר שד"ח נמשלים לאבנים טובות ומרגליות יקרים, וספרי מוסר נמשלים לאבנים פשוטים (כי שם הוא מוסר פשוט), והם היסוד לד"ח, כי היסוד צריך לעשות מדברים פשוטים. והיסוד מחזיק את כל הבנין, ועל-כן ללימוד ד"ח צריך גם ספרי מוסר תחילה. וזה

מזה, כתב לי הרה"ח ר' שלום דובער לויין שי' [וכן מסורת חסידי קרלין כדלהלן].

בית רבי

שכתוב בזוהר מאן דנטל יסודא נטל כולא כו'. וכשנדפס ספר ה'תניא' בשנת תקנ"ו ציוה אדמו"ר הזקן נ"ע, שכל מי שלא ילמוד ספר 'ראשית חכמה' לא ילמוד את ה'תניא'. וגם סיפר שאדמו"ר [ה'צמח צדק'] נ"ע היתה לו קביעות ללמוד בכל יום ספר 'חובת הלבבות' וספר 'ראשית חכמה' שעה גדולה כו'.³

ופעם אחת נכנס אחד מאנ"ש לכ"ק שליט"א, ובדברו שאל ממנו מפני מה מלפנים כשהיו נוסעים לרבותינו היו באים משם כאדם אחר ממש, ועתה נוסעים ושומעים ד"ח הרבה מאוד ואין שום תועלת כו'. והשיב לו, שבוודאי תועלת יש גם עתה, רק שאז היו מרגישים את התועלת ועתה אין מרגישים אותה כו'. ואמר אשר כל החסרון עתה הוא, מחמת שאין לומדים ספרי מוסר כו'. והפליג מאוד בקדושת הספר 'ראשית חכמה', ואמר שחיבר את הספר נגד שם הוי', כי שער הראשון שער היראה הוא נגד ה"א אחרונה דשם הוי', ואחר-כך שער האהבה הוא נגד וא"ו דשם הוי' (מידות), ושער השלישי הוא שער התשובה זה נגד ה"א עילאה דשם הוי' בינה, כידוע שתשובה היא בבינה תשוב ה"א כו'. והשער הרביעי שער הקדושה הוא נגד יו"ד דשם הוי', כידוע שקודש הוא בחכמה כו'. ואחר-כך שער החמישי שער הענווה הוא נגד קוצו של יו"ד שזהו בכתר, כידוע שענווה היא בכתר, וכמ"ש הרה"ק המחבר בעצמו בספר 'ראשית חכמה', וכמ"ש בזוהר הק' כתר עליון אע"ג כו' אוכם הוא קדם עילת העילות כו', ונתבאר בטוב הענין בד"ח כו'. ואשרי אדם שומע לו לשקוד על דלתותיו יום יום.

[חלקים נוספים משיחות אלו ראה לעיל בפרק כא, ולהלן בחלק שני פרק ב].

יב. עוד על גדולתו וקדושתו של ה'ראשית חכמה' בקהל חסידים וקביעות לימודם בו, ראה בס' 'מגדל עז' (כפ"ח תש"מ) עמ' תכא ואילך.

בענין לימוד 'חובת הלבבות', ראה גם 'לשמע אזן' (עמ' 60. הובא במג"ע שם).

חסידים מספרים

[א]

מסעו של ר' ברוך אבי אדה"ז במרמורש

מעשה אחת מאביו של התניא, כאשר בא אל מאראמאראש, אשר מקודם בואו אל העיר סעליש, נכנס לכמה כפרים וכשנתנו לו לאכול שאל את הבעל-הבית מה פרנסתכם, ואמרו לו כי אנחנו עוסקים בעסק לעשות יי"ש. ושאל אותם כמה יי"ש טוב יוצא מן כל פערטיל, וענו לו אשר מקודם יצא שמונה האלבע [=מידת משקה, כ-850 מ"ל] יי"ש חזק ואח"כ יוצא יי"ש חלש שנקרא ווידקע. וענה להם אשר יכול להוציא כל היי"ש שיהיה חזק, וכן היה.

ובפעם אשר היה בא לאיזה כפר אחר ואכל שם, ושאל אותם מה פרנסתכם, ואמרו לו אשר יש להם כמה פרות עם חלב, ומוכרים את החלב כמה האלביס והשאר אוכלים הם. ושאל אותם כמה נותנים כל פרה, וענו לו לערך שמונה האלביס, וענה להם אשר יכולים ליתן כפל כפלים, וכן היה. ואחר-כך שאל אותם כמה סמעטינע [=שמנת] יש למעלה על הקדירה, ואמרו לו אשר שמינת מן הקדירה הוא סמעטינא, וענה להם כי יכול להיות כל הקדירה עם סמעטינא, וכן היה.

ואחר-כך בא לעיר סעליש ונעשה שם מלמד ללמוד אצל בעל-הבית אחד עם כמה ילדים, ופסק עם הבעל-הבית שלו ליתן לו חדר בפני עצמו, וגם צנצנת חלב בפעם אחת ביום וגם זעמיל [=לחמניה] בעד צל אחד בפעם אחת ביום. ואחר-כך הלך הבעל-הבית לבקש את האופה לעשות זעמיל עבורו, לכנס בתוכה בצק של שני זעמליך ותראה קטן כמו זעמיל של צל אחד, כדי להבריא אותו להיות לו יותר כח. אמנם בפעם ראשון אשר אכל את זעמיל אחת מהן ולא אכל אלא חצי שלו, ותיכף שלח אחר הבעל-הבית שלו לקרות לרופא כי הוא חולי על המאגין [=הקיבה], כי תמיד יכול לאכול כולו ועתה אלא החצי, עלי-כן תאבו בטובכם לקרות לכאן את הרופא לרפאות אותו, ובכה מאוד על זה הטובה. וכשראה ושמע בעל-הבית זה את הדיבורים שלו אשר יצאו מאתו בבכיה גדולה, אז אמר לו בשורה אשר אינם חולי ח"ו, כי שם יש שני זעמליך ואתם רגילים לאכול אלא בצק אפיה של זעמיל אחת.

ואחר-כך נעדר שם בסעליש וצוה אשר יתנו לשליחים אשר יבואו בפקודת בנו, התפילין והספרים אשר נשאר מאתו, והוא היה אביו של התניא זלה"ה. וכמדומה לי אשר שמעתי מאיש מהימן אשר הרב הצדיק ר' שמעלקע [הר"ר שמואל שמעלקא קליין אב"ד סעליש מח"ס 'צורר החיים'] צוה לקבור אותו סמוך לקבר שלו. זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

זכרון אשר: סיפורי צדיקים על צדיקי בית קאסוב-ויזניץ, מאת הר"ר אשר אנשיל הלוי אדלשטיין

נ.י. תש"מ, עמ' נט (סיפור פט)

[ב]

הר"ר אברהם שיינעס חתנו של רבינו במחיצת הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב

סיפר ר' חיים חתן ר' מאטילע בר"ז לידער, ששמע בחברון מאיש אחד בשמו ר' אפרים ירא-שמים, כן היו קוראים לו, שהיו מחזיקים אותו, ושמע ממנו איך שהוא הכיר איש אחד בשמו ר' אברהם שיינעס, דירתו הייתה בשקלאוו, לפי שהיה מחותן עם הרב מבא"ד שהוא היה יוצא מחושיו בעת התפילה באמצע התפילה שלו, והבא"ד רץ בבית-המדרש בתפילתו כידוע. כשראה אותו לר' אברהם הנ"ל, רץ אליו והחזיקו בהחוטם שלו, ורץ עמו כל משך זמן תפילתו, ור' אברהם לא זז ממנו כי היה ירא לבל יוזק, כי היה מחזיק אותו בחוזק מאוד. ואחר שגמר התפילה הורף ממנו ועזבו.

ונשאר במקום הזה – היינו בשני צדי החוטם ועל הלחיים שקרובים למקום זה, מצד זה ומצד השני – חברבורות אדומות, עד יום מותו; דהיינו שר' אפרים הנ"ל ראה אותו אחר מותו בעת טהרה שלו, והיה עומד עדיין החברבורות בפניו.

אך מהיום ההוא שהחזיק אותו הרב והלאה, פעל בו כל-כך, ער האט אים אריין גיטאן אין אריין גישיינט [=הוא פעל בו והקרין עליו], אשר אם היה מדבר עם איש אחד, יהיה מי שיהיה אף במין ואפיקורס ר"ל, אם היה מדבר עמו שתי שעות בענין אמונה ויראת ד', היה מהפך לבכו לטובה. והעמיד כמה אנשים לבעלי תשובה גמורים, כי ממש לא היה במציאות איש שידבר עמו מזה ולא ישנהו לטוב לגמרי, והיה מי שיהיה, אף שמשוקע ברע הפכו לטובה.

כתבי ר' יאשע שו"ב, עמ' קכט (אות כט)

הוספות

[1]

צאצאי מהרי"ל אחי רבינו הזקן

[א] בנו הר"ר ישעיה, נפטר 1830. אשתו מאטליע (?) ב"ר שלום,² נולדה 1771. רשומה במפקד יהודי סוראז'יאנוביצ'י בשנת 1834.

[א¹] הר"ר זאב וואלף ב"ר ישעיה, מדפיס הספר 'שארית יהודה', נולד 1810, נפטר ו' אלול תרמ"ב ומ"כ בהר הזיתים. אשתו מרת שיינא איטקא, נולדה 1806.

[א^{1.1}] הר"ר ישעי' משה, נולד 1830 בוויטבסק.

[א^{1.2}] הר"ר זלמן, נולד 1832.

[א^{1.3}] הר"ר ליב, נולד 1834 לערך בוויטבסק.

[א^{1.4}] הר"ר זעליק, נולד 1836.

[א²] הר"ר יוסף (יוסל) ב"ר ישעיה, נולד 1811. אשתו מרת תמרה ב"ר משה, נולדה 1814.

[ב] בת, אשת הר"ר מרדכי מענדל ב"ר שמואל, נולד 1800.

מלבד ששנן משפחות נוספות המתייחסות אל מהרי"ל, אך לא ידוע בבירור איך אבות המשפחה נמנים על צאצאיו, אם כחתניו או נכדיו או בעלי נכדותיו וכדו':

[ג] הר"ר יעקב מרדכי טווער,² נולד תקנ"ד במאהליב ועלה לחברון בשנת תקצ"ב.

[ג¹] בנו הר"ר שניאור זלמן, [נולד אחרי תקע"ג במאהליב], נפטר י"ד כסלו תרמ"ז ומ"כ בהר הזיתים. אבי משפחות זינגר וגרוסמן.

[ג²] בנו הר"ר שאול ברימ"ט, נולד תקפ"ג במאהליב, נפטר ער"ח חשוון תרנ"ו ומ"כ בהר הזיתים. אבי משפחת שאולזון.

א. מלבד שם בנו ונכדו המוזכרים ב'בית רבי' - נוספו פרטים לפי המופיע בארכיונים הממשלתיים של רוסיה הלבנה, המצויים באתר: www.alter-rebbe.org (השמות תורגמו מרוסית).

ב. זו השערה, שכן במסמכים נרשם השם באופן משובש שאין לו מובן: Милята Шоломовна.

ג. רוב פרטי היחס ע"פ 'תולדות חב"ד ברוסיה הצארית' עמ' יא"יב, ושם מכתבו של הר"ר ישראל גרוסמן לפיו בני הר"ר יעקב מרדכי הנ"ל הם ניני מהרי"ל. וראה 'ספר הצאצאים' עמ' 63.

בית רבי

- [ג'3] בנו הר"ר ישראל ברימ"ט, נולד תקפ"ח במאהליב, נפטר תרמ"ט.
- [ג'4] בנו הר"ר יהודה ליב ברימ"ט, נולד תקצ"ה בחברון [ונקרא ע"ש זקנו, נפטר בין תרס"ד-תרע"ט].
- [ד] הר"ר מענדל ב"ר זכריה ממאהליב ואשתו מרת גנעשע", יליד תקס"ה, עלה לאה"ק בשנת תר"ו.
- [ד'1] בנו הר"ר יונה זאב וולף מנדלזון, נולד 1826 במאהליב, נפטר כ"ז טבת תרמ"ז ומ"כ בניו יורק. אבי משפחות: מנדלזון, הרשער ובלויא.

ד. ב'ספר הצאצאים' שם, כותב שעם צאצאי המהרי"ל נמנים ענפים ממשפחת מנדלזון החב"דית בירושלים וענפים ממשפחת הרשער. על פי מסורת המשפחה היו ר' מענדל ור' יעקב מרדכי טווער גיסים, ויש אומרים שהיו חתניו של ה'שארית יהודה', אך מחמת פער השנים שמא מסתבר שהיו נכדיו או בעלי נכדותיו.

[2]

צאצאי הר"ר מרדכי פוזנער אחי רבינו הזקן

[א] בנו הר"ר שמעון^ה.

[א'1] הרב"ש.

[א'1.1] הר"ר אברהם פוזנער, נפטר א' אלול תרל"ט. בנו: הר"ר מרדכי שמעון פוזנער.
בנו: הר"ר משה ישראל פוזנער מדוברובנא.¹

[ב] בנו הר"ר משה דובער^ה.

[ב'1] הר"ר שניאור זלמן, בחאסלאוויץ.²

[ב'1.1] מרת שיינא בתיה, אשת הר"ר ישראל חאזאנאוא מחאסלאוויץ. האריכה ימים עד קרוב למאה שנה. ילדיה: (1) מרת פראדע. (2) מרת פייגא איידלע, אשת הר"ר יצחק אגאראשקין מקלימוביץ'. "פ"נ האשה הצנועה פייגא אידליא ב"ה ישראל חאזאנאוא מעיר חאסלאוויץ, נפ' ביום ו' י"ז טבת שנת ה'תש"י" (נוסח מצבתה).³ (3) פסח. (4) מרת שימע. [ב'1.2] הר"ר מרדכי (חיים) פּעוּזנער, נקרא ע"ש זקנו. אשתו מרת מאשה מאלה [ב'1.2.1] בת דודו הר"ר ברוך צדוק. שימש כשד"ר עבור תומכי תמימים, נפטר כ"ד אייר תרע"ג ומ"כ בקלימוביץ'. כאשר נכדו הר"ר מרדכי ריבקין נכנס ליחידות אצל אדמו"ר הריי"ץ בשנת תש"ח, ואמרו כי הוא נכדו של ר' מרדכי פּעוּזנער, סבב הרבי את ראשו לנגד החלון והגיב בבת צחוק "ער איז געווען א געשמאקער איד".

ילדיו: (1) מרת אסתר הדסה, אשת הר"ר שלמה חיים פלדמן, אבי משפחת פלדמן. (2) מרת שיינא באשא, אשת הר"ר יהושע זעליג הכהן ריבקין. צאצאיהם: משפחות ריבקין, קמינצקי, פלדמן. (3) מרת חנה מיכלא אשת הר"ר ישראל לוי (ר' ישראל נעוולער). צאצאיהם: משפחות לוי, פלטיאל, פלדמן, זלמנוב. (4) הר"ר שמואל פּעוּזנער. אשתו מרת אסתר הדסה בת הר"ר יצחק ומרת פייגא איידלע אגאראשקין (בת דודתו מרת בתיה [ב'1.1]). הי"ד. צאצאיהם: משפחות פּעוּזנער,⁴ גורעוויטש, אזימאוו.

ה. פרטי יחוס זה צוינו על ידי המהדיר בהערות לגוף הפרק.

ו. מלבד בגליונות 'המאסף' כנזכר לעיל, כתב בקביעות חידושי תורה בעיתון 'החבצלת' (היו"ל ע"י קרוב משפחתו ר' ישראל דוב פרומקין) בין השנים תר"נ-תרס"א, וכן בקובץ 'אור תורה' (ירושלים, תרנ"ח). נמנה בין פותרי שאלה תורנית בגליון 'האח', שנה א' 31 (כ' תמוז תרע"א), עמ' 8. בגליונות 'האח' נזכרים כמ"פ סענדער ושניאור זלמן פוזנער (או פּעוּזנער) מדוברובנא, ומסתבר שהם בניו של הר"ר משה ישראל.

ז. רוב פרטי יחוס זה ע"פ תשורה לבר מצוה בערל פּעוּזנער (אנגלית), י"ז סיון תשפ"ב, בעריכת ר' הרצל פּעוּזנער. תשורה מחתונת פּעוּזנער-רודרמן, כ"ו שבט תשע"ז, כפר חב"ד. הדברים מבוססים על מסורת המשפחה ובייחוד על מכתבי הר"ר יצחק מרדכי ב"ר שמואל פּעוּזנער לאחיו הר"ר שלום דובער.

ח. יתכן ששם אשתו היה אסתר הדסה, שכן שם זה חוזר בילדים הראשונים של צאצאיו.

ט. על תולדותיה וצאצאיה, ראה תשורה לבר מצוה פּעוּזנער, עמ' 12-13.

י. רשימת הר"ר שלום דובער מאצקין, תשורה פרץ וחנה מאצקין, ג' סיון תשס"ז, עמ' 20.

יא. בנו בכורו הר"ר יצחק מרדכי, נולד ז' כסלו תרע"ד, ונקרא על שם שני סביו (היה זה חודשים ספורים אחרי פטירת הר"ר מרדכי). אשתו בזיו"ר מרת רבקה בת דודו הר"ר ישראל לוי, בעת השואה אשתו ובנו נרצחו ע"י

בית רבי

[ב'1.3] הר"ר ברוך יעקב ריזנברג. בכדי להתחמק מן הצבא נטל את שם המשפחה של יהודי אחר בתור 'בן יחיד', והלה הסכים בתנאי שישא את בתו לאשה. היה מלמד בעיירה חסלביץ'. בת יחידה הייתה לו ושמה שפרה, בעלה היה שו"ב בעיר אנדיז'אן שבאוזבקיסטן, נפטר והותיר אותה עם שבע בנות, עלה בידה להשיא את כולן ולרוות מהן נחת. נפטרה בשנות השמונים שלה בלנינגרד בשנת תשל"ב.

[ב'2] הר"ר ברוך צדוק² ואשתו מרת רישא, בקלימוביץ'. העידו על למדנותה של מרת רישא וגודל חכמתה ופיקחותה, עד שכל המשפחה הייתה מכונה על שמה "רישעצינע".³

[ב'2.1] מרת מאשה מאלה, אשת בן דודה הר"ר מרדכי פעוונזנער [ב'1.2].

[ב'2.2] מרת חנה, אשת הר"ר שמואל דוד בלינוב מקלימוביץ', קרוב משפחה עם החסיד המפורסם רבי הירשל קלימוביץ'ער, היה מחסידי אדמו"ר ה'צמח צדק' (נפטר י"ז מנחם אב תרס"ח). ילדיהם: (1) הר"ר אברהם אשר בלינוב. אשתו מרת ביילא. הי"ד. צאצאיהם: משפחות בלינוב, גולדשמיד, פעוונזנער,⁴ צוקרניק. (2) מרת שיינא רבקה, אשת הר"ר שמואל מנחם מענדל ריבקין הי"ד. צאצאיהם: משפחות ריבקין, בריקמן.

[ב'2.3] מרת שיינא רחל, אשת הר"ר אברהם אבא בונין הי"ד. ילדיהם: (1) מרת רישא, אשת הר"ר יחיאל מיכל פיקרסקי. צאצאיהם: משפחות פיקרסקי, רובין, מרזל. (2) הר"ר אלכסנדר זיסל בונין (בן-נון). אשתו מרת צפורה. צאצאיהם: משפחות בן-נון, שוחטמן.

[ב'2.4] מרת חיה שרה אשת הר"ר משה ניסן אזימוב. ילדיהם: (1) הר"ר צבי הירש אזימוב. אשתו (בזיוו"ר⁵) מרת האדא רייזל. בנם הר"ר חיים הלל אזימוב. (2) הר"ר שלמה מנחם מענדל אזימוב. אשתו מרת רחל. (3) מרת רישא, אשת הר"ר מרדכי ציבין. צאצאיהם: משפחות ציבין, וולובסקי. (4) מרת שיינא, אשת הר"ר יחיאל יוסף ריבקין. צאצאיהם: משפחות ריבקין, רייכמן, צייטלין. (5) מרת פרידה, אשת הר"ר זושא ריבקין. (6) מרת מאשה, אשת הר"ר ברוך שיינקר.

[ג] הר"ר שמעון ליפשיץ.⁶

[ג'1] בנו הר"ר דובער, נולד תק"צ, היה רב בוועטקא וחבר ספר 'גלות עליות' על דיני מקוואות, נפטר בכסלו תרמ"ח.

[ד] הר"ר אברהם יעקב ניימרק (תרל"ט-תשכ"ב, רב בעיר פארען שבליטא, ואח"כ חבר הרבנות

הנאצים בפא'צעפ. לאחר המלחמה נשא בזיווג שני את מרת אסתר פראדקין. לא עלה בידו לצאת מרוסיה דרך לבוב ונותר מאחורי מסך הברזל כל ימיו עד לפטירתו י"ט תשרי תשמ"ו בריגא, ושם מ"כ. על תולדותיו וצאצאיו ראה תשורה לבר מצוה פעוונזנער, עמ' 16.

יב. לפרטי יחוס זה ראה גם: 'מעייני ישראל', תשורה בלינוב-גרליצקי, עמ' פג. 'ר' שלום', תשורה יואל וליבה טייטלבוים, תשע"ה, עמ' 9 ואילך.

יג. הייתה נשואה לר' ברוך צדוק בזיוו"ש שלה, והיו לה ילדים גם מזיוו"ר.

יד. בתם מרת רישא, אשת הר"ר ישראל ב"ר שמואל ב"ר מרדכי פעוונזנער [ב'1.2].

טו. אשתו בזיוו"ש מרת עלקא ב"ר יהושע העשיל לוי, נישאה לאחר פטירתו בצעירותו להר"ר מאיר שמחה חן (דברי אדמו"ר הרי"ץ אודות שידוכם - 'זכרון לבני ישראל', פרק יז). נפטרה ח' אייר תשל"ד.

טז. פרטי יחוס זה באו בגוף הספר ובהערות המהדיר.

אדמו"ר הזקן

בתל-אביב) כותב בהקדמת ספרו 'אשל אברהם' (תל-אביב תרצ"ז): אבי אמי, זקני הר"ר עקיבא פויזנר ז"ל משומייץ.. היה נין ונכד להר"ר ברוך מלאזניא אבי בעל התניא זצ"ל, וכן ב'אשל אברהם' ח"א, "פירות גנוסר" (תל-אביב תשט"ו), עמ' קו: "ודודי זקני בעל התניא זצ"ל". מסתבר שנמנה על צאצאי הר"ר מרדכי אחי רבינו, לפי האמור ב'בית רבי' שבני משפחתו שמרו על הכינוי פוזנער.

[ה] משפחת הר"ר שמעון גינצבורג (דיין באמציסטלאוו) קשורה גם היא למשפחת הר"ר מרדכי. נכדתו אשת הר"ר אלכסנדר סענדר הלוי פייגין (נכד החסיד ר"ז זעזמער). בנם הר"ר קלמן שאול פייגין.

[ו] יש המייחסים אל הר"ר מרדכי את משפחת לברטוב (ובכללם את הר"ר שאול ובנו הר"ר דובער לברטוב המכונה 'בערל קאבילאקער', נולד תרמ"ה, למד בתו"ת ליובאוויטש בשנים תרס"א-תרס"ז, מסר נפשו להפצת היהדות במוסקבה עד למאסרו בשנת תש"ז בו נפטר ז' אלול תש"ט, הי"ד. אבי משפחות: לברטוב, גורביץ), אך עד כה לא נמצאה מסורת ברורה בנושא."

יז. המקורות בנושא נלקטו במאמרו של Elliot R. Wolfson אודות Paul Philip Levertoff. ר' משה לברטוב בנו של הר"ר דובער לא הזכיר בספרו ייחוס כזה, אלא כתב שמסורת משפחתם היא שמתייחסים לרבינו הזקן עצמו (The Man Who Mocked the KGB, בעריכת דניאל גולדברג, ברוקלין 2002, עמ' 9).

ביבליוגרפיה

[פרק כד]

ביבליוגרפיה לספר 'בית רבי'

גְלוּת עֲלִיּוֹת - ביאור רב ורחב על משניות ותוספתות דמסכת מקואות.. אשר לקטתי ואספתי בחסד ה' עלי, דוב בער ב"ר שמעון ז"ל מבית ליפשיץ, חובק"ק וויעטקא מחוז מאהליב. וורשא תרמ"ז.

דברי נחמיה - שאלות ותשובות.. מאת הרב הגאון הגדול חריף ובקי בכל חדרי תורה.. מוהר"ר נחמיה מדובראוונע זללה"ה. ווילנא תרכ"ו-תרכ"ט.

שארית יהודה - ביאור על הלכות מליחה וכמה תשובות ופסקי הלכות.. אשר השאיר אחריו ברכה.. מוהר"ר יהודה ליב זצ"ל מ"מ ומ"ץ דק"ק יאנוויטש אחיו של רבינו.. מו"ר שניאור זלמן זצלה"ה. ווילנא, תר"א. ["הוצאה חדשה מוגהת ומושלמת מכת"י"ק עם הוספת תשובות רבות ועם מראי מקומות וציונים על הגליון", קה"ת, ברוקלין תשס"ט].

שבחי הרב - והמה קצות דרכי ושבחי רבינו הקדוש.. ר' שניאור זלמן מלאדי צוק"ל.. הובא לביה"ד ע"י.. מיכאל לוי פרומקין (רודקינזון). למברג תרכ"ד.

תולדות עמודי החב"ד - עמוד הראשי יאיר נתיב על תולדות.. הר"ר שניאור זלמן מלאדי.. עמודי התווך יהל אור על תולדותיו בניו, משפחתו ותלמידו.. עמוד התורה יפץ אור נוגה על תולדות.. ר' מנחם מענדיל מלובאוויטש. מיכאל לוי רודקינזון, קניגסברג תרל"ו.

תורת העולה - אשר חבר.. הרמ"א זצלה"ה, ובו סדר כוונות על מדות אמות בית המקדש וכל כליו.. מאת הצעיר בבית עמו, ישראל במוהר"ר ידידי' יפה ש"ץ. קניגסברג תרי"ד-תרי"ז.

ביבליוגרפיה חלקית להערות המהדיר

אבני זכרון - מכיל העתקת הכתבות העתיקות והחדשות מכל אבני הזכרון, אבני-קדש בירושלם וחוצה לה.. על ידי פנחס בן צבי גראייבסקי. ירושלים תרפ"ח ואילך.

אנשי שם - יכיל בקרבו קבוצת גאוני עולם למשפחותם לבית אבותם אשר לא נמצאו כתובים בספר שה"ג אזולאי ובשה"ג החדש.. מאתי המחבר, חיים ב"ר אליהו פינחס בראווערמאן. וורשא תרנ"ב.

אדמו"ר הזקן

המאסר הראשון - מאסרו הראשון של האדמו"ר רבי שניאור זלמן בעל התניא, מאבקי המתנגדים והחסידים בוילנא.. לאור תעודות ומסמכים חדשים גם ישנים. הרב יהושע מונדשיין, ירושלים תשע"ב.

המסע האחרון - מסעו של האדמו"ר רבי שניאור זלמן בעל התניא בעיצומה של מלחמת נפוליאון.. לאור מסמכים ותעודות חדשים גם ישנים, וגם סיפורים ושמועות, דרושים ומאמרים. הרב יהושע מונדשיין, ירושלים תשע"ב.

לקוט משפחות - אגרת יחסין למשפחת אלכסנדראוו, עם איזה בתי אבות.. תומארקין, פרומקין, קאזארנווער, פריידעש כו'. ר' משה אליעזר בעלינסאן, אודסה תרנ"ג.

כרם חב"ד - עיון וחקר במשנת חב"ד, דברי ימי החסידות ודרכי החסידים. עורך: הרב יהושע מונדשיין. כפר חב"ד תשמ"ז (גל' 1-3); תשנ"ב (גל' 4 א-ב).

לקוטי ספורים - זכרונות, סיפורים ופתגמים מהבעש"ט, המגיד, נשיאי חב"ד ותלמידיהם. הרב חיים מרדכי ב"ר דוד הכהן פערלוב. כפר חב"ד, תשכ"ד. [הוצאות חדשות: נ"י. תשנ"ב; ירושלים תשס"ב].

לקוטי רשימות ומעשיות - לקט סיפורים חסידיים מתוך כתבי-יד ישנים, מכתבי חסידי אדמו"ר הזקן, עם מפתחות, הערות וצינונים. הרב יהושע מונדשיין, כפר חב"ד תשכ"ט. [מהדורה חדשה: מכון כרמים, ירושלים תשע"ח].

לשמע און - זכרונות סיפורים ופתגמים קדישין מכ"ק רבותינו הקדושים, מה ששמעתי מפיהם הק' ומה שקבלתי מכבוד אבי זקני הרה"ח המפורסם ר' מרדכי יואל הלוי נ"ע דוכמאן.. וכן מה שקבל מכבוד הרה"ג הרה"צ ר' יצחק אייזיק הלוי נ"ע עפשטיין רב דהאמליא ומחסידי אדה"ז. הרב שניאור זלמן הלוי דוכמאן, ברוקלין תשכ"ג. [מהדורה שניה: תש"נ. הוצאה חדשה בתרגום ללה"ק: תשע"ו].

מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי - תיק המסמכים, החקירות וההתכתבות.. תרגום מרוסית. הרב שלום דובער שי' לוי, קה"ת (ושמ"ר), ברוקלין תשנ"ח.

מגדל עז - מאמרי תורה וחסידות.. נאספו מכתבי-יד ומקורות נאמנים.. על ידי יהושע מונדשיין. כפר חב"ד: מכון ליובאוויטש, תש"מ.

נחלת אבות - בו נקבצו ובאו תולדות גאונים.. אשר לא נזכרו ולא נפקדו בשם הגדולים החדש והישן.. כל אלה חבר ע"י לוי [אווצינסקי] בהר"ר דובער יונה מגזע הגאון בעל 'סדר הדורות' זצ"ל. וילנא תרנ"ד.

סיפורים נוראים - סיפורי צדיקים וחסידים מאת הר"ר יעקב קאדאניר [נדפס לראשונה תרל"ה]. סיפורים של איש חב"ד, הוצאה ביקורתית עם מבוא, הערות ומפתחות מאת גדליה נגאל. כרמל, ירושלים תשנ"ב. [מהדורה מחודשת בעריכת הרב אלי' יוחנן גוראריה, אהלי שם, כפר חב"ד תשע"ח (עם תוספות והערות מ"גנזי החוקר החסידי הרב יהושע מונדשיין ע"ה)].

עדן ציון - מקומות הקדושים שבארץ ישראל, ממני יליד עה"ק צפת"ו, ישעי' הלוי הורוויץ, בעה"מ ס' יבא שילה ופרדס הארץ. ירושלים תשט"ז.

פתחי עולם ומטעמי השלחן (בתוך: שלחן ערוך אורח חיים) - תמצית דברי הט"ז ומג"א וש"ך ב"ש וח"מ.. הוספות ולקוטים מהרבה ספרי הפוסקים.. מהרב הגאון ר' דובער קאראסיק שליט"א אבד"ק קאראלעוויטש (בעהמ"ח הלכות עולם, ומאיר עיני סופרים ועוד). וילנא תרס"א.

בית רבי

רמ"ח אותיות - פתגמין קדישין מכ"ק רבותינו הק' וזקני חסידי חב"ד.. נרשמו מפי המשפיע הרה"ח ר' גרונם נ"ע ממה ששמע בעיקר מפי ר' הלל מפאריטש נ"ע ועוד. [נדפס מחדש בתשורה רבינוביץ-וולף, כפר חב"ד תשע"ב ("תודתנו נתונה להרה"ח ר' יהושע שי' מונדשיין על עזרתו הרבה בההדרת מהדורא מתוקנת זו").]

רשימת מאמרי דא"ח של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק - בו רשומים הדרושים שאמר וכתב במשך שנות נשיאתו תקפ"ח-תרכ"ו, מסודרים על סדר השנים. הרב יוסף יצחק קעלער, קה"ת, ברוקלין תשנ"ד.

תולדות אנשי שם - תולדות גאוני ישורון.. נחרת ונחרט בעט סופר מהיר.. מוהר"ר דוד טעבלי האפרתי ני"ו מק' הראדאק. וורשה, תרל"ה.

תורת חב"ד (א): לקוטי אמרים תניא - ביבליוגרפיה: לקוטי אמרים הוא ספר התניא, מהדורותיו, תרגומיו וביאוריו (תקנ"ו-תשמ"א), מאת יהושע מונדשיין. קה"ת, כפר חב"ד תשמ"ב.

תורת חב"ד (ב): ספרי ההלכה של אדמו"ר הזקן - ביבליוגרפיה: הלכות ת"ת, שלחן ערוך, תשובות, פסקי הסידור, ברכת הנהנין ונט"י, מאת יהושע מונדשיין. קה"ת, כפר חב"ד תשד"מ.

